

2016

VOJENSKÁ OSVETA

Spoločenskovedné semináre
2. časť

Poľný maršal Andrej Hadik

(16. október 1710 - 12. marec 1790)

Narodil sa 16. októbra 1710 na Žitnom ostrove v rodine cisárskeho jazdeckého dôstojníka. Rodina, v ktorej sa narodil pochádzala z turčianskeho zemianstva, avšak pri pôvode uhorskej šľachty v tomto období je veľmi ťažké hovoriť o špecifickom etnickom, či národnostnom pôvode. Tak či tak, budúci poľný maršal Rakúskeho cisárstva sa narodil na Slovensku a nemožno vylúčiť istý slovenský národnostný či kultúrny vplyv na jeho rodinu, či jeho samotného.

Jeho otec slúžil ako kapitán husárskeho pluku. Pôvodne sa mala životná cesta Andreja Hadika uberať iným, než vojenským smerom, pretože sa pripravoval na dráhu kňaza. Navštevoval jezuitské gymnázium v Kőszegu a jezuitský seminár v Košiciach. Napokon sa ale stal vojakom. V roku 1732 sa stal kornetom - zástavníkom Dessawffyho (neskôr 3. husárskeho) pluku. Svoj bojový krst absolvoval o dva roky neskôr počas vojny o poľské dedičstvo, keď jeho pluk bojoval v Porýní. Hadik si v tejto kampani vyslúžil povýšenie na kapitána.

Od jari do jesene roku 1737 bojoval s plukom na Balkáne proti Turecku. Tu sa zúčastnil dobytia miest Niš a Vidin. Neskôr velil jednotke 50 husárov a stovke srbských jazdcov, s ktorou náhlým útokom obsadil strategicky dôležitú pevnosť Banja Luka. Po skončení tejto vojny mal už hodnosť majora.

V úspešnej husárskej kariére pokračoval v Sliezskych vojnách i v časoch Sedemročnej vojny (1756 – 1763), ktorú začal ako poľný podmaršal. Preslávil sa akciou zo 16. októbra 1757, keď so svojimi 3500 mužmi nečakane napadol a obsadil mesto Berlín. Nepriateľské mesto sa vykúpilo výpalným o hodnote tristotisíc toliarov. Malú časť z peňazí rozdelil medzi svojich mužov, zvyšok poslal Márii Terézii. Hoci sa jeho od tej doby známy „husársky kúsok“ nestal zlomom vo vývoji vojny, cisárovná ho povýšila na generála jazdectva a vyznamenala ho Veľkokrížom Vojenského radu Márie Terézie. Po vojne získal grófsky titul.

Rok 1774 preňho znamenal povýšenie na poľného maršala, čo bola najvyššia hodnosť habsburskej armády. Do konca svojho života bol prezidentom Dvorskej vojnovnej rady. Zomrel 12. marca 1790 vo Viedni.

Vojenská OSVETA

Spoločenskovedné semináre

2016
2. časť

Vydavateľ:

Personálny úrad OS SR
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš

Redakčná rada:

Predseda: plk. Ing. Ivan SÁLAŠI
Tajomník: Ing. František MATYÁŠ, PhD.
Členovia:
doc. RSDr. Jozef MATIS, PhD.
doc. PhDr. Mária PETRUFOVÁ, PhD.
Dr. Imrich PURDEK, PhD.
pplk. PaedDr. Zdenko HILČÍK
mjr. Mgr. Zdenko BARANEC
kpt. Mgr. Oľga KOHÁRYOVÁ

Redaktor:

Ing. Iveta ČATLOCHOVÁ
tel.: 0960 428166
e-mail: iveta.catlochova@mil.sk

Grafický redaktor:

Ing. Zdenko ZAŤKO
tel.: 0960 428163
e-mail: zdenko.zatko@mil.sk

Recenzenti:

doc. RSDr. Jozef MATIS, PhD.
doc. PhDr. Mária PETRUFOVÁ, PhD.

Rok vydania: 2016

Vydanie: prvé

Náklad: 300 ks

Nepredajné

© Personálny úrad OS SR
Liptovský Mikuláš

ISBN 978-80-89609-12-3

Obsah:

- 1. Psychologické procesy a stavy u profesionálnych vojakov v záťažových situáciách**
PhDr. Miroslav **KMOŠENA**, PhD. 2
- 2. Stavovské povstania v Uhorsku (1604 - 1711) a ich význam pre dejiny Slovenska**
doc. PhDr. Vladimír **SEGEŠ**, PhD. 31
- 3. Mobbing na pracovisku v podmienkach OS SR**
por. PhDr. Ivana **SLYŠKOVÁ** 60
- 4. Vojenská etiketa. Základy protokolu a etikety**
mjr. Ing. Miroslav **ARNOLD** 82

2. strana obálky:

Polný maršal Andrej Hadik
Pripravil: Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD.

3. strana obálky:

Stavovské povstania v Uhorsku (1604 - 1711)
Pripravil: Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD.

Publikácia je určená pre vnútornú potrebu Ozbrojených síl Slovenskej republiky na zabezpečenie spoločenskovedných seminárov profesionálnych vojakov a vybraných skupín zamestnancov Ozbrojených síl SR.

Jednotlivé odborné články boli posúdené recenzentmi.

Články vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

Publikácia neprešla jazykovou úpravou.

Bezplatné rozširovanie do útvarov a zariadení ozbrojených síl zabezpečuje vydavateľ.

Publikácia je dostupná na www.osveta.mil.sk

PSYCHICKÉ PROCESY A STAVY U PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV V ZÁŤAŽOVÝCH SITUÁCIÁCH

PhDr. Miroslav **KMOŠENA**, PhD.

ÚVOD

Vojenská činnosť predstavuje špecifický druh činnosti svojim obsahom, procesom, prostriedkami, ktorými je realizovaná a tiež samotnými výsledkami. Rovnako podmienky, pri ktorých je realizovaná sú výnimočné, náročné a nebezpečné. Charakter ozbrojených stretov v budúcnosti, rovnako ako v celej histórii vojen a konfliktov určujúcim spôsobom ovplyvňuje aj úroveň pripravenosti ich hlavných aktérov – vojakov. Z analýzy vojnových udalostí, lokálnych konfliktov a mierových misií v minulom a tomto storočí vyplýva, že pomer bojových strát (zabití a zranení vojací) a tzv. nebojových strát (vojaci, ktorí zlyhali v dôsledku stresu z boja) sa výrazným spôsobom mení. Kým na začiatku minulého storočia, počas prvej svetovej vojny, prevažovali priame bojové straty, v druhej svetovej vojne bol tento pomer pomerne vyrovnaný. Od polovice šesťdesiatych rokov 20. storočia počet tých, ktorí stratili bojaskopnosť v dôsledku psychického zlyhania neustále narastá a mnohokrát prevažuje nad priamymi stratami pri vedení bojovej činnosti. Dá sa predpokladať, že čím dlhšie boj trvá a je silnejší, čím viacej vojakov je zabitých a zranených, tým je vyšší výskyt bojovej stresovej reakcie.

Náročné situácie profesionálni vojaci prežívajú aj v súčasnosti. Veľké nároky sú na nich kladené pri plnení úloh v operáciách medzinárodného krízového manažmentu v priebehu misií, ale aj pri výcviku, či plnení si funkčných povinností počas pracovného dňa. Podľa výsledkov výskumu bojovej morálky profesionálnych vojakov Ozbrojených síl Slovenskej republiky v podmienkach bežného života na útvaroch k najsilnejším stresovými činiteľom patria: odlúčenie od rodiny, neistota v časovom plánovaní a kvalita stravy. Počas výcviku vojaci ako najsilnejšie stresové faktory udávajú: ohrozenie života a zdravia, kvalitu stravy a neistotu v časovom plánovaní. V dobe nasadenia vojaci označujú za najsilnejšie stresové faktory: ohrozenie zdravia a života, odlúčenie od rodiny, kvalitu stravy a neistotu v časovom plánovaní. Menší význam prikladajú skúmaní vojaci stresorom v podobe nudy, hluku, počasia, nedostatku súkromia, pracovným podmienkam a náročnosti terénu (Czirák, 2010, s. 21-22).

Situácie psychickej záťaže sú teda pre prácu profesionálneho vojaka bežné a z hľadiska jeho osobnostného rozvoja aj nevyhnutné. Preto je vysoko aktuálne hľadanie odpovedí na otázky: čo je psychická záťaž, ako vzniká, ako sa prejavuje u vojaka, aké sú možnosti eliminácie jej vplyvu a aké sú spôsoby jej zvládania.

Obsah textu článku je podriadený tomuto zámeru. Vzhľadom na limitovaný rozsah článku sú niektoré problémy analyzované podrobnejšie, naopak iné, ktoré by si tiež zaslúžili pozornosť, sú v texte len naznačené. Predstavujú tak určitú výzvu pre užívateľov publikácie na hlbšie a podrobnejšie štúdium problematiky psychickej záťaže vo vojenskom prostredí.

1 PSYCHICKÁ ZÁŤAŽ

POZNÁMKY

Samotné chápanie pojmu psychická záťaž je veľmi rôznorodé. **V najširšom význame je psychická záťaž definovaná ako rôzne psychické stavy so svojráznymi prejavmi v telesnej a psychickej sfére človeka** (Bratská, 2001, s. 32). **Ide o narušenie rovnováhy medzi organizmom človeka a prostredia. Záťaž vyplýva zo vzťahu medzi požiadavkami a nárokmi, ktoré prináša život, okolie a možnosťami, pripravenosťou jednotlivca ako ich zvládať.** Záťaž je vždy záležitosť relatívna, pre niekoho je konkrétna situácia záťažová, pre iného nie. Záleží od toho, aký veľký je rozpor medzi náročnosťou situácie a možnosťami konkrétneho vojaka sa s jej nárokmi, požiadavkami vyrovnáť. Vo všeobecnosti sa ľuďom javia ako záťažové tie situácie, ktoré sú pre nich:

- nečitateľné, neprehľadné, nejasné – problém je teda v tom, že človek sa nemôže v situácii vyznať,
- aktuálne neriešiteľné – človek síce „chápe situáciu“ a svoje postavenie v nej, ale nenachádza postup riešenia (taktiku, stratégiu), chýba mu predstava riešenia situácie – zámer, koncepcia,
- nezvládnuteľné – v tomto prípade jednotlivec má obvykle náhľad na situáciu i predstavu o tom ako ju riešiť, ale má pocit alebo je presvedčený, že mu chýbajú prostriedky potrebné na riešenie situácie,
- ohrozujúce – ktoré ho aktuálne alebo následne ohrozujú, ohrozujú osoby vzťahujúce sa k nemu – rodina, blízki, kolegovia, prípadne ohrozujú ním uznávané hodnoty (Řezáč, 1998, s. 134).

1.1 Faktory podmieňujúce vznik a priebeh psychickej záťaže

Vznik a priebeh psychickej záťaže u profesionálneho vojaka ovplyvňuje celý rad faktorov. Rozdeľujú sa na subjektívne a objektívne faktory.

a) Subjektívne faktory

Podľa Dziakovej (2009, s. 188) najhoršou skutočnosťou v záťaži je fakt, že vojak je sám sebe stresorom. Pripúšťa si príliš veľa starostí, má ťažkosti so sústredením, uvedomovaním si vlastných chýb a nedostatkov, má obavy o budúcnosť, nedokáže sa uvoľniť, pociťuje existenčnú neistotu, atď. Tradične sú za subjektívne faktory vzniku a priebehu psychickej záťaže považované:

- aktuálny fyzický a psychický stav vojaka, genetická výbava, biologické vlastnosti, pohlavie, vek;
- osobnostné charakteristiky vojaka (motivácia, výkonové vlastnosti, temperament a charakterové vlastnosti, skúsenosti, vzdelanie);

POZNÁMKY

- pripravenosť vojaka na činnosť (vedomosti, poznatky, zručnosti, návyky, vyvíčenosť);
- individuálna odolnosť voči záťaži, dôvera vo vlastné sily, psychická pripravenosť, viera.

b) Objektívne faktory

Medzi objektívne faktory psychickej záťaže patria najmä:

- proces práce, pracovné úlohy, činnosť (množstvo úloh, ich časová náročnosť, materiálne zabezpečenie ich plnenia, stereotypia pohybov, náročnosť na presnosť vykonávania pohybov, zložitá koordinácia pohybov, trvalé státie alebo sedenie, veľká hmotnosť bremien, priestorové obmedzenia a pod.), ďalej sú to faktory spôsobujúce senzoryckú záťaž – veľký počet priamych zrakových informácií, znížená viditeľnosť, veľká náročnosť vizuálneho a sluchového rozlišovania, nedostatok zrakových a sluchových podnetov, vysoké nároky na rozlišovanie údajov, zložitý spôsob kódovania údajov a pod.,
- vonkajšie podmienky klimatického charakteru (extrémne nízka alebo vysoká teplota, neprimerané prúdenie vzduchu, neprimeraná relatívna vlhkosť vzduchu), nepriaznivé a zdraviu škodlivé vplyvy v priestore nasadenia, v bojovej technike, hluk a vibrácie, náročnosť terénu, nevhodné osvetlenie a iné negatívne faktory,
- sociálno-psychologické podmienky (spoločenská a hmotná zodpovednosť spojená s rizikom napríklad za podriadených, materiál, štýl práce nadriadeného, zaberanie voľného času prácou a pracovnými povinnosťami, sociálna klíma v jednotke, konflikty na pracovisku a pod.),
- kvalita života, do ktorej patrí psychická pohoda, sociálne kontakty, rodinný a sexuálny život, aktuálna ekonomická situácia rodiny vojaka, sociálna opora a pod.,
- životospráva – nedostatok spánku, stravovacie návyky, uponáhľanosť, atď.

Všetky uvedené faktory môžu, ale nemusia u vojakov vyvolať psychickú záťaž.

1.2 Stupne psychickej záťaže

Reakcie vojaka na záťaž závisia od toho, aký veľký je rozpor medzi súhrnom požiadaviek z vonkajšieho prostredia a jeho pripravenosťou sa s nimi vyrovnáť. Pritom rozpor môže skutočne existovať alebo môže byť výtvorom jeho predstáv. Ide teda aj o to, ako subjektívne vojak záťaž vníma, aký význam jej pripisuje. Všeobecne platí, že **psychická záťaž je tým väčšia, čím sú podmienky vojenskej činnosti náročnejšie a neobyčajnejšie a čím menej je vojak na ich plnenie pripravený.**

Podľa intenzity pôsobenia na vojaka rozdeľujeme záťaž na:

- a) **Bežnú záťaž**, pri ktorej disponuje vojak oveľa väčšími predpokladmi, ako si vyžadujú úlohy a povinnosti, ktoré má v takýchto situáciách plniť. Nemusí siahnúť na dno svojich síl a vyburcovať vlastnú psychiku k zvýšenej aktivite. Jedná sa o plnenie takých úloh, s ktorými sa už stretol a dokázal ich úspešne vyriešiť.
- b) **Zvýšenú záťaž**, ktorá sa viaže na také životné a pracovné situácie, pri ktorej nevystačí vojak s bežnými, zaužívanými spôsobmi riešenia, konania a reagovania. Stretáva sa s nimi prvýkrát, sú pre neho nové a pre ich zvládanie vynakladá zvýšené úsilie. Zvýšená záťaž nezanecháva negatívne dôsledky na zdraví vojaka. Naopak, je potrebné zdôrazniť, že posúva vývin konkrétneho človeka dopredu, lebo ho núti osvojiť si nové poznatky, spôsobilosti, skúsenosti, zabezpečuje utváranie niektorých osobnostných vlastností.
- c) **Hraničnú záťaž** vznikajúcu vtedy, keď sa objavuje výrazný nesúlad medzi pripravenosťou vojaka a nárokmi vonkajšieho prostredia. Zvládnutie hraničnej záťaže predpokladá ísť na doraz, siahnúť na dno svojich psychických síl. Sprievodným javom sú rôzne funkčné poruchy psychickej činnosti, poruchy správania, v organizme dochádza k fyziologickým zmenám. Narastá počet nežiadúcich dôsledkov na zdravotný stav a psychiku vojaka. Situácie hraničnej záťaže odhaľujú skutočné kvality osobnosti vojakov a tiež úroveň rozvoja vzťahov v jednotkách.
- d) **Extrémnu záťaž**, ktorá vzniká vtedy, keď požiadavky situácie prevyšujú možnosti vojaka. Podlieha tlaku situácie, ktorá sa mu javí ako neriešiteľná. Psychické zlyhanie sprevádzajú výrazné poruchy v správaní, zmeny vo fyziologických a psychických procesoch, často s trvalými dôsledkami na zdravie vojaka. Negatívne sa prejavuje extrémna záťaž aj v podobe narušenia vzťahov vojaka so sociálnym prostredím.

Určenie konkrétneho typu záťaže (zvýšenej, hraničnej a extrémnej) nie je jednoduché. Vždy ide o individuálne prežívaný psychický stav, ktorý aj za rovnakých podmienok môže u vojakov nadobúdať odlišnú podobu a intenzitu. Určenie má svoj význam pri prognózovaní priebehu ďalšej činnosti vojaka, umožňuje predchádzať nežiadúcemu správaniu a prijímať účinné opatrenia zo strany veliteľov v záujme ochrany zdravia personálu.

1.3 Typy záťažových situácií vo vojenskej činnosti

Vojenská činnosť sa vyznačuje mnohými špecifickými prejavmi, podmienkami a situáciami, ktoré u profesionálneho vojaka vyvolávajú psychickú záťaž. Za najtypickejšie záťažové situácie sú považované neprímerané úlohy a požiadavky, problémové situácie, prekážky, konflikty a stres (Bratská, 2001, s. 47-53; Kostík, 1989, s. 48).

POZNÁMKY

Typ	Vybavenie vojaka pre danú situáciu	Tlak situácie	Schéma interakcie
Neprimerané úlohy	Rozsah telesných a duševných síl	Množstvo úloh, miera a kvalita požiadaviek na výkon človeka	
Problémová situácia	Skúsenosti a schopnosti riešiť určité životné situácie	Dynamická zmena situácie, v dôsledku čoho dosiaľ osvojené postupy nestačia	
Prekážka	Činnosť zameraná na dosiahnutie určitého cieľa	Prekážka stojaca v ceste pri dosahovaní cieľa	
Konfliktová situácia	Činnosť zameraná na dosiahnutie určitého cieľa	Činnosť zameraná na dosiahnutie protikladných cieľov	
Stresová situácia	Činnosť na dosiahnutie cieľa, udržanie rovnovážneho vnútorného stavu	Pôsobenie činiteľov, narušujúcich vnútornú rovnováhu	

Obrázok 1: Základné typy záťažových situácií vo vojenskej činnosti

a) Neprimerané úlohy a požiadavky

Neprimerané úlohy a požiadavky z rôznych dôvodov prekračujú reálne možnosti vojaka. Patria sem úlohy, ktoré sú dlhodobé na hranici fyzickej a psychickej únosnosti alebo úlohy nadlimitné vo vzťahu k času, podmienkam, materiálnemu a personálnemu zabezpečeniu. Spôsobujú preťaženie organizmu vojaka a tým aj jeho vyčerpanie a zlyhanie. Sú dané najmä:

- nadmerným predlžovaním doby činnosti bez potrebného odpočinku,
- nadmerným množstvom požadovaných úkonov, práce, činnosti,
- nevhodnosťou pracovného režimu,
- kladením požiadaviek, na ktoré vojak nie je osobnostne alebo kvalifikačne pripravený (jeho schopnosti, sily, zručnosti nestačia na splnenie požadovanej činnosti),
- veľkou premenlivosťou požiadaviek, dynamikou zmien, ktorá nedovoľuje vojakovi včas sa im prispôbiť,
- delegovaním úloh, ktoré sú príliš nízke, ľahké, dehonostujúce a vedú k nezáujmu, apatii, nude, pocitom menejcennosti.

Neprimeranosť úloh negatívne ovplyvňuje kvalitu vykonávanej činnosti, znižuje výkon vojaka. Vojak sa dopúšťa chýb, úkony a operácie vykonáva nepresne, nezachytáva a nespracováva potrebné informácie, spomaľuje tempo alebo vynecháva určité úkony. Dlhodobé preťaženie sa prejavuje v správaní vojaka smerovaním ku skepse, depresii, pesimizmu, pasivite, zníženiu sebadôvery, prípadne únikovej reakcii.

b) Problémové situácie

Tieto situácie sa viažu na nové, nepoznané, doteraz neriešené úlohy a problémy. Nevyhnutne vyžadujú vedieť sa orientovať v nezvyčajných podmienkach a osvojiť si nové schémy správania. Ide o také životné podmienky, ktoré jednotlivec doteraz nepoznal a nezažil (Bratská, 2001, s. 48). Všeobecne sa rozlišujú dve skupiny problémových situácií:

- Situácie adjustačného typu, v ktorých vojak musí pretvoriť zvyčajný spôsob života a správania (napr. nasadenie vojaka do operácií medzinárodného krízového manažmentu alebo premiestnenie k inému útvaru).
- Situácie kreatívneho typu, v ktorých si treba osvojiť úplne nové postupy a spôsoby riešenia konkrétnych problémových situácií. Sú spojené s rozhodovaním a riešením doposiaľ nepoznaných, neobvyklých úloh (napr. nástup do novej funkcie, obsluha novej techniky a pod.).

Problémové situácie môžu spôsobiť u vojakov roztržitosť, spomalenie reakcií, unáhlené a málo premyslené reakcie, zvýšenú citlivosť k podnetom, neistotu, strach a úzkosť, bezradnosť, zníženie sebavedomia, uzatváranie sa do seba alebo skrývanie sa za ostatných príslušníkov jednotky.

c) Prekážky

Prekážky sú spojené s úsilím vojaka na uspokojenie potrieb, záujmov a cieľov, pričom naráža na prekážky a ťažkosti, ktoré mu v tomto úsilí bránia, prípadne ho obmedzujú. Prevláda tendencia nájsť východisko aj za cenu neuváženeho riešenia situácie pomocou netradičných aktivít akými sú agresia, rezignácia a kompenzácia. Medzi príznaky pôsobenia tejto záťažovej situácie patrí aj snaha uspokojiť danú potrebu za každú cenu, aj na úkor ostatných príslušníkov jednotky. Úplné blokovanie základných biologických potrieb, akými sú hlad a smäd, nedostatok spánku, sexuálne potreby, ohrozenie života a zdravia, môže aktivizovať vo vojakoch pudové reakcie na sebazáchovu, prípadne prejavy až zvieracieho typu správania. Prekážky vyvolávajú psychický stav **frustrácie** (z lat. – zmarenie, zrušenie, prekazenie) s prežívaním sklamaní a marenia zámerov a úsilia (Hartl, 2001, s. 172). Typickou situáciou frustrácie vojakov v priestoroch nasadenia je rozpor medzi tradičným spôsobom uspokojovania potrieb pred nasadením a tým, čo ponúkajú podmienky mierovej misie.

Prekážky sa delia na vonkajšie a vnútorné:

- vonkajšie prekážky sú dané podmienkami prostredia, ako je teplota, hluk, žiarenie, správanie iných vojakov, normy, rozkazy a pod.,
- vnútorné prekážky sú viazané na osobnostné charakteristiky vojaka, na motiváciu, vycvičenosť, vedomosti, zručnosti, psychickú pripravenosť.

POZNÁMKY

Podobným spôsobom pôsobí na vojakov aj **deprivácia**, často označovaná výrazom núdza. Jej špecifickým znakom je dlhodobé, chronické neuspokojovanie základných biologických, psychických a sociálnych potrieb, či nenapĺňanie osobných cieľov v dôsledku pôsobenia prekážok. Obrazne povedané „kanál“, ktorý vedie k uspokojovaniu potreby, či cieľa je príliš úzky, a tak nedochádza k plnému uspokojeniu, ale k nedostatku. Depriváciu rozdeľujeme na:

- fyzickú, ktorú spôsobuje chronický nedostatok jedla, spánku, tepla,
- motorickú spôsobenú nedostatkom pohybu,
- senzorickú – zmyslovú vznikajúcu z nedostatku podnetov z vonkajšieho prostredia,
- sociálnu, ktorá vzniká pri strate sociálnych kontaktov a v sociálnej izolácii,
- citovú, viazanú na neuspokojenie potreby lásky a istoty (Hartl, 2001, s. 107).

Negatívnym vplyvom deprivácie vo vojenskom prostredí je možné predchádzať výcvikom, ale viac sa treba zamerať na odstraňovanie príčin jej vzniku (napr. striedanie jednotiek v boji, účinná logistická podpora, zmysluplná činnosť v priestoroch nasadenia a pod.).

d) Konflikty

V odbornej literatúre je konflikt často vymedzený ako rozpor, spor, stretnutie protichodných tendencií (Pavlica, 1985, s. 566). Konflikty súvisia s procesom rozhodovania ako konať v podmienkach, keď na jednotlivca psychicky pôsobia rovnako silné tendencie protikladného smeru. V konfliktných situáciách sú príznačné zážitky a prejavy váhania, kolísania medzi možnými alternatívami voľby, nerozhodné postoje k dôsledkom tejto voľby alebo k zamietnutiu tej či inej alternatívy rozhodnutia. Závažnosť konfliktov v našom živote zvyšuje to, že k nim spravidla dochádza v ťažkých chvíľach, keď ide o významné hodnoty, keď si treba niečo vybrať, zvoliť alebo odmietnuť a keď si uvedomujeme možné následky. Existujú tri typické reakcie človeka pri konflikte. Vychádzajú zo snahy ubrániť vlastné „ja“:

- Reakcia trestajúca navonok. Jednotlivec agresívne prenáša vinu na iné osoby a veci so sprievodnými prejavmi hnevu a nenávisti.
- Reakcia trestajúca dovnútra. Jednotlivec je agresívny voči sebe, má výčitky svedomia, pocity viny, neschopnosti a tendencie sebaobviňovania.
- Netrestajúca reakcia, keď sa konflikt zľahčuje. Jednotlivec sa usiluje konflikt zľahčovať, podceňovať a potlačiť.

Ako príklad na jednotlivé typy reakcií možno uviesť vyhranené reakcie na sklamanie v láske. V prvom prípade je to vražda partnera, v druhom prípade samovražda, kým v treťom predstieranie radosti a hľadanie útechy v alkohole.

Odhladnuc od starších názorov, označujúcich konflikt za vyslovene nežiadúci, náš každodenný život nám dokazuje, že konflikty sami od seba aktívne vyhľadávame. Sme masochisti? Konflikt nemusí byť vždy deštruktívny a nepríjemný. Mnoho našich aktivít zahŕňa v sebe konflikt – od súťaží až po intelektuálne debaty a diskusie o rôznych problémoch. Inštitucionalizovali sme konflikt v politike, obchode, športe. Konflikt teda paradoxne môže byť stimulujúci, vzrušujúci a má kladné výsledky, predstavuje mnohokrát kanál na riešenie problémov a tvorí základ spoločenskej zmeny. Naopak negatívne dôsledky konfliktu nachádzame v nesplnených cieľoch, narušených vzťahoch, uzavretej komunikácii, fluktuácii pracovníkov, nepriateľských postojoch a pod.

Konflikty sa rozdeľujú na **interpersonálne**, medziľudské (napr. vojak a jeho veliteľ) a **intrapersonálne**, vnútorné, viazané na situácie rozhodovania, voľby (napr. vojak sa nevie rozhodnúť, či bude povýšený, čo je ale spojené s prevelením do iného útvaru, alebo zostane nepovýšený na pôvodnom mieste). Interpersonálne konflikty sa odohrávajú v „teréne“, v sociálnom styku, v oblasti vzťahov. Z hľadiska vojenskej činnosti nás zaujímajú predovšetkým tie, ktoré vznikajú v procese rozhodovania, voľby a dosahovania cieľov. Medziľudské konflikty vo vojenskej jednotke sú indikátorom disharmónie vnútorných vzťahov. Pri určitom zjednodušení sa dá povedať, že čím je zložitejšia činnosť vojakov a čím sú zložitejšie podmienky (fyzikálne, sociálne, organizačné, logistické), tým je väčšie riziko vzniku konfliktov medzi vojakmi. **K najčastejším príčinám vzniku konfliktov vo vojenskej jednotke patria** (Dziaková, 2009, s. 519-520):

- Vzťah nadriadený – podriadený. Zdroje konfliktov spočívajú v odlišnosti pohľadu na problém, jeho riešenie, v autorite nadriadeného, jeho kompetencií, v štýle práce, v pripravenosti podriadených plniť úlohy, v spôsobe delegovania a akceptovania úloh a pod.
- Úroveň sociálnych vzťahov v jednotke. Zdroje konfliktov sú v nerešpektovaní sociálnych noriem, vojenských predpisov, v osobnej averzii, v odlišnej hodnotovej orientácii, v zlej komunikácii a pod.
- Vekové, generačné špecifiká a z toho vyplývajúce rozdielne, motívy, postoje, spôsoby riešenia problémov, miera skúseností, ochota prijímať zmeny a pod.
- Odlišnosti medzi pôvodnými – „starými“ vojakmi jednotky a medzi novými, prichádzajúcimi vojakmi. Zdrojom konfliktov je nerešpektovanie cieľov, tradícií a skupinových rituálov zo strany nováčikov a tradicionalizmus a rigidita starších príslušníkov jednotky.
- Nedostatočná adaptácia niektorých vojakov na podmienky života jednotky, akceptácia jej úloh a interných noriem.
- Nepriaznivé skutočnosti vzťahujúce sa k organizácii práce, finančnému a morálnemu ohodnoteniu, logistickému zabezpečeniu plnenia úloh.

POZNÁMKY

- Osobnostné zdroje. Zdrojom sú určité osobnostné vlastnosti jednotlivcov, problémové a sociálne nežiadúce správanie, neriešené rodinné problémy a pod.

Konflikty je dobré riešiť hneď v zárodku, neodporúča sa nechať konflikt prejsť do otvorenej podoby, kedy dotknuté strany už odmietajú spolupracovať a situáciu riešiť. Najvhodnejším spôsobom tímového riešenia konfliktov pred ich kulmináciou je metóda debríngu, kedy si sporné strany verejne vydiskutujú problém ich vzťahu, či spolupráce. Metodika riešenia už vzniknutých a rozvinutých konfliktov pozostáva z dvoch krokov:

1. Analyzovať príčiny konfliktu a identifikovať typický spôsob správania jednotlivca a skupiny v konflikte.
2. Použiť vyjednávanie. V roli facilitátora (vyjednávača) najčastejšie vystupuje veliteľ jednotky a vojenský psychológ.

Vnútorý, intrapersonálny konflikt vzniká vtedy, keď v človeku samom vznikajú protikladné tendencie k istému správaniu, činnosti. V boji je najvýraznejší príklad takéhoto druhu konfliktu, keď na jednej strane je povinnosť a motív vojaka správať sa podľa spoločenského záujmu, tzn. viesť bojovú činnosť, a na druhej strane ovplyvňuje jeho správanie snaha o záchranu vlastného života (Kostík, 1992, s. 22).

Podľa amerického psychológa K. Lewina sa vnútorné konflikty rozdeľujú na niekoľko typov:

- konflikt „priblíženie – priblíženie“, vojak si má vybrať medzi dvoma pozitívnymi motívmi, možnosťami;
- konflikt „vyhýbanie – vyhýbanie“, voľba medzi dvoma nepríjemnosťami, hrozbami;
- konflikt „súčasného priblíženia a vyhýbania“, súboj kladného a záporného motívu;
- konflikt „viacnásobného priblíženia a vyhýbania“, možnosť voľby viacerých cieľov, z ktorých každý má zároveň svoje príjemné, pozitívne i nepríjemné, negatívne stránky (Pavlica, 1985, s. 567).

Konflikty nie je možné vylúčiť z vojenskej činnosti. Ich znakom je psychické napätie, ktoré na jednej strane môže aktivizovať sily vojakov, no na druhej strane narušuje sociálnu klímu v jednotke, dezorganizuje správanie vojakov. Na riešenie konfliktov je potrebné vojakov pripravovať v priebehu výcviku a výchovy najmä cestou utvárania pozitívnych vzťahov v jednotkách a formovaním charakterových vlastností vojakov.

e) Stresové situácie

Stresové situácie vznikajú vtedy, keď nejaká rušivá okolnosť pôsobí na človeka v čase realizácie cieľovej činnosti, narúša jej optimálny, ale aj úspešný priebeh. Na človeka pôsobí nadmerne silný vonkajší či vnútorný podnet (stresor) dlhšiu dobu alebo sa človek ocitne v neznesiteľnej situácii, ktorej sa nemôže vyhnúť, a ktorú vníma ako ohrozenie svojho telesného a duševného blaha. Tradične sa stresové situácie vyskytujú v týchto podobách:

- nevyhnutnosť realizovať činnosť v podmienkach reálneho a fiktívneho ohrozenia;
- časový deficit a konanie pod tlakom, rýchla realizácia určitej činnosti;
- nepriaznivé atypické prostredie, v ktorom sa má realizovať daná činnosť (sociálne prostredie, klimatické podmienky, denný čas, pracovné podmienky a pod.);
- anticipácia dôsledkov chybného výkonu, resp. tlak zodpovednosti (Bratská, 2001, s. 54).

V psychológii sú vo všeobecnosti vymedzené dva typy stresu:

1. Eustress – pozitívne pôsobiaci stres, charakteristický tým, že mobilizuje k vyšším výkonom. Vojaci, ktorí sú trénovaní na zvládanie svojich reakcií na stresové situácie lepšie udržujú úroveň aktivácie pri plnení úloh v priestoroch nasadenia. Prijemné stresové situácie človek zažíva často aj v športe, pri zábave a realizovaní svojich záujmov.
2. Distress – negatívne pôsobiaci druh stresu, najneprijemnejšie, najťažšie stresové situácie vyznačujúce sa veľkou intenzitou a dĺžkou trvania. Znižuje výkonnosť a ohrozuje fyzické a duševné zdravie vojaka.

1. 4 Stres v boji, v nasadení

V priebehu vedenia bojovej činnosti sa u vojakov vyskytuje zvláštny druh stresu, označovaný pojmami bojový stres alebo stres z boja. **Bojový stres** (combat stress) je definovaný ako stres viazaný na operácie vojnového charakteru. **Charakterizujeme ho ako zmeny v psychike vojakov pod vplyvom stresorov pôsobiacich na vojaka v priebehu boja, pred bojom a po skončení boja** (Kmošena, 2013, s. 49). V odborných publikáciách sa v tejto súvislosti najčastejšie používajú pojmy ako stresory v nasadení, zdroje stresu z boja alebo bojové stresory.

Za stresory v nasadení sú tradične považované: únava, vyplývajúca z nedostatku spánku a odpočinku, duševný tlak – nutnosť byť v pohotovosti, hodnotiť situáciu a prijímať rozhodnutia v krátkom čase, požiadavky bojiska, osamotenie, narušenie rytmu deň – noc. Iné, novšie zdroje rozdeľujú stresory v nasadení podľa ich časového hľadiska na stresory pred nasadením, v priebehu nasadenia a po nasadení (Tomíček, 1994, s. 18; Vodrážka, 1994, s. 8).

POZNÁMKY

Príručka Final Report of HFM-081 rozdeľuje stresory v nasadení na dve skupiny. Také, ktoré vyplývajú z každodenného života vojakov v priestoroch nasadenia a také, ktoré súvisia s plnením úloh v operáciách – tzv. operačné stresory.

Medzi **stresory vyplývajúce z každodenného života** v priestore nasadenia patria:

- odlúčenie od rodiny, priateľov a známych,
- deficit správ z domova alebo správy, ktorých obsahom sú problémy života odlúčenej rodiny,
- obavy o budúcnosť rodiny v prípade zabitia, zmrzačenia, či zranenia,
- život v neznámom, kultúrne cudzom prostredí,
- režim služby počas nasadenia,
- zmena štýlu života a trávenia voľného času,
- klimatické faktory (extrémne teploty, chlad, vlhkosť, suchosť vzduchu, vietor, časové pásmo, nadmorská výška, vplyv týchto faktorov na prevádzkyschopnosť techniky a jej prispôsobenie pre exploatáciu v zmenených klimatických podmienkach),
- nedostatok súkromia, prípadne sociálna deprivácia, sexuálna deprivácia,
- stresory súvisiace so sociálnou klímou jednotky – narušené vzťahy v jednotke, interpersonálne konflikty, štýl práce nadriadených a podobne,
- slabšia úroveň uspokojovania potrieb, nedostatočné hygienické podmienky, nuda, stereotyp, monotónnosť,
- iné – napr. správy a informácie o zmenách a opatreniach týkajúcich sa priebehu služby v ozbrojených silách alebo ekonomických a sociálnych podmienok počas nasadenia.

K najčastejšie vyskytujúcim sa **operačným stresorom**, ktoré pôsobia na vojenský personál počas plnenia bojových úloh v operáciách patria:

- priame ohrozenie života a zdravia,
- konfrontácia so smrťou alebo ťažkým zranením v jednotke,
- utrpenie civilného obyvateľstva,
- zážitok skazy v priestore nasadenia (Final Report, 2009).

Na vojakov pôsobia aj **činnostné stresory** súvisiace s výkonom niektorých funkcií: odlúčenosť v špeciálnych jednotkách, na kontrolných bodoch, stráženie ob-

jektov, osobné prehliadky civilných obyvateľov, vyjednávanie, presuny cez rizikové úseky, odmínovanie, likvidácia nevybuchnutej munície, potláčanie davu a pod., ohrozenie zajatím, zajatie, prestrelky, činnosť ostreľovačov protivníka, nehody, improvizované výbušné systémy, odhalenie masových hrobov, manipulácia s mŕtvami, nedostatok informácií, dvojzmyselnosť situácií (potreba reagovať na incident, v ktorom sú pravidlá angažovania sa nejasné, deficit času), mandát použitia zbrane, dlhšie trvajúce fyzické vypätie, osobné a skupinové straty – straty ideálov, presvedčení, uznávaných hodnôt a straty v podobe obsadených alebo dobitých pozícií, techniky, zlyhanie dlhodobého prímeria, obnova bojov po dohode o zastavení paľby a neúspešné jednanie o ukončení bojov.

Po nasadení v priestoroch vedenia operácií budú ako stresory pôsobiť doznievajúce zážitky z vojenskej činnosti a z jednotlivých akcií, ktoré môžu byť spúšťačom posttraumatickej stresovej poruchy (PTSD).

Niektorí autori, zaoberajúci sa touto problematikou uvádzajú triedenie bojových stresorov aj na fyzikálne (teplo, chlad, vlhko, hluk, vibrácie, radiácia, tma, hmla, ťažký terén), fyziologické (spánkový deficit, dehydratácia, zlé hygienické podmienky, svalová a aerobná únava, poškodený imunitný systém), psychické (prebytok, či nedostatok informácií, neistota, nepredvídateľnosť, izolácia, zodpovednosť za iných) a emočné (strach, úzkosť, hnev, pocit viny, nuda a pod.). Uvedené stresory sa menia v závislosti od konkrétnych misií, operácií a delegovaných úloh.

Pojmy bojový stres a stresory z boja sú viac zaužívané v angloamerickej literatúre a vo vzťahu k vedeniu vojenských operácií. V našich podmienkach je tradičnejší pojem psychická záťaž, ktorý má širší rozmer a zahŕňa aj situácie, ktoré pôsobia na vojaka i v dobe mierového života v útvaroch, mimo priestorov nasadenia.

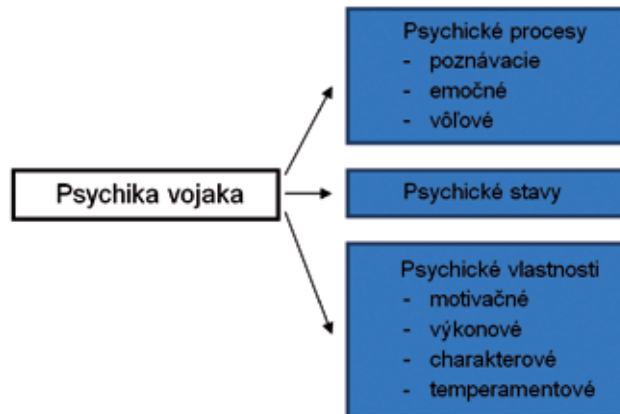
2 PSYCHICKÉ PROCESY A STAVY U VOJAKOV V ZÁŤAŽOVÝCH SITUÁCIÁCH

Každý človek reaguje na záťaž iným spôsobom, ale zároveň je možné povedať, že reaguje ako systém. Vplyv psychickej záťaže je evidentný v celej štruktúre jeho osobnosti, v celej jeho psychike. Ak sa berie do úvahy skutočnosť, že **osobnosť je organická jednota telesného a psychickeho, vrodeneho a získaného, typická pre daného jednotlivca a prejavujúca sa v jeho správaní a konaní** (Kmošena, 2013, s. 14), potom sa musí rešpektovať to, že záťažové situácie každý človek vníma, prežíva a zvláda rozdielne. Odlišnosti sú potom evidentné aj v prejavoch jeho správania, v činnosti a v celej psychike.

V konkrétnej podobe sa vplyv psychickej záťaže u vojakov prejavuje v týchto jednotlivých častiach psychiky:

- v psychických procesoch (poznávacie, emočné a vôľové);
- v psychických stavoch;
- v osobnostných vlastnostiach.

POZNÁMKY

Obrázok 2: Prejavy psychickej záťaže v psychike vojaka

2. 1 Psychické procesy vojaka v záťaži

Prvú veľkú skupinu psychických procesov tvoria **poznávacie alebo kognitívne procesy**. Samotný názov zdôrazňuje ich význam pre človeka. Ten spočíva predovšetkým v tom, že zabezpečujú alebo sa podieľajú na poznávaní, riadení činnosti človeka, na sociálnej komunikácii, na rozhodovaní a realizácii vytýčených cieľov. Tieto úlohy plnia v tesnej interakcii navzájom a tiež s ostatnými psychickými procesmi. K poznávacím procesom, v ktorých sa najviac prejavuje vplyv záťaže patria vnímanie, pamäť, pozornosť a myslenie.

Vnímanie

Vnímanie umožňuje vojakovi základnú orientáciu v prostredí, respektíve v aktuálnej situácii. **Predstavuje taký psychický proces, ktorým odrážame predmety a javy ako celky, pričom registrujeme ich viaceré vlastnosti alebo časti.** Vnímanie je považované za poznávanie prítomnosti. Je založené na aktuálnom kontakte s vnímanými podnetmi. Je spôsobom interakcie s prostredím. Človek prijíma informácie z okolitého prostredia, ale aj z vlastného organizmu, spracováva ich a určitým spôsobom na ne reaguje (Vágnerová, 2004, s. 51). Výsledkom vnímania je vnem, ktorý vzniká na základe činnosti našich receptorov (zraku, sluchu, chuti, čuchu, kožných receptorov dotyku, tepla, chladu a bolesti a receptorov polohy a pohybu).

V záťažovej situácii sa mení rozsah a presnosť vnímania vojaka. Celková kvalita vnímania je spojená určitými deformáciami, a to buď:

- zmyslovým klamom (napr. palica ponorená do vody sa nám javí ako zlomená alebo ohnutá),
- alebo ilúziou, ktorej príčinou vzniku je spravidla emocionálne skreslenie vnímanej skutočnosti zo strany pozorovateľa (napr. vojak vidí za zníženej viditeľnosti za krovím v lese protivníka so samopalom, pričom ide v skutočnosti o tieň konára – v pozadí uvedenej deformácie je strach).

Takéto sťaženie podmienok zrakového vnímania nastáva pri vedení bojovej činnosti a výcviku v noci. Neosvetlené objekty strácajú svoje farebné charakteristiky, detaily sú ťažko pozorovateľné a ich informačná rola sa znižuje alebo úplne stráca. Preto vznikajú ťažkosti pri hodnotení situácie a prijímaní rozhodnutí. Znížená úroveň orientácie, zhoršené rozlišovanie a hodnotenie, vedomie, že objekty nebezpečné pre život a plnenie bojových úloh môžu byť spozorované neskoro, zvyšujú psychické napätie, obavy, stiesnenosť a niekedy vznikajú aj ilúzie a pseudoobrazy. Rôzne predmety alebo tieň môžu byť považované za osoby, lesknúci sa asfalt za hladinu rieky, kovový predmet za mínu, šramot za presun nepriateľa a podobne. Záblesky výbuchov, výstrelov alebo jas osvetľovacích prostriedkov môžu spôsobiť dočasné oslepenie, čím sa naruší adaptácia na tmu a človek po určitú dobu nevidí. Toto všetko zvyšuje neistotu a nepokoj, podlamuje sebadôveru a často vyvoláva až stavy bezmocnosti.

So znižovaním možnosti zrakového vnímania a so zhoršením orientácie na základe zrakových kľúčov rastie význam sluchovej informácie. Počas bojovej činnosti a niekedy i pri výcviku sú však aj sluchové analyzátory vystavené vplyvom znižujúcim účinnosť sluchového vnímania. Každý boj sa vyznačuje množstvom a vysokou intenzitou rôznych zvukov a hluku, v noci značne umocnených. Sluchová orientácia je preto sťažovaná. Zvuková kulisa je rozmanite skreslená a vojaci sa tak v nočnom boji stávajú „slepými a hluchými“ zároveň (Timko, 1986, s. 92; Dziaková, 2009, s. 173). Znížená informačná hodnota zvukových efektov často vedie k chybám v hodnotení, v rozhodovaní a niekedy až k „friendly fire“, čo znamená, že dochádza k strelbe na vlastné jednotky. Z psychologického hľadiska je dôležitá skutočnosť, že v noci sa zvyšuje účinok strachu zo zvukových podnetov.

Pozornosť

Kvalita poznávania je pod vplyvom záťaže v boji a pri niektorých výcvikových situáciách ovplyvnená vlastnosťami pozornosti vojaka. **Pozornosť je definovaná ako proces koncentrácie zmyslov alebo aj sústredenosti duševnej činnosti na určitý objekt** (Vágnerová, 2004, s. 44). Zmyslové orgány človeka môžu súčasne prijímať mnohé informácie. Po určitom čase však iba niektoré z nich dokážu spracovať tak, aby vyvolali žiadúcu odpoveď. Pôsobí tu akési sito, ktoré niektoré informácie prijíma a iné neprijíma. Vojak má pod vplyvom záťaže problémy pri koncentrácii úmyselnej pozornosti, pri ktorej je aktívny a udržuje ju vlastnou vôľou. Je to proces vedomého sústredenia sa na určitý objekt alebo jav. Problémy má aj s prenášaním pozornosti z jedného objektu na druhý, zužuje sa rozsah jeho pozorovania, nie je schopný sústrediť sa. Poruchy pozornosti negatívne ovplyvňujú činnosti spojené s obsluhou bojovej techniky, pozorovaním terénu, hliadkovaním a podobne.

Pamäť

V záťažových situáciách často zlyháva aj **pamäť, ktorá ako psychický proces zahŕňa všetku aktivitu spojenú s uložením, uchovávaním a vybavovaním mi-**

POZNÁMKY

nulých informácií a skúseností (Vágnerová, 2004, s. 61). Zlyhávanie sa najviac prejavuje v krátkodobej pamäti (niekedy sa objavuje v literatúre aj pojem pracovná pamäť), trvajúcej desiatky sekúnd, výnimočne pár minút. Pre operátorské činnosti, typické pre obsluhu bojovej techniky, má veľký význam, nakoľko zachytáva aktuálne pôsobiace podnety. Funguje ako prvotný filter prijímajúci rôzne informácie. Pri záťaži sa spravidla znižuje kapacita krátkodobej pamäte, zlyháva selekcia informácií, vojak si nevie spomenúť na niektoré úkony alebo spôsoby riešenia určitých situácií. Naopak v určitých prípadoch sa mu vybavujú negatívne zážitky z minulosti, ktoré negatívne ovplyvňujú jeho aktuálny výkon a viažu sa na dlhodobú pamäť. Vynárajú sa mu spomienky na stresujúce, traumatizujúce udalosti z minulosti a vznikajú pamäťové predstavy, ktoré oživujú minulé zážitky. Následne spôsobujú u vojakov pokles aktivity, senzomotorickej koordinácie, psychickú vyčerpanosť, apatiu, podráždenosť, zníženie sebakontroly, či snahu o únik zo situácie. Opätovné prežívanie takýchto udalostí môže byť u vojaka jedným zo symptómov postraumatickej stresovej poruchy. Veterán Sovietskej armády z Afganistanu opisuje prvý kontakt s hrôzami vojny takto: „Prvýkrát jednáš ako v sne; bežíš, vláčiš, strieľaš, ale nič si neuvedomuješ. Všetko je ako za sklom, ako strašný sen; ľaknutím sa prebudíš a nemôžeš si na nič spomenúť. Zdá sa, že aby si pochopil tú hrôzu, je potrebné si ju zapamätať, privyknuť si na ňu.“ (Tomas, 1989, s. 27)

Myslenie

K orientácii človeka vo svete nestačia iba informácie, ktoré mu poskytujú zmyslové orgány – receptory. Predmety a javy majú často vlastnosti, ktoré nie sú navonok hneď poznané, dajú sa spoznať len sprostredkované, na základe ich vzťahov, vzájomných súvislostí a príčin vzniku, či fungovania. Takéto poznanie zabezpečuje v štruktúre psychických javov myslenie. **Myslenie je všeobecný a predchádzajúci-mi vedomosťami sprostredkovaný proces poznávania skutočnosti, ktorý vedie k poznaniu všeobecných a podstatných vlastností predmetov, javov a vzťahov medzi nimi.** Umožňuje prenikať od javovej stránky skutočnosti k jej podstate (Pavlica, 1985, s. 132). Zároveň pomáha riešiť problémy nielen teoretického charakteru, ale tiež v praktickej rovine – v technike, v organizáciách, v osobných vzťahoch, v najrôznejších oblastiach každodenného života. Psychická záťaž vojaka spomaľuje jeho myslenie, narušuje jeho presnosť, logickosť, zhoršujú sa hodnotiace a rozhodovacie procesy. Pod vplyvom hraničnej a extrémnej záťaže vojak často koná iracionálne.

Emočné procesy

Podstatou emočných procesov je subjektívne prežívanie vzťahu človeka k predmetom, javom, k iným ľuďom a k sebe samému. Definujú sa ako schopnosť reagovať na rôzne podnety prežívaním pozitívneho alebo negatívneho (láskou a nenávisťou) (Vágnerová, 2004, s. 143).

Emócie sa dajú rozdeliť na pozitívne (radosť, šťastie, láska) a negatívne (smútok, hnev, nenávisť, pohrdanie). Pre vojenské podmienky je najvhodnejšie rozdelenie

emócií podľa intenzity a dĺžky trvania na afekty, emočné epizódy a nálady. Afekt je prudký, silný a krátkodobý emočný výbuch. Charakteristická je negatívna reakcia voči podnetu, ktorý ho vyvolal. Je natoľko energeticky náročný, že skoro pominie. Typickým afektom je afekt zlosti, hnevu. Služba v mierových misiách prináša pre niektorých vojakov pocit nezmyselnosti, hlavne vtedy, keď sa stávajú bezmocnými svedkami utrpenia a smrti nevinných ľudí. Nastáva u nich problém ovládnuť bezmocný hnev (Mehlum, 2003).

Opakom je afektívna reakcia, kedy vojak pri vedení bojovej činnosti stráca akékoľvek emočné prežívanie, nereaguje na podnety, o nič sa nestará, nepociťuje strach. Emočná epizóda je také prežívanie nejakej udalosti, ktoré človeka dlhodobejšie ovplyvňuje. Neprejavuje sa tak intenzívne v správaní vojaka ako afekt. Príkladom je prežívanie konfliktu na pracovisku, sklamanie z toho, že ho nevybrali do misie a pod. Nálady sú dlhodobejšie emočné vyladenie, nastavenie. Často im chýba konkrétny zdroj vzniku. Prejavujú sa tendenciou posudzovať všetko dianie okolo seba rovnakým spôsobom. Napr. pri smutnom vyladení posudzujem všetko okolo seba pesimisticky. Emócie sa prejavujú fyziologicky, majú vplyv na fyziologické funkcie človeka (Kmošena, 2013). Vegetatívna odozva emočných procesov u vojaka v záťaži môže byť v podobe zvýšeného tlaku krvi, bolesti brucha a hlavy. K vonkajším prejavom patrí gestikulácia, verbálny prejav, zmeny v motorike, zblednutie, sčervenanie a podobne.

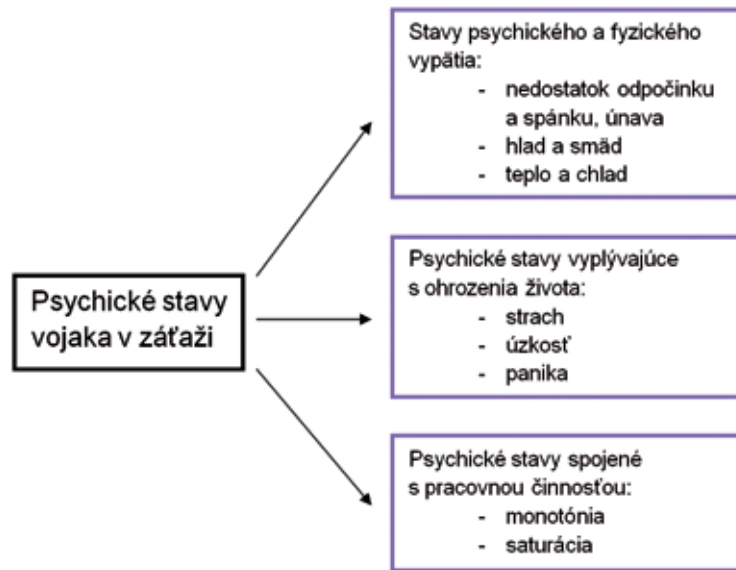
Vôľové procesy

Vôľa je schopnosť chcieť, vedome si voliť určitý cieľ a zamerať svoje úsilie na jeho dosiahnutie. Pod vplyvom situácií psychickej záťaže môže byť vôľa oslabená, narušuje sa cieľavedomosť. Vojak má tendenciu rezignovať, voliť cieľ činnosti, ktorý je menej atraktívny, prípadne útočiť na prekážku brániacu dosiahnutiu cieľa. Za prekážku pri dosahovaní cieľa je niekedy považovaný aj veliteľ, či iní príslušníci jednotky. Vôľové konanie vojaka v záťaži sa negatívne prejavuje aj v znížení jeho iniciatívy, svedomitosti, odvahy (Timko, 1986). Naopak v určitých prípadoch, najmä u psychicky odolných jednotlivcov, rozvinuté vôľové vlastnosti uľahčujú konštruktívne a racionálne riešenie záťažových situácií. Prispievajú tiež k udržaniu duševnej rovnováhy a pohody vojaka.

2. 2 Psychické stavy vojaka v záťaži

Psychické stavy vyjadrujú aktuálnu funkčnú úroveň psychiky (Kostík, 1989, s. 58). Aktivizujú alebo brzdia správanie a činnosť vojakov, ovplyvňujú ich vlastnosti, prejavujú sa takmer vo všetkých psychických procesoch. Majú väčšinou reflexnú povahu (stavy hladu, smädu, únavy), prípadne vznikajú pod vplyvom konkrétnych sociálnych vplyvov a životných udalostí (stav nadšenia, radosť, smútok, obavy o rodinu a pod.). Vo vojenskej činnosti ich môžeme rozdeliť na niekoľko skupín:

POZNÁMKY

Obrázok 3: Psychické stavy vojaka v záťaži

a) Stavy psychického a fyzického vypätia

Tieto stavy vznikajú pri nedostatku odpočinku a spánku, únave, hlade, smäde, nadmernom teple a chlade.

Nedostatok odpočinku a spánku, únava

Dlhodobá a intenzívna činnosť vojaka v priestoroch nasadenia, prípadne aj v priebehu výcviku, aktualizuje potrebu odpočinku. Dochádza k únave ako priamemu fyziologickému a psychologickému dôsledku dlhšie trvajúcej činnosti. Ide o jasný signál toho, že zásoby fyzických a psychických síl sú takmer vyčerpané. Priamou príčinou únavy môže byť jednostranné zaťaženie zmyslových orgánov, celková fyzická námaha, silné emocionálne vypätie. Dlhodobé blokovanie potreby spánku a narušenie denného biorytmu výrazne zvyšuje potrebu odpočinku. K základným prejavom patrí zníženie pracovnej výkonnosti vojaka, neochota plniť príkazy, dochádza k poruchám pozornosti, myslenia, pohybovej koordinácie. Únava vedie k zvýšeniu podráždenosti, citovej labilite, narušeniu sociálnych vzťahov, ako aj k fyziologickým prejavom (bolestiam hlavy, narušeniu metabolizmu a pod.). Akútna únava má dočasný charakter, zotavenie nastáva už po niekoľkých hodinách. Chronická únava vzniká u vojaka pri dlhodobom narušení režimu odpočinku. Dejiny vojen dokumentujú skutočnosť, že vyčerpanosť z boja predstavuje významný faktor, ktorý znižuje početnú silu armád. Počas 2. svetovej vojny bolo 25 % vojakov odsunutých z bojov práve v dôsledku vyčerpanosti z boja. Nedostatok spánku počiňuje vojak veľmi intenzívne a vzniká tzv. spánkový dlh. Aj krátkodobé skrátenie spánkovej normy v rozsahu okolo troch dní vyžaduje až 14 dní na opätovné dosiahnutie psychickej rovnováhy (Timko, 1986, s. 136).

Základom predchádzania a odstraňovania únavy je rozvíjanie fyzickej a psychickej odolnosti, správna organizácia režimu práce a odpočinku, možnosť relaxácie,

odstraňovanie rušivých vplyvov pri spánku, striedanie činností v priebehu výcviku. V dejinách vojen sú zaznamenané aj prípady experimentovania s udržaním dlhodoobej výkonnosti a bojaschopnosti vojakov. Je známe, že vojaci nemeckého Wehrmachtu, pri ťažení na východnom fronte, užívali pervitín. Americkým vojakom v poslednej fáze vojny vo Vietname boli distribuované opiáty, v Sovietskom zväze v 40. rokoch prebehli pokusy s plynom, ktorý mal udržať vojakov v stave bdlosti.

Hlad a smäd

Hladovanie človek znáša relatívne dobre a dlhodobo. Zmena nastáva až po piatich dňoch. Vtedy sa objavuje celková slabosť, znižuje sa výkonnosť, do popredia vystupuje motivácia nasýtiť sa hocičím, aj na úkor iných. Nemecký historik J. Hellbeck vo svojej knihe Stalingradské protokoly uvádza: „Vojaci 6. nemeckej armády maršála F. Paulusa sa po obklúčení v zime v roku 1943 pri krutých 40° mrazoch už po pár týždňoch znížili ku kanibalizmu.“ (Bublavá, 2012)

Omnoho horšie znášajú vojaci smäd. Vzniká v dôsledku dehydratácie organizmu a zvyšuje sa v súvislosti s teplom. Pri deficite vody od 5 – 8 % sa prejavuje apatia, ospalosť, slabosť a podráždenosť, objavujú sa halucinácie a pocity ohrozenia života. Pri viac ako 20 % úbytku vody v organizme človek neprežije. V roku 1916, počas bitky pri Verdune, jednej z najkrvavejších a najzbytočnejších vojnových bitiek histórie, francúzski obrancovia pevnosti Vaux, ktorým došla voda si smäd hasili len vlastným močom. Mnohí z nich boli hluchí od výbuchov delostreleckých granátov a poloslepí z neustáleho dymu. No bojovať neprestávali (Hudák, 2015).

Z pohľadu prevencie hladu a smädu je dôležité proviantné zabezpečenie, utváranie správnych stravovacích návykov a dodržiavanie pitného režimu pri výcviku a najmä v tých priestoroch nasadenia, ktoré sú svojimi podmienkami náročné na príjem vody do organizmu.

Nadmerné teplo a chlad

Na vojakov záťažovo pôsobí aj nadmerné teplo a chlad, aj keď sa na ne v istom zmysle môžu adaptovať a chrániť pred ich účinkami (oblečenie, budovy, klimatizácia, vyhrievania a pod.). Teplo sa znáša lepšie ako zima a suché telo lepšie než vlhké. Okrem fyziologického účinku tepla na organizmus (zmeny v krvnom tlaku, potenie, mdloby) dochádza aj k zmenám v správaní, ku kolísaniu nálad, poklesu výkonnosti, apatii, prípadne k prejavom agresivity.

Nadmerný chlad má na vojakov nebezpečnejšie účinky ako teplo. Z fyziologického hľadiska je najviac zasiahnuté srde, ktoré stráca rytmus, znižuje sa spotreba kyslíka, zmrznuté tkanivo odumiera a vytvára podmienky pre vznik infekcie. Objavujú sa nervové poruchy, svalové kŕče, chladová zimnica. Vzniká malátnosť, vojak je apatický, nečinný a zaspáva. Pri ochladení tela pod 30° je ohrozený život vojaka. Psychologické prostriedky pre boj s chladom sú obmedzené, spočívajú hlavne v príprave na vedenie bojovej činnosti vojakov v zimných podmienkach.

POZNÁMKY

b) Psychické stavy vyplývajúce z ohrozenia života vojaka

Medzi psychické stavy vyplývajúce z ohrozenia života patria strach, úzkosť a panika.

Strach

Strach je negatívny psychický stav, ktorý je reakciou na hrozbu, je vyvolaný vedomím bezbrannosti či bezmocnosti a vyznačujúci sa nepríjemnými pocitmi hrôzy a zdesenia (Nakonečný, 1997, s. 342). U vojaka je spôsobený niečím konkrétnym, a to: predmetom (tank), človekom (autoritatívny veliteľ), situáciou (prekúšanie z telesnej prípravy, absolvovanie strelieb), symbolickými podnetmi a predstavami (strata prestíže, obava zo zlyhania pri plnení rozkazu). Biologický význam strachu je v tom, že mobilizuje energiu človeka, ktorá bude vynaložená na útek alebo boj. Je prirodzene vývinovo daný na báze pudu sebazáchovy, ide o osvojený spôsob reagovania na nebezpečné podnety. Silný strach je sprevádzaný starosťami, neistotou, obavami z hroziaceho nebezpečenstva či nešťastia, smrti. Bývalý nemecký výsadkár M. Adamík vo svojej knihe „Popis Maverick“ približuje čitateľom zážitky z misii. Strach niektorých vojakov v misii popisuje nasledovne: „Poznal som vojakov, ktorých tam chytil taký strach, že sa báli vyjsť z kempu. Báli sa dokonca aj v ňom. Po niekoľkých týždňoch museli ísť domov. Každodenné násilie nevydrží každý. Na to po vás ani nemusia strieľať. Stačí, ak vidíte, že každý druhý domorodec má protézu, že ľudia tam žijú v neuveriteľnej chudobe, že po uliciach sa váľajú dokatované telá.“ (Bacigalová, 2011)

Aké sú u vojakov prejavy strachu? Vo fyziologickej oblasti je to silné búšenie srdca, žalúdočná nevoľnosť, tremor – triaška, slabosť, mdloby, pomočenie, defekácia, strnulosť, napätý výraz tváre s vytreštenými očami. V psychickej oblasti sa prejavuje strach skresleným vnímaním, nesústredenosťou, neschopnosťou logického uvažovania, celkovým nepokojom, depresívnou náladou, prejavmi nedočkavosti a túžby zbaviť sa tejto nepríjemnej situácie. V boji strach spôsobuje neadekvátnu, unáhlenú činnosť, prílišnú obozretnosť, zrýchlenie alebo naopak spomalenie niektorých pohybov, snahu vyhnúť sa boju i za cenu úteku z bojiska, prípadne sebazranenia. Aj keď je strach nepríjemný psychický stav, existuje aj príjemné strachovanie sa. Väčšinou je zaručené vedomím, že nebezpečenstvo priamo nehrozí (napr. sledovanie hororu, byť na bojisku dobre ukrytý, neúčinná strelba protivníka). Iný prípad sú vyznávači adrenalínových športov a dobrodružstiev. Ich životný štýl je závislý na neustálom pseudonebezpečnosti. Do tejto skupiny patria aj niektorí tzv. „veční misionári“. Predchádzať strachu u vojakov je možné výcvikom, pri ktorom sa výcvikové situácie približujú reálnym bojovým podmienkam. Významnú úlohu zohráva aj správna a včasná informovanosť o taktickej situácii v priestore nasadenia, posilňovanie dôvery vo vlastné sily, zbrane, bojovú techniku. V boji sa dá strach eliminovať vytesnením, napríklad vyprovokovaním hnevu, nenávisť, agresivity, prípadne zamestnaním vojakov akoukoľvek užitočnou činnosťou, napr. kopaním zákopov.

Od strachu sa odlišuje **úzkosť**. Úzkosť je strach bez predmetu, na rozdiel od strachu nie je viazaná na niečo určité. Človek má strach a nevie z čoho. Vzniká v takých záťažových situáciách, kde prevláda nové, neznáme, nepredvídateľné. U vojakov ju vyvoláva uvedomenie si možnosti vlastného ohrozenia, zranenia, smrti. Vážne ohrozuje spoľahlivosť a výkonnosť vojakov. Má podobné fyziologické a psychické prejavy ako strach.

Panika

Panika je negatívny psychický stav zasahujúci jednotlivca, ale aj celé jednotky. **Ide o výrazný a náhly prejav strachu v celých skupinách, kde sa ich neprimeraná reakcia prejavuje živelným útekom z miesta skutočného, či predpokladaného nebezpečenstva.** Dôležitú úlohu hrá osobnostné prežívanie nebezpečenstva, jeho zveličovanie a sociálna nákaza. K základným psychickým prejavom paniky v správaní a konaní vojaka patria: bezradnosť, strata orientácie v prostredí, neschopnosť reálneho úsudku a hodnotenia, znížená sebakontrola a sebaregulácia. V jednotke sa posilňuje tendencia vzdialiť sa od nebezpečného miesta, zachrániť si život a zdravie.

Vznik paniky podporujú tzv. predisponujúce faktory:

1. Dlhodobá fyzická a psychická záťaž: únava, nedostatok spánku, hlad, smäd, vyčerpávajúce presuny, neznesiteľné podmienky prostredia operácie;
2. Nízka úroveň bojovej morálky: chýba presvedčenie o zmysle vojenskej operácie, slabá nenávisť k protivníkovi, dlhotrvajúce ústupové boje, porážky, neúspechy v boji;
3. Zlá organizácia a riadenie, slabá úroveň pripravenosti veliteľov, odporujúce si rozkazy;
4. Nedostatky v materiálnom zabezpečení: nedostatok zbraní, munície, výstrojného zabezpečenia atď.
5. Nedostatok informácií, nepravdivé alebo protichodné, či skreslené informácie o nepriateľovi, posilách, situácii na iných bojiskách, o terénnych prekážkach a pod.
6. Veľké straty v boji: bojové straty – zranení a padlí vojaci, nebojové straty – choroby a psychické zlyhania vojakov;
7. Časté a silné emocionálne zážitky: smrť a ťažké zranenia blízkych kolegov, pohľad na mŕtvolky a zranených, utrpenie civilného obyvateľstva, zážitok s účinnosťou zbraní nepriateľa;
8. Náchylnosť k panickým reakciám: neskúsení vojaci a velitelia, náchylnosť k panickým reakciám (komu sa podarilo zachrániť si takto život je náchylný

POZNÁMKY

k panike aj perspektívne, nakoľko došlo k posilneniu takého spôsobu zvládania záťažovej situácie);

9. Prekvapivé a náhle manévry protivníka (Kmošena, 2004, s. 33).

Uvedené faktory aktualizuje nečakaný impulz, signál, ktorý je vojakmi vnímaný už ako konkrétny prvotný prejav hroziaceho nebezpečenstva – tzv. "spúšťací podnet".

Bezprostredným spúšťacím podnetom môže byť:

- Náhle objavenie sa nepredvídateľných a zdesenie vyvolávajúcich okolností, napr. použitie nových zbraní, prekvapivý manéver protivníka. Jeden prípad z dejín vojen: v novembri 1941 počas 2. svetovej vojny v Rusku zaútočila sibírska divízia na nemeckú 112. pešiu divíziu v noci. Útok spočiatku viedlo 20 ruských tankov. Len ich objavenie sa pred frontom 112. divízie spôsobilo nemeckým vojakom ťažký šok, nakoľko nemali k dispozícii žiadne protitankové prostriedky. Keď sa za tankami objavili útočiaci ruskí vojaci, prepukla všeobecná panika. Nemci húfne utekali z bojiska, pričom divízia stratila niekoľko štvorcových kilometrov dobitého územia.
- Neočakávaný hrôzu spôsobujúci zrakový alebo sluchový podnet – výstrel, výbuch, prelet lietadiel, výkrik.
- Neočakávaná správa, ktorá potvrdzuje zlé predtuchy a obavy vojakov, napríklad, že vlastné delostrelectvo je zničené a zostávajú bez palebnej podpory.
- Zistenie, že veliteľ je bezradný, že sám podľahol strachu (Kmošena, 2004, s. 35).

Predchádzať panike je možné efektívnou psychologickou prípravou vojakov a elimináciou predisponujúcich faktorov jej vzniku. Pre zvládanie paniky v priebehu vojenských operácií odborníci odporúčajú pri individuálnej panike prvú psychologickú pomoc, izoláciu, prípadne odsun panikárov, či využitie silného, sugestívne pôsobiaceho podnetu, ktorý má najčastejšie podobu rozhodného činu. Ten vyzýva k napodobňovaniu, nasledovaniu a tlmi panickú reakciu.

c) Psychické stavy vyvolané pracovnou činnosťou

Záťažovo na vojaka môže situačne pôsobiť aj činnosť, ktorú vykonáva v priebehu pracovnej doby. Psychické stavy, ktoré pri nej vznikajú sa v mnohom podobajú únave, ale majú iné príčiny a priebeh. Patria medzi nich monotónia a saturácia.

Monotónia sa charakterizuje ako subjektívny stav zníženej psychickej aktivity, vznikajúci spravidla pri dlhotrvajúcej a opakujúcej sa jednostrannej činnosti, chudobnej na podnety pracovného a sociálneho prostredia (Dziako-

vá, 2009, s. 201). Monotónia vzniká len za určitých podmienok a len pri niektorých jednotlivcoch. Pre jej vznik sú nutné také podmienky ako jednotvárnosť, nedostatok podnetov, obmedzenie sféry pozorovania, stále sa opakujúce úkony a operácie, nízky alebo stredný stupeň obtiažnosti vykonávanej práce. Takéto podmienky sú typické pre niektoré operátorské činnosti pri obsluhu bojovej techniky a zbraňových systémov, pri dlhodobom pozorovaní z úkrytu, pri rôznej činnosti v uzavretých kabínach a v miestnostiach s obmedzenou pohybovou aktivitou, s dlhodobým zotrvávaním v rovnakej polohe, so stereotypnou frekvenciou a intenzitou hluku a pod. Monotónia sa u vojaka prejavuje príznakmi v oblasti výkonovej (pocity ospalosti, unavenosti, nechuti, duševnej otupenosti, pokles výkonnosti, nezáujem o činnosť, chyby v práci) a v oblasti fyziologickej (ospalosť, zníženie tepovej frekvencie a krvného tlaku). Príprava vojaka na činnosť v podmienkach vyvolávajúcich monotóniu spočíva v motivovaní pre danú činnosť, v zmene činnosti, v striedaní obsluhy a v plánovaní prestávok, samozrejme pokiaľ to daná situácia umožňuje.

Saturácia (nasýtenosť, presýtenosť) je stav nechuti, averzie a odporu k určitej činnosti. Takýto stav sa spája so snahou striedať činnosti, odkladaním až odmietaním práce a nutkaním striedať konkrétne pracovné úlohy bez dôsledného dokončenia (Dziaková, 2009, s. 202). Vojak akoby bol nasýtený danou prácou, má dojem, že zotrváva na jednom mieste, zdá sa mu že nič nové už nepríde. Saturácia môže vzniknúť pri každej činnosti. Pri výcviku živnú pôdu k jej vzniku vytvárajú také zamestnania z bojovej prípravy, kde sa dlhodobo vyžaduje neustále opakovanie určitých úkonov a zaváňajú drilom. Takéto opakované vykonávanie určitej činnosti nevedie pritom k jej vyššej kvalite, naopak častejšie sa vyskytujú chyby pri jej vykonávaní. Najčastejšími sprievodnými prejavmi psychickej saturácie sú pocity únavy, podráždenosti, pocity tlaku a bolesti hlavy, bolesti chrbta a nôh, vnútorné napätie. Saturácii je možné zabrániť striedaním činností, na čo je nutné myslieť už pri plánovaní výcviku a tiež motivovaním vojakov.

d) Kladné psychické stavy vojakov v záťaži

Okrem negatívnych psychických stavov vznikajú u vojakov v záťaži aj **kladné psychické stavy**, ktoré zvyšujú ich aktivitu a pripravenosť konať. Zabezpečujú funkčnú spoľahlivosť psychiky, dodávajú sily a umocňujú schopnosť prekonať prekážky a ťažkosti. Patria sem napr. stavy bojového vzrušenia a očakávania akcie. Vo vzťahu k plneniu výcvikových úloh a úloh v priestoroch nasadenia je možné hovoriť skôr o „neuróze očakávania“. V prípade dosahovania úspechov pri vedení bojovej činnosti, v operáciách medzinárodného krízového manažmentu a tiež pri úspešnom plnení výcvikových úloh sa u vojakov prejavujú stavy nadšenia. Ku kladným psychickým stavom vojakov v záťaži patrí aj stav pohotovosti na sebaobetovanie (obetovanie vlastného života za cenu záchranu iných príslušníkov jednotky, záchrana človeka s rizikom ohrozenia vlastného života a pod.).

POZNÁMKY

2. 3 Osobnostné vlastnosti vojaka v záťaži

Prejavy psychickej záťaže sú evidentné aj v celej štruktúre osobnostných vlastností vojaka. V záťaži sa mení hierarchia hlavných motívov jeho činnosti. **V hraničnej a extrémnej záťaži, ktorá je charakteristická pre vedenie bojovej činnosti dominujú motívy, ktoré aktivizujú správanie vojaka k záchrane života a zdravia – základné biologické potreby a pudy.** Zmeny v motivačnej štruktúre dokumentuje svedenie ruského veterána z Afganistanu: „Za dva týždne nezostane z tvojho vlastného ja nič, len tvoje meno. Ty už nie si ty, ale úplne iný človek. A ten sa už neľaká, keď vidí mŕtveho kamaráta, ale s pokojom či podráždene premýšľa o tom, ako ho bude v tom teple znášať zo skaly niekoľko kilometrov. Na cudziu smrť som si zvykol, ale vlastnej som sa bál. Chcel som žiť. Nikdy som nechcel toľko žiť ako tam.“ (Tomas, 1989, s. 27)

Situácie psychickej záťaže majú vplyv aj na výkonové vlastnosti – schopnosti človeka. **Schopnosti sú tie vlastnosti osobnosti, ktoré umožňujú človeku naučiť sa určitým činnostiam a úspešne ich vykonávať** (Čáp, 2001, s. 152). Schopnosti sa prejavujú rozdielne, hlavne v kvalite, v rýchlosti a v ľahkosti akou rôzni ľudia v rovnakých podmienkach budú vykonávať tú istú činnosť. Vojak mnohokrát nedokáže v záťaži využiť svoje schopnosti v plnej podobe. Pri dlhodobej alebo situačne hraničnej záťaži jeho výkonnosť klesá. Na druhej strane práve v takýchto chvíľach sa môžu naplno prejaviť jeho špeciálne schopnosti a intelekt.

Zmeny nastávajú tiež **v charaktere človeka. Je to súhrn tých psychických vlastností osobnosti, ktoré sa zakladajú na jeho morálnom presvedčení a prejavujú sa v mravnej stránke jej správania a konania.** Patria sem také vlastnosti ako mravnosť, čestnosť, úprimnosť, spravodlivosť a ich protiklady ako nemravnosť, podlosť, zákernosť, neúprimnosť, klamstvo, osočovanie. V novších publikáciách psychológie osobnosti sa táto časť charakteru často nahrádza termínom **svedomie**, kedy sa chápe ako „vnútorný hlas“, ktorý človeku hovorí čo má, a naopak čo nemá robiť, aby to zodpovedalo pravidlám morálky (Čáp, 2001, s. 165). Aký vplyv má misia na svedomie vojaka dokumentuje rozprávanie nemeckého veterána z Konga: „Jasné, niektorí z toho akoby zvlčili a začali si robiť čiarky, koľkých ľudí zastrelili. Zámerne nebudem hovoriť krajiny, z ktorých tí vojaci pochádzali, lebo sa to dialo asi u všetkých. Jednoducho strácali hranice. Všetko je aj otázka obranného štítu, ktorý si vybudujete. Keď sa potom vrátite do Európy, chvíľu trvá, kým ho zhodíte“ (Bacigalová, 2011). Z charakterových vlastností vyjadrujúcich vzťah človeka k práci záťaž negatívne ovplyvňuje také vlastnosti, ako svedomitosť, zmysel pre povinnosť, usilovnosť. Na druhej strane je spúšťačom prejavovania sa takých negatívnych vlastností, ako lenivosť, nesvedomitosť, vyhýbanie sa práci, nepresnosť, povrchnosť, pomalosť. V americkej armáde sa napríklad za jasné indikátory psychickej nespôsobilosti vojaka v misii považujú absentérstvo, neplnenie rozkazov a nedisciplinovanosť (Final Report, 2009, s. 31). V situáciách psychickej záťaže rezonujú tiež vlastnosti vojaka vyjadrujúce jeho vzťah k iným ľuďom a k spoločnosti. K tejto skupine vlastností zaraďujeme súcit, dôveru, uzavretosť, panovačnosť, obetavosť, štedrosť, lakomosť,

vypočítavosť, závisť, vlúdnosť, neznášanlivosť a tiež altruizmus (obetavosť, nezištnosť). Záťaž môže oslabiť sebadôveru, sebaúctu vojaka, vyvolať pocity menejcnosti a pohrdania sebou.

Niektoré štúdie a udalosti v živote rôznych ľudí potvrdzujú, že reakcie na záťaž sú ovplyvnené aj inklináciou ku konkrétnemu typu temperamentu. Odolnosť proti záťaži a schopnosť dobrej adaptácie na záťaž sú skôr typické pre sangvinikov a fleigmatikov, naopak nežiadúce reakcie na záťaž sa častejšie vyskytnú u melancholikov a cholericov.

Okrem zmien v psychike vojaka, pod vplyvom záťaže nastávajú v jeho organizme aj **fyziológické zmeny**. Mení sa frekvencia dýchania, tepová frekvencia, vojak sa potí, očervenie alebo zbledne, má ťažkosti s prijímaním potravy a s trávením, dochádza k žalúdočnej nevoľnosti, prípadne aj k úniku moču a stolice. Dochádza aj k poruchám v jeho motorike. Znižuje sa presnosť pohybov, trasie sa alebo nie je schopný pohybu, prípadne dochádza k nadprodukcii určitých pohybov.

Ako rozpozná veliteľ, že jeho podriadený je v psychickej záťaži?

1. Najskôr vzrastie celková aktivita správania. Vojak dýcha zrýchlene, má prudké neusporiadané pohyby, nervózne sa pohráva s predmetmi, požaduje rozkazy k činnosti, potí sa a pod.
2. Zhoršuje sa kvalita výkonu vojaka, prestáva plniť rozkazy, robí chyby pri obsluhu zbraní a bojovej techniky, prechádza ku správaniu zameranému na sebaobranu, rozmýšľa o svojej záchrane.
3. Dochádza k celkovému narušeniu správania, akoby sa vojak zrútil. Prejavuje silné emócie – plač, vzlykanie, smiech a pociťuje slabosť v tele. Vzniká u neho stav, kedy nereaguje na podnety z okolia.
4. Zotrváva na jednom mieste alebo zmetene pobehuje, nereaguje na povely, nevníma, čo mu hovoria ostatní vojaci.

Uvedené príznaky sa môžu objavovať i samostatne.

2. 4 Zvládanie záťaže

Proces vyrovnávania a zvládania situácií psychickej záťaže je rozdelený na tri fázy.

Obrázok 4: Fázy psychickej záťaže

POZNÁMKY

1. fáza

Mobilizácia psychických síl je spojená so zvýšeným napätím, strachom, úzkosťou a vzrušením. V prípadoch, keď predvídame vznik záťažovej situácie nám práve táto fáza umožňuje nastaviť a rozohriať organizmus na pohotovú reakciu v očakávaných zmenených podmienkach. Vytvárajú sa tak určité predpoklady pre rýchlu orientáciu a sústredenie rezervných síl pre pohotovú, presnú a prevažne racionálne riešenie záťažovej situácie. Ak už v tejto fáze je tlak situácie nadlimitný a presahuje možnosti vojaka, dochádza k narušeniu činnosti, predčasnému vysileniu organizmu, k vyčerpanosti a únave.

2. fáza

Riešenie záťaže je sprevádzané silným emocionálnym napätím. Vojak sa aktívne vyrovnáva so záťažou alebo jej aktívne odoláva. K aktívnemu riešeniu záťažovej situácie, je potrebné:

- Vzbudiť potrebu poznať a riešiť záťažovú situáciu. Ide o prítomnosť takých motivačných pohnútok, ktoré aktivizujú správanie vojaka.
- Optimalizovať vzťah medzi emóciami a rozumovou činnosťou tak, aby vojak mohol v daných podmienkach účelne premýšľať.
- Všetku činnosť zamerať na riešenie záťažovej situácie tak, aby postupne viedla k psychickému upokojeniu, k spresneniu myšlienkových operácií a k účelnému správaniu na riešenie záťaže.

Schopnosť aktívne odolávať a vyrovnávať sa s tlakom záťažovej situácie závisí od mnohých činiteľov. Na priebeh riešenia záťaže rozhodujúcou mierou vplýva miera emocionálneho napätia. Môže pôsobiť stimulujúco, ale oveľa častejšie pôsobí rušivo. Ak dokážeme zvýšené nežiadúce napätie a emócie udržať na uzde, sme na najlepšej ceste k aktívnemu riešeniu záťažovej situácie.

3. fáza

Zvládnutie záťaže je obnovenie normality, rovnováhy alebo podľahnutie tlaku záťaže, kedy vojak zlyhá. Zvládnutie i podľahnutie tlaku záťažovej situácie možno zhrnúť do troch krokov.

Zvládnutie:

1. najskôr sa objavujú zážitky uspokojenia až eufórie, po ktorých nastupuje
2. vyčerpanie, spôsobené vynaloženým úsilím a stratou energetických rezerv, potom dochádza
3. k zotaveniu a prejavu konečného efektu prekonania psychickej záťaže, ktorý spočíva v posilnení alebo oslabení psychickej stability človeka vzhľadom na ďalšiu záťaž, k ovplyvneniu sebadôvery a pod.

Podľahnutie:

1. najskôr dochádza ku správaniu s prejavmi zvýšenej impulzivnosti, prípadne apatie a rezignácie, ktoré vystrieda
2. dočasné zotavenie, postupne prechádzajúce do
3. nástupu konečného efektu zlyhania, ktoré sa prejavuje oslabením psychickej odolnosti vojaka voči záťaži.

Celý proces zvládania a vyrovnávania sa vojaka s psychickou záťažou je závislý od jej intenzity, dĺžky trvania, od osobnostných predpokladov vojaka, od sociálnej opory (rodiny, kamarátov, spolupracovníkov) a od mnohých iných faktorov (Kmošena, 2010). Reagovanie vojaka na záťaž, ako aj stratégie zvládania záťaže majú individuálny charakter. Úspešné zvládnutie situácie psychickej záťaže posilňuje sebaúctu vojaka, dôveru vo vlastné sily a zvyšuje úroveň jeho psychickej pripravenosti. Naopak podľahnutie tlaku záťažovej situácie narušuje jeho vnútornú rovnováhu, sebadôveru, vyvoláva neprimerané reakcie a pocity bezmocnosti.

3 ZÁVER

Vo vojenskom prostredí sa vyskytuje veľké množstvo situácií, ktoré môžu u profesionálnych vojakov vyvolávať záťaž. V ozbrojených silách je možné mnohé z nich prognózovať, a tým aj regulovať ich výskyt. V prípade výskytu nepredvídaných situácií sa prijímajú rôzne opatrenia na zmiernenie dopadu ich následkov na vojenský personál. V konečnom dôsledku je však nositeľom psychickej záťaže profesionálny vojak alebo zamestnanec ozbrojených síl v interakcii s vojenským prostredím. Z tohto dôvodu je teda vysoko aktuálna požiadavka utvárania predpokladov pre zvládanie záťažových situácií všetkých príslušníkov ozbrojených síl. Medzi najdôležitejšie predpoklady zvládania situácií psychickej záťaže patria:

- Príprava vojakov na činnosť v zložitých, neobvyklých a nebezpečných situáciách, hlavne v procese výcviku. Samozrejme nie všetky situácie, s ktorými sa vojak stretne, je možné vo výcviku namodelovať. Tie spôsoby reagovania na rôzne podnety, ktoré sa osvedčili sa potom fixujú v psychike. Ak sa pri plnení úloh v priestoroch nasadenia vojak stretáva s identickými alebo podobnými úlohami, nacvičené a upevnené spôsoby reagovania sa mu znovu vybavujú a on má k dispozícii určité vzorce (návody) na ich zvládanie.
- Ďalším predpokladom je schopnosť vojaka vytvárať si správnu predstavu o skutočnej situácii v priestoroch nasadenia a vzťah k tejto situácii. Ide o poznanie dôležitých informácií, ktoré zvyšujú jeho sebaistotu a znižujú psychické napätie z deficitu objektívnych poznatkov o priestore nasadenia. Odolnosť voči psychickej záťaži posilňuje i dostupnosť a objektívnosť informácií týkajúcich ozbrojených síl a samotného útvaru, v ktorom vojak slúži.

POZNÁMKY

- Realizácia psychologickéj prípravy v jednotkách s cieľom vytvoriť a rozvíjať také vlastnosti a schopnosti vojaka, ktoré zabezpečia optimálne a rýchle reagovanie na vzniknuté záťažové situácie.
- K psychologickým predpokladom zvládania psychickej záťaže u profesionálnych vojakov patrí aj úroveň medziľudských vzťahov v jednotke, priaznivá sociálna klíma a štýl práce veliteľa jednotky a útvaru.

Prevažná časť populácie v produktívnom veku zastáva názor, že záťažové situácie majú na človeka len negatívny vplyv. Situačne sa záťaž prejavuje v podobe neadekvátneho správania a konania. V prípade dlhodobej záťaže sa prejavuje v podobe duševných porúch, chorôb a rôznych telesných civilizačných chorôb. Napriek tomuto vedecky dokázanému vzťahu, nemožno situácie psychickej záťaže u človeka považovať len za nežiadúce. Ich pozitívny vplyv je v tom, že sa podieľajú na jeho osobnostnom vývine, mobilizujú jeho psychické a fyzické sily, podnecujú ho k učniu a hľadaniu nových ciest ich riešenia.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BACIGALOVÁ, E. - ADAMÍK, M.: *Popis Maverick*. 1. vyd. Bratislava : Evitapress, 2011. 288 s. ISBN 978-80-89452-38-5.

BRATSKÁ, M.: *Zisky a straty v záťažových situáciách alebo príprava na život*. 1. vyd. Bratislava : Práca, 2001. 325 s. ISBN 80-7094-292-4.

BUBLAVÁ, M.: *Ruskí veteráni o hrôzach Stalingradu* [online]. 2012. Dostupné na internete: <www.pluska.sk/plus-7-dni/zahranicie/ruski-veterani-prehovorili-hrozach-stalingradu-vykaly-po-pas-kanibalizmus.html>.

CZIRÁK, P. a kol.: *Bojová morálka profesionálnych vojakov ozbrojených síl SR : Záverečná správa zo sociologického prieskumu realizovaného v termíne marec – november 2010 v ozbrojených silách SR*. Liptovský Mikuláš : Personálny úrad, 2010.

ČÁP, J. - MAREŠ, J.: *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 655 s. ISBN 80-7178-463-X.

DZIAKOVÁ, O.: *Vojenská psychologie*. 1. vyd. Praha : TRITON, 2009. 544 s. ISBN 978-80-7387-156-7.

Final Report of HFM-081 : Sprievodca veliteľa jednotlivými fázami nasadenia. Bratislava : CPŠČ, Personálny úrad, 2009. 78 s.

HARTL, P. - HARTLOVÁ, B.: *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.

HUDÁK, V.: *Peklo pri Verdune* [online]. 2015. Dostupné na internete: <<http://www.pluska.sk/plus-7-dni/zahranicie/peklo-pri-verdune-vojaci-bojovali-poloslepi-pili-vlastny-moc.html>>.

KMOŠENA, M.: *Dav a panika*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : 4D s. r. o, 2004. 57 s.

KMOŠENA, M.: Úloha sociálnej opory pri zvládaní záťažových situácií vojenského personálu v nasadení. In: *Komplexné sociálne zabezpečenie vojenského profesionála : medzinárodná vedecká konferencia, 21. - 22. 10. 2010, Liptovský Mikuláš*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2010. S. 128 -132. ISBN 987-80-8040-406-2.

KMOŠENA, M.: *Vybrané problémy z psychológie*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2013. CD-ROM, 76 s. ISBN 978-80-8040-486-4.

KOSTÍK, C.: *Chování člověka v zátěži*. 1. vyd. Bratislava : Vysoká vojenská pedagogická škola, 1992. 67 s.

KOSTÍK, C.: *Psychická regulace chování v boji*. 1. vyd. Praha : Naše vojsko, 1989. 196 s.

MEHLUM, L.: Strategies for early intervencion after trauma adopted by the Norwegian Armed Forces. In: OERNER, R. - SCHNYDER, U. (eds.): *Reconstructing Early Intervention After Trauma : Innovations in the Care of Survivors*. New York : Oxford University Press, Inc., 2003. 300 s. ISBN 0198508344.

NAKONEČNÝ, M.: *Encyklopedie obecné psychologie*. 2. vyd. Praha : Academia, 1997. 437 s. ISBN 80-200-0625-7.

PAVLICA, K.: *Základy vojenské psychologie*. 1. vyd. Praha : Naše vojsko, 1985. 672 s.

ŘEZÁČ, J.: *Sociální psychologie*. 1. vyd. Brno : Paido, 1998. 268 s. ISBN 80-85931-48-6.

TIMKO, J.: *Voják v psychické zátěži*. 1. vyd. Praha : Naše vojsko, 1986. 256 s.

TOMAS, N.: Říkají nám Afgánci. In: *A revue*, 1989, č. 4, s. 27 - 29.

TOMÍČEK, F.: *Vyrovňavanie sa vojakov so záťažou vo vojenskej činnosti*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia SNP, 1994. 102 s.

VÁGNEROVÁ, M.: *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2004. 356 s. ISBN 80-246-0841-3.

VODRÁŽKA, R.: *Psychologická príprava vojakov*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia SNP, 1994. 69 s. ISBN 80-8040-010-5.

POZNÁMKY**TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE**

1. Objasnite faktory podmieňujúce vznik a priebeh psychickej záťaže u vojakov.
2. Typy záťažových situácií vo vojenskej činnosti.
3. Psychické procesy vojaka v záťažových situáciách.
4. Psychické stavy vojaka v záťažových situáciách.
5. Osobná skúsenosť s prežívaním, prejavmi a zvládaním záťažových situácií.

STAVOVSKÉ POVSTANIA V UHORSKU (1604 – 1711) A ICH VÝZNAM PRE DEJINY SLOVENSKA

POZNÁMKY

doc. PhDr. Vladimír **SEGEŠ**, PhD.

ÚVOD

Sedemnásťte storočie v slovenských dejinách možno označiť za storočie ťaživého nepokoja. Vnútrošný nepokoj panoval v spoločnosti, no v značnej miere bol daný i každému človeku. Ťaživá atmosféra strachu, nedôvery, pesimizmu a protirečenia často vane aj z rozmanitých súdobých dokumentov odrážajúcich obraz vtedajšej spoločnosti a priebeh udalostí.

Popri osmanskej okupácii južného a centrálného územia Uhorska a neustálom osmanskom ohrození, ktoré sprevádzali pustošiacie výpady do slovenského pohraničia a vnútrozemia, neblahú úlohu v živote obyvateľov Slovenska zohrali aj protihabsburské stavovské povstania. Vybuchovali počas celého 17. storočia a utíchli až na začiatku druhého desaťročia 18. storočia. Všetky povstania, Štefana Bočkaja (1604 – 1606), Gabriela Betlena (1619 – 1626), Juraja I. Rákociho (1644 – 1645), Imricha Tökölyho (1678 – 1685), Františka II. Rákociho (1703 – 1711), sa ako pustošivá smršť prehnanli od východných až po západné hranice Slovenska. Dve z týchto povstaní (Betlenovo a Juraja I. Rákociho) boli súčasťou celoeurópskeho konfliktu – tridsaťročnej vojny.

1 POVSTANIE ŠTEFANA BOČKAJA V ROKOCH 1604 – 1606

Rozpory medzi uhorskou šľachtou a habsburskou centralizačnou politikou vyvrcholili za vlády cisára Rudolfa II. (v Uhorsku panoval v rokoch 1576 – 1608 ako kráľ Rudolf I.) Uhorská šľachta s nevôľou znášala, že panovník uprednostňoval najmä rakúske dedičné krajiny, obklopoval sa nemeckým úradníctvom a uhorská šľachta bola postupne vytláčaná z politických a vojenských funkcií. Preto sa domáhala zvýšenia právomoci ústredných uhorských úradov, požadovala väčší vplyv a podiel na riadení krajiny, ako aj pri obsadzovaní vojenských veliteľských miest príslušníkmi domácej šľachty. Situáciu komplikovali aj náboženské spory. Habsburgovci sa opierali o katolícku cirkev, ktorá v Uhorsku stratila svoj niekdajší vplyv. Stupňujúci sa rekatolizačný kurz sprevádzalo svojvoľné vystupovanie cisárskych veliteľov proti protestantom a napätú situáciu vyostrovali aj konfiškácie majetkov protestantskej šľachty. Neutešený stav umocňovali výpady a pustošenia osmanských vojsk počas pätnásťročnej vojny (1593 – 1606).

V dôsledku protiosmanských bojov bolo v Uhorsku dislokovaných veľa cisárskych žoldnierov cudzieho pôvodu. Ich zásobovanie zlyhávalo, často nedostávali žold, a tak si to vynahrádzovali drancovaním a násilnosťami voči domácomu obyvateľstvu. Násilie a vyčíňanie žoldnierov v službách Habsburgovcov eskalovali ku koncu pätnásťročnej vojny, keď sa stali príčinou ozbrojených obranných akcií miestneho ľudu. Veľkú nevôľu obyvateľstva vyvolalo aj to, že hornouhorský hlavný kapitán Cesare Barbiano di Belgiojoso na cisárov príkaz odňal tamojším evanjelikom Dóm

POZNÁMKY

v Košiciach. Všeobecné napätie vyvrcholilo potom, keď Barbiano di Belgiojoso začal, údajne pre zradu, zaberať majetky popredného protestantského sedmohradského veľmoža Štefana Bočkaja. Ten sa postavil na ozbrojený odpor a na jar 1604 rozpútal prvé protihabsburské stavovské povstanie, po získaní príslubu Osmanov, že budú podporovať jeho úsilie získať sedmohradský kniežací stolec.

Obrázok 1: Štefan Bočkaj (Bocskai, 1557 – 1606)

Štefan Bočkaj sa narodil v sedmohradskom Koložvári (dnes Cluj-Napoca v Rumunsku), vyrastal vo Viedni na dvore cisára Maximiliána II. Po návrate do Sedmohradska zastával dôležité funkcie a zároveň bol predstaviteľom prohabsburskej politiky v tomto nárazníkovom kniežatstve medzi Osmanmi a Habsburgovcami. Bol v príbuzenskom vzťahu s vplyvným rodom Báthoryovcov a istý čas pôsobil ako radca cisára Rudolfa II. pre sedmohradskú politiku. Protestoval proti násilným zásahom cisárskeho generála Juraja Bastu voči protestantom v Sedmohradsku a nadviazal kontakty so sedmohradskou protihabsburskou emigráciou, ktorá sa uchýlila na územie obsadené Osmanmi. Bol vodcom prvého protihabsburského povstania. Na ratifikácii Žitavského mieru v novembri 1606, ktorým sa v zmysle Viedenského mieru potvrdzovalo jeho postavenie, a ktorým sa skončila pätnásťročná vojna, sa už Bočkaj nezúčastnil, keďže ochorel a v decembri 1606 v Košiciach zomrel.

Bočkaj odrazil útok cisárskych oddielov na hrad Kiskerek (dnes Cherechiu v Rumunsku), ležiaci severne od mesta Veľký Varadín (dnes Oradea) v Sedmohradsku. Jeho hlavnou oporou sa stali hajdúsi, z ktorých mnohí prešli k nemu priamo z cisárskych služieb. S ich pomocou, nečakaným útokom medzi Álmosdom a Diósegom (Diosig na dnešných maďarsko-rumunských hraniciach) v Biharskej stolici, 15. októbra 1604 rozbil kolónu žoldnierskych vojsk plukovníka Johanna Petza, ktorá mala posilniť cisárske jednotky sústredené pri obci Rakamaz v dnešnom severovýchodnom Maďarsku. Následne Barbiano di Belgiojoso, ktorý stratil prehľad o situácii a obával sa, že ho povstalci odrežú od centra v Košiciach, sa stiahol na sever.

Bočkaj taktiež postupoval na sever a 11. novembra 1604 vťahal do Košíc, kde na porade so zástupcami susedných stolíc vyhlásil cisárovi protiústavné nariadenia za neplatné a proklamoval slobodu vierovyznania pre protestantov. Po jeho príchode do mesta sa mu dobrovoľne alebo zo strachu pred vyčinením hajdúchov podrobili aj ďalšie východoslovenské mestá. Zle platené posádky niektorých hradov a miest sa rozhodli neklásť ozbrojený odpor a prešli na stranu povstalcov. Bočkaj si v Košiciach zriadil hlavný stan, kde prijal aj osmanskú delegáciu, ktorá ho ubezpečila o podpore Osmanskej ríše a zároveň so symbolickými darmi mu odovzdala *athname* – ochranný list od sultána. Povstalci sa stali pánmi východnej časti krajiny a v novembri 1604 hajdúske oddiely už prenikali aj na stredné Slovensko, čiže do Dolného Uhorska. (V novoveku sa ako Horné Uhorsko označovalo zhruba územie dnešného východného Slovenska a dnešnej Zakarpatskej Ukrajiny, ako Dolné Uhorsko sa zasa označovalo územie dnešného stredného a západného Slovenska a časť Zadunajska.)

Obrázok 2: Hajdúsky jazdec

Rozhodujúcu silu Bočkajových vojsk tvorili hajdúsi. Pôvodne to boli najmä utečenci z južných balkánskych území, ku ktorým sa časom pridávali aj poddaní a potomkovia schudobnených zemanov. Ako samostatná vrstva vystupovali už v 15. storočí v súvislosti s rozšírením chovu dobytku, keď sa živili jeho poháňaním na jarmoky, či do cudzích krajov. V období protiosmanských vojen ich význam ako ozbrojencov a vojakov vzrástol. Slúžili ako pešiaci a ľahkí jazdci. Boli vyzbrojení bojovou sekerou, čakanom (fokošom), neskoršie do ich výzbroje pribudla šabľa, po čase strelné zbrane, najmä krátka hajdúška puška. Počas pätnásťročnej vojny boli cisárskym velením vyzbrojení strelnými zbraňami, ktorých používanie si dobre osvojili. Hajdúsi tvorili najradikálnejšie krídlo Bočkajovho povstania. Sami sa považovali za vojenský (vitúzske) stav (vitézi rend). Bočkaj v lete 1605 okrem iných druhov vojsk disponoval údajne 30 tisícovým hajdúskym vojskom. Natrvalo si hajdúchov získal, keď im udelil kolektívne zemianstvo a pridelil im pôdu.

Spočiatku na cisárskom dvore povstanie podceňovali. Až po intervencii arcivojvodu Mateja Habsburského, ktorý mal lepší prehľad o situácii v Uhorsku ako jeho brat cisár Rudolf II., vyslali väčšie vojenské sily proti povstalcov. Ich velením bol poverený skúsený cisársky generál Juraj Basta, ktorého odvolali z okolia Ostrihomy, kde bojoval proti Osmanom. Jeho nástup mal podporovať aj dolnouhorský hlavný kapitán Siegfried Kolonič (Kollonich). Spolu disponovali vyše dvadsaťtisícovým vojskom.

Dňa 17. novembra 1604 pri Ožďanoch neďaleko Filakova v Gemerskej stolici podstatná časť Bastovho vojska v počte takmer pätnásťtisíc mužov narazila na ozbrojené oddiely hajdúskeho kapitána Blažeja Némethyho v sile osemtisíc mužov (polovicu tvorili hajdúsi a polovicu ozbrojení sedliaci). Ťažiskom boja, ktorý sa začal predpoludním a skončil po zotmení, bolo najprv okolie mosta cez potok Suchá. Lepšie vycvičení a vyzbrojení cisárski žoldnieri postupne zlikvidovali úporne sa brániacich povstalcov, ktorých zvyšky sa uchýlili do Oždianskeho kaštieľa, odkiaľ sa hajdúsky veliteľ pokúsil po zotmení prebiť. Uniklo však iba 150 hajdúchov. Väčšinu povstalcov cisárski žoldnieri pobili a zraneného kapitána Némethyho zajali a neskôr popravili.

V dôsledku bitky pri Ožďanoch sa postup cisárskych vojsk spomalil, čo Bočkajovi umožnilo pripraviť sa na bojový stret s Bastom. Povstalci vyrazili z Košíc dňa 20. novembra 1604 a do kontaktu s cisárskymi silami sa dostali neďaleko obce Edelény, ktorá leží na rieke Bodve. Bočkaj sa rozhodol zaútočiť na Bastove vojská počas ich prechodu cez rieku. Basta však jeho zámer vystihol. Zabezpečil pechotu ťažkým jazdectvom a Bočkajov útok odrazil. Potom vtiahol do blízkeho údolia, ktoré Bočkaj obkľúčil, takže cisársky generál sa ocitol v pasci. Basta si napriek tomu poradil. Dňa 28. novembra 1604 dal zapáliť svoje vozatajstvo a nadránom neočakávane zaútočil na najzraniteľnejšie miesto protivníka. Zmocnil sa diel a prinútil hajdúske jazdectvo zutekať. V bitke padlo okolo 1 500 povstalcov.

POZNÁMKY

Napriek dvom víťazstvám musel cisársky generál zostať v defenzíve. Utáboril sa síce pri Košiciach, ale nemal dostatok síl ani diel na dobytie mesta, ktorého predmestie povstalci vypálili. Útoky hajdúchov, zlé zásobovanie a blížiaci sa zima Bastu prinútili ustúpiť do Prešova, kde na trovy mesta prezimoval, no okolie kontrolovali a pustošili Bočkajovi hajdúsi.

Bočkajovo postavenie sa upevnilo po jeho zvolení za sedmohradské knieža koncom februára 1605, keď sa k nemu pridali viacerí vplyvní magnáti, medzi nimi aj Štefan Illésházy, ktorý predtým musel ujsť do poľského exilu a mal veľký vplyv najmä v radoch početnej evanjelickej šľachty na Slovensku. Vodca povstania si uvedomoval, že dislokácia habsburských vojsk v širokom okolí znamená pre neho stále ohrozenie, preto sa rozhodol rozšíriť manévrovací priestor a čiastočne zreorganizovať svoje vojsko. Na posilnenie bojaskopnosti vydal prísny vojenský poriadok. Za hlavného veliteľa vymenoval Valentína Drugeta, ktorý disponoval vojskami stolíc, šľachtickou insurekciou a oddielmi panských bandérií. Hajdúskym vojskám v Sedmohradsku velil Ladislav Gyulaffy, hornouhorským Mikuláš Segnyey a na severozápadné Slovensko nasmeroval prúd pod velením bývalého fiľakovského kapitána Františka Rhédeya. Ten čoskoro získal Gemer i Malohont, viacero pevností v Poplí, obsadil Bzovík, Krupinu a vyzval Hontiansku stolicu, aby sa pridala k povstaniu. K Rhédeyovi sa pripojili aj osmanské oddiely jágerského pašu a tatárske pomocné oddiely. Hlavné ťažisko vojenských operácií sa čoskoro prenieslo do oblasti dolnouhorských (stredoslovenských) banských miest.

V čase, keď väčšina hajdúchov útočila smerom na banské mestá a na juhu povstalci obsadili Fiľakovo, generál Basta sa rozhodol vyraziť z Prešova do poľa, ale vybojovať bitku proti povstalcom sa mu nepodarilo. V situácii, keď z Viedne neprichádzali posily, ani financie na žold a demoralizácia cisárskych vojsk pokračovala, Basta s uľahčením prijal rozkaz na ústup k Bratislave, v ktorej okolí skupiny hajdúchov a turkotatárske oddiely pustošili už od januára 1605.

Hajdúski kapitáni získali na severe aj hrad Likavu, Bytču a Strečno, obsadili Trenčín, Hronský Beňadik a Vígláš, dobyli Banskú Bystricu, ktorú vyrabovali a vypálili. Získali i Nitru a kontrolovali vlastne celú banskú oblasť. Bočkaj sa teda od zimy 1604 do jesene nasledujúceho roka zmocnil prevažnej časti Slovenska a jeho hajdúsi podnikali vpády aj na Moravu, do Štajerska a do okolia Viedne. Odpoveďou boli odvetné akcie vojsk moravskej krajinskej hotovosti, ktoré prenikli až k Trnave a Trenčínu. Drancovanie na Morave vyvolalo odpor domáceho obyvateľstva, ktoré pôvodne sympatizovalo s povstalcami. Po páde Nových Zámkov a Ostrihomy zostali v cisárových rukách iba Komárno a Bratislava. Úspechy povstalcov prinútili panovnícky dvor začať s Bočkajom rokovať.

V apríli 1605 na sneme v Szerencsi bol Bočkaj slávnostne vyhlásený za knieža uhorských krajín. V tomto čase povstalci už neboli celkom jednotní. Rozpory medzi nimi sa v plnej miere prejavili na nasledujúcom sneme, ktorý Bočkaj zvolal do Krupiny na jeseň toho istého roka, aby zjednotil postoje vo vlastnom tábore. Hajdúsi,

na ktorých drobná šľachta žiarlila pre výsady udelené Bočkajom, chceli pokračovať v boji. Mestá vyčítali vodcovi povstania a spojenie s Osmanmi, ktorí ako Bočkajovi spojenci plienili územie Uhorska a nedodržiavali uzavreté dohody. Časť magnátov a šľachty sa usilovala o upevnenie svojich pozícií, zaistenie majetkov a trvala na dohode s cisárom.

Obrázok 3: Koruna, ktorú Štefanovi Bočkajovi venoval sultán Ahmed I. na znak toho, že ho uznáva za uhorského suveréna

V novembri 1605 sa Bočkaj zišiel s osmanským veľkovezirom Mehmetom Lalom, ktorý mu v sultánovom mene ponúkol kráľovský titul a odovzdal aj panovnícky diadém. Bočkaj sa zachoval diplomaticky, prijal korunu iba ako dar, no titul odmietol s odôvodnením, že Uhorsko už má korunovaného kráľa. Nechcel si totiž zahatať cestu k dohode s Habsburgovcami. V mierových rokovaníach sa iniciatívy ujal Illésházy, ktorý od januára 1606 rokoval vo Viedni s arcivojvodom Matejom. Mierová zmluva bola napokon podpísaná 23. júna 1606 vo Viedni. Viedenským mierom cisár uznal Bočkaja za sedmohradské knieža a priznal mu vládu nad troma priľahlými uhorskými stolicami.

Uhorské stavy získali väčší vplyv na správu krajiny, čo sa prejavilo aj v tom, že sa opäť malo obsadiť miesto palatína. Vyššie úrady a vojenské miesta v Uhorsku mali zastávať príslušníci uhorskej šľachty. Cisár zaručoval beztretnosť účastníkom povstania, ako aj náboženskú slobodu „všetkým stavom a rádom, veľmožom, zemanom, slobodným mestám, ako aj pohraničnému vojsku“.

Obrázok 4: Cisár Rudolf II. na súvekej rytine

POZNÁMKY

Mierová zmluva mala nadobudnúť platnosť po uzavretí mieru s Osmanskou ríšou. To sa udialo až v novembri 1606, keď bol prijatý Žitavský mier, ktorým sa zároveň skončila aj vyčerpávajúca pätnásťročná vojna. Na ratifikácii Žitavského mieru sa však Štefan Bočkaj už nezúčastnil, lebo ťažko ochorel a v decembri 1606 v Košiciach zomrel. Jeho kancelára, ktorého podozrievali, že ho otrávil, hajdúsi na košickom námestí surovo dorúbali šablami.

Uhorská šľachta si vďaka Bočkajovmu povstaniu svoje výsady ubránila, ale pre poddaných povstanie neprinieslo takmer žiadne výhody. Poddaní museli naďalej vyznávať náboženstvo svojich zemepánov a najviac trpeli v dôsledku bojových akcií. Dopad Bočkajovho povstania na Uhorsko, a osobitne na Slovensko, bol v mnohých smeroch protikladný. Pre spojenectvo s Osmanmi a pustošenie s tým spojené, malo povstanie predovšetkým negatívne dôsledky.

2 POVSTANIE GABRIELA BETLENA (1619 – 1626)

Predohrou tridsaťročnej vojny, v ktorej pustošivom víre sa ocitla veľká časť Európy, bola pražská defenestrácia, pri ktorej zástupcovia českých stavov 23. mája 1618 vyhodili prohabsburských miestodržiteľov do priekopy pod hradným palácom. Kontinent sa stal dejiskom mocenského a náboženského konfliktu dvoch veľkých koalícií feudálnych štátov. Podľa vlastných záujmov, respektíve záujmov panovníkov a vládncich vrstiev, sa k jednej či druhej koalícii pridávali aj ďalšie štáty a krajiny. Vojnové udalosti neobišli ani Uhorsko, a osobitne Slovensko, ktoré sa v tomto konflikte ocitlo už roku 1619, v čase vypuknutia protihabsburského vystúpenia Gabriela Betlena.

Obrázok 5: Pražská defenestrácia 23. mája 1618, ktorá sa stala prológom tridsaťročnej vojny

Keď Betlena v roku 1613 zvolili za sedmohradské knieža, mal už značné diplomatické, politické a vojenské skúsenosti. Priebojný protestant knieža Betlen, podporovaný Osmanmi a hlásiaci sa k odkazu Štefana Bočkaja, mohol vážne ohroziť pomer síl v Uhorsku, kde pretrvával vnútorný zápas uhorskej šľachty proti absolutistickým snahám cisára. Vo Viedni vyvinuli nemalé úsilie, aby jeho pozície oslabili. Po vypuknutí vojny v Čechách v roku 1618 Betlen usúdil, že sa naskytá príležitosť na trvalé zabezpečenie jeho vlády v Sedmohradsku, dokonca predpokladal, že sa mu podarí spojiť Uhorsko a Sedmohradsko pod svojím žezlom, prípadne môže získať aj český trón. Zabezpečil si súhlas sultána, ako aj protestantských veľmožov v Uhorsku, a v septembri 1619 jeho veliteľia Juraj Séči (Szécsi) a Juraj I. Rákoci začali prvé vojenské operácie v Hornom Uhorsku, čiže na východnom Slovensku. Obsadili Jasov a čoskoro im otvorili brány aj mestá Košice, Prešov, Levoča, Bardejov a Sabinov.

Obrázok 6: Gabriel Betlen (Bethlen, 1580 – 1629)

Gabriel Betlen sa narodil v sedmohradskom Marosillye (dnes Ilija v Rumunsku) v šľachtickej rodine. Ako mladík získaval skúsenosti na dvore sedmohradského kniežaťa Žigmunda Báthoryho. Za Bočkajovho povstania v rokoch 1604 – 1606 zastával veliteľské funkcie v pohraničných oblastiach Sedmohradska a za verné služby mu knieža daroval hrad a panstvo Huňad (dnes Hunedoara). Podporoval nástup Gabriela Báthoryho na sedmohradský kniežací stolec, no neskôr sa s ním znepriatelil a utiekol na územie Osmanskej ríše. Roku 1613 v sprievode osmanských vojenských oddielov vtrhol do krajiny, vypudil Báthoryho a na sneme v Koložváre ho stavy zvolili za sedmohradské knieža. V roku 1619 sa postavil na čelo protihabsburského povstania, v rámci ktorého podnikol tri ťaženia. Po uzavretí Bratislavského mieru, ktorým sa skončilo jeho povstanie, sa začiatkom roka 1627 vrátil do Sedmohradska, kde o necelé dva roky neskôr zomrel.

Ešte v septembri 1619 Betlen zvolal do Košíc snem hornouhorských stavov, na ktorom v 25 bodoch vytýčil hlavný program a ciele povstania. Následne povstalecké oddiely postupovali viacerými prúdmi na západ. Už začiatkom októbra sa sústredili pri Trnave, kde Betlen rokoval s vyslancami českého kráľa Fridricha Falckého o koordinácii ďalšieho ťaženia. Cieľom jeho ďalšieho útoku bola Bratislava (vtedy Prešporok), ktorú po dobytí cisárskych pozícií na brehu Dunaja obsadil 14. októbra 1619. Palatín Žigmund Forgáč (Forgách) mu vydal hrad i uhorskú kráľovskú korunu.

Bratislavské víťazstvo Betlenovi otvorilo cestu na Viedeň, odkiaľ cisár Ferdinand II. v chvate utiekol.

Cisárski generáli, tiesnení vojskami českých a moravských stavov, sa urýchlene presunuli na obranu Viedne. Spojené vojská povstalcov síce obklúčili Viedeň, ale obliehanie museli čoskoro prerušiť. Uhorský magnát v službách Habsburgovcov

POZNÁMKY

Obrázok 7: Cisár Ferdinand II., ktorý panoval v rokoch 1619 – 1637

Juraj Druget (Drugeth) na čele osemtisíc kozákov vpadol z Poľska cez Duklianský priesmyk do Horného Uhorska a pri Humennom porazil časť Betlenových oddielov, na čele ktorých stál hlavný veliteľ hornouhorských vojsk Juraj Rákoci. Betlen sa musel stiahnuť, aby si zabezpečil zázemie.

Na sneme v Bratislave v januári 1620 opäť vyhlásili slobodu náboženského vyznania, Betlen prijal titul knieža (gubernátor) Uhorska a s Ferdinandom II. uzavrel prímerie. V lete 1620 v Banskej Bystrici Betlena, po predbežnom súhlase sultána, uhorské stavy zvolili za kráľa, ale korunovať sa nedal. Podobne ako Bočkaj, ani on si nechcel zahatať cestu na ďalšie rokovania s cisárom.

Začiatkom septembra 1620 Betlen opäť prešiel do ofenzívy. Získal Nitru a odrazil útok cisárskeho generála Henriho Duvala Dampierra na bratislavské mestské hradby. Ten pri útoku padol, čím cisárska armáda prišla o jedného z najschopnejších vojvodcov. V dôsledku vojensko-politickej situácie, ktorá nastala po víťazstve cisárskych vojsk v bitke na Bielej hore, časť uhorskej šľachty sa od Betlena odklonila a postupne opúšťala povstalecké hnutie. Na jar nasledujúceho roka cisársky generál Karl Bonaventura Buquoy prešiel do ofenzívy, obsadil Bratislavu a viaceré priľahlé stolice. Pri obliehaní Nových Zámok ho však povstalci v boji zajali a vzápätí aj zabili z obavy, aby ho útočiaci cisárski vojaci neoslobodili.

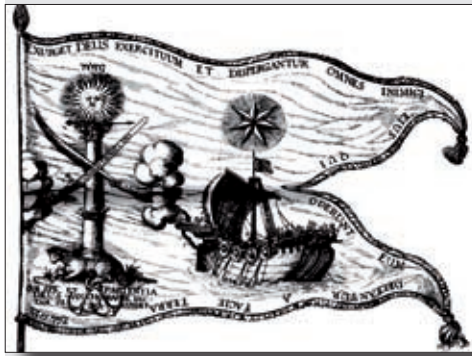
Obrázok 8: Smrť generála Karla Buquoya, 10. júla 1621 v šarvátke pri Nových Zámkoch

Betlenove oddiely vybojovali niekoľko menších bitiek na západnom a južnom Slovensku, získali banské mestá a podnikali výpravy aj na Moravu, ale všeobecná únava z bojov napokon viedla k uzavretiu Mikulovského mieru dňa 31. decembra 1621. Betlen ním rozšíril územie Sedmohradska o sedem uhorských stolíc, získal titul ríšskeho kniežaťa, zriekol sa uhorského kráľovského titulu, vydal uhorskú korunu a vrátil zabrané hrady a majetky v Uhorsku. Cisár sa zaviazal vyplácať Betlenovi päťdesiat tisíc zlatých na udržiavanie pohraničných pevností, prisľúbil pomoc v prípade osmanského útoku a zároveň zaručil povstalcovi beztretnosť. S výsledkami mieru však Betlen nebol spokojný a v roku 1623 začal s podporou sultána nové ťaženie. Rýchlým postupom cez Slovensko sa chcel dostať na Moravu a spojiť s vojskami protihabsburskej koalície. Jeho oddiely postupovali dvoma prúdmi, ktoré sa stretli pri Trnave. Spolu s osmanskými a tatárskymi oddielmi potom obklúčili Hodonín. Zdlhavé, neúspešné obliehanie, plienenie Osmanov, Tatárov a hajdúchov v širokom okolí a s tým súvisiaca strata sympatií okolitého obyvateľstva, zásobovacie problémy a prejavy nedisciplinovanosti vo vojsku napokon viedli v máji 1624 k uzavretiu mieru vo Viedni, v ktorom sa s menšími obmenami potvrdili ustanovenia Mikulovského mieru.

Betlenova posledná (tretia) protihabsburská výprava roku 1626 bola súčasťou tzv. dánskej periódy tridsaťročnej vojny. V decembri 1625 sa utvorila koalícia Anglicka, Holandska, Dánska, Nórska a Saska namierená proti španielskym a rakúskym Habsburgovcom. Betlen však otáľal a zo Sedmohradska sa pohol až koncom augusta 1626, keď už medzičasom hlavné protihabsburské sily pod velením Ernsta Mansfelda a dánskeho kráľa Kristiána IV. utrpeli ťažké porážky. A tak sa Betlenova pôvodne plánovaná útočná výprava zmenila skôr na záchrannú, lebo musel pomôcť Mansfeldovi, ktorý ustupoval cez Sliezske a Vlársky priesmyk na Slovensko, keďže ho prenasledoval obávaný cisársky generalissimus Albrecht Valdštejn. Betlen s asi dvadsaťtisícovým vojskom prekročil Tisu a smeroval k Fiľakovu. Dňa 30. septembra 1626 sa pri Palánku, neďaleko Šiah, jeho vojská rozvinuli do bojového postavenia. Podobne urobil aj Valdštejn. Osmani, ktorí cestou obľahli Novohrad, sa na bojisko dostavili na poslednú chvíľu. Bitka sa napokon neuskutočnila. Betlen navrhol do nasledujúceho rána prímerie a Valdštejn ponuku prijal. Betlen však v noci ustúpil, čím získal strategickú výhodu. Valdštejn, ktorý mal problémy so zásobovaním a splnil úlohu zabrániť Betlenovmu vpádu do dedičných habsburských krajín, ho už neprenasledoval.

Zlé zásobovanie, epidémia, príchod chladných jesenných dní a vyčerpanosť vyvolávali nespokojnosť v oboch táboroch. Za tejto situácie sa v novembri 1626 začali mierové rokovania. Bratislavským mierom, ktorý bol prijatý 28. decembra 1626, zostali v platnosti podmienky Mikulovského a Viedenského mieru. Vodca protihabsburského hnutia sa začiatkom roku 1627 vrátil do Sedmohradska. Zaoberal sa ešte úvahami o získaní poľskej koruny a nevzdal sa ani protihabsburských plánov. V roku 1628 dokonca mobilizoval časť svojich vojenských síl. Nasledujúci rok však podľahol chorobe v Ďulskom Belehrade (dnes Alba Iulia v Rumunsku).

POZNÁMKY

Obrázok 9: Betlenova vojnová zástava

Gabriel Betlen sa vojensky opieral najmä o platené oddiely hajdúchov, vojakov pohraničných pevností a sčasti aj o kniežacie oddiely, budované podľa západoeurópskeho vzoru. V jeho vojsku boli zastúpené viaceré ozbrojené zložky, čiže popri rozličných nepravidelných jednotkách to boli aj stoličné (šľachtické) oddiely, portálne vojsko stolíc a panské bandériá. Určitý počet vojakov mu dodávali aj mestá. Početnú prevahu malo ľahké jazdeckvo, neuspokojivo vyzbrojená pechota bola početne slabšie zastúpená, príznačný bol nedostatok delostrelectva, všeobecne prevládala slabá vycvičenosť vojska. Z týchto dôvodov sa Betlen vyhýbal väčším

bitkám v poli a neusiloval sa o dobýjanie silnejších pevností. Tie radšej obchádzal a izoloval, alebo podplácaním získaval ich zle platené posádky. Za takmer sedem vojnových rokov sa jeho vojsko zúčastnilo iba desiatich väčších obranných, či útočných bojov o hrady a pevnosti. Z ôsmich pokusov Betlenovho vojska o dobytie pevnosti sa iba tri skončili úspešne.

Hlavnou črtou Betlenovej taktiky bol rýchly postup, náhly prechod do útoku viacerými prúdmi, postupné oslabovanie morálky a sily nepriateľa útokmi ľahkého jazdeckva, kontrolovaním a narušovaním zásobovacích trás protivníka. Na uhorské pomery bola Betlenova armáda vcelku dobre organizovaná. V celoeurópskych reláciách, respektíve v porovnaní so žoldnierskou armádou Habsburgovcov, bola však na kvalitatívne nižšom stupni.

Betlenovo protihabsburské povstanie sledovalo predovšetkým záujmy a ciele svojho vodcu, ako aj uhorskej a sedmohradskej šľachty. Cez Slovensko sa prehnali rôznorodé vojská bojujúcich strán, ktoré rabovali, pustošili a dopúšťali sa násilností. Bojové akcie, vyčíňanie soldatesiek a vojenské rekvirácie, ako aj neúrody, viedli po Betlenovom povstaní k zhoršovaniu životných podmienok ľudu, a tým aj k vzburám. Najväčšie ľudové povstanie vypuklo v polovici augusta 1631 v oblasti Abovskej stolice, odkiaľ sa zakrátko rozšírilo aj do Boršodskej, Turnianskej, Zemplínskej a Gemerskej stolice. Tieto vzbury boli vedené kapitánmi tzv. sedliackych stolíc, ktoré vlastne boli svojpomocnými obrannými organizáciami poddaných sedliakov i drobného zemanstva. Hlavným vodcom vzbury sa stal Peter Čásár, ktorý získal bojové skúsenosti v Betlenovom vojsku. Hornouhorský hlavný kapitán Mikuláš Forgáč ho pod zámienkou rokovania vylákal do Košíc, kde ho 4. marca 1632 popravili rozštvrením. Tým sa však vzbury rozšírila, pričom sa na oboch stranách páchali viaceré násilnosti. Napokon zle vyzbrojených vzbúrencov porazili oddiely Juraja I. Rákociho, ktorý sa stal hlavným aktérom ďalšieho stavovského povstania proti Habsburgovcom.

3 POVSTANIE JURAJA I. RÁKOCIHO V ROKOCH 1644 – 1645

Juraj I. Rákoci bol synom sedmohradského kniežata Žigmunda Rákociho. S podporou Osmanov ho v roku 1630 zvolili za sedmohradské knieža. Potlačil všetky prejavy odporu v Sedmohradsku, ale načas sa postavil aj proti Osmanom. V roku 1631 porazil vojská uhorského palatína Mikuláša Esterháziho, ktorý sa usiloval pripojiť k Uhorsku sedem stolíc získaných Betlenom. Po uzavretí dohody s cisárom Ferdinandom II. o zabezpečení držby svojich rodových majetkov v Uhorsku dal v roku

1632 zmasakrovať prívržencov Čásárovho povstania. Využil svoje postavenie a bohatstvo, nevyberaným spôsobom zveľaďoval svoje majetky a budoval si vlastnú armádu, ktorej obávanou silou boli najmä hajdúsi.

Juraj I. Rákoci sa narodil a vyrastal v Szerencsi, v roku 1605 sa stal pážatom Štefana Bočkaja. V roku 1615 získal titul hlavného župana Boršodskej stolice a stal sa kapitánom Ónodu. Bol jedným z veliteľov vo vojsku Gabriela Betlena. V rokoch 1644 – 1645 sa sám postavil do čela tretieho protihabsburského povstania.

Obrázok 10: Juraj I. Rákoci (Rákóczy, 1593 – 1648)

Knieža Juraj I. Rákoci nadviazal kontakt so Švédmi a s ďalšími členmi protihabsburskej koalície. Na vpád do Uhorska sa odhodlal až v roku 1644. V tom čase Švédi pod velením Lennarda Torstensaona prešli do novej ofenzívy a ovládli najdôležitejšie pevnosti na Morave. Rákoci získal od sultána súhlas na vojnu proti cisárovi a ako kalvín sa spoliehal aj na podporu uhorskej protestantskej šľachty, ktorá v ňom videla oporu proti silnejúcej rekatolizácii a upevňovaniu absolutistickej moci panovníka.

S vojenskou pomocou prívržencov v Uhorsku chcel Rákoci čo najrýchlejšie postúpiť k hraniciam Moravy, spojiť sa so Švédmi a spoločne s nimi postupovať alebo získať od nich vojenskú podporu. Zdlhavé prípravy však zapríčinili, že v čase jeho vojenského nástupu vo februári 1644 Torstenson s hlavnými silami z Moravy ustúpil. Ubezpečoval však Rákociho, že sa mieni vrátiť na Moravu, kde aj zanechal silné posádky. Rákoci vyrazil zo Sedmohradska, bez odporu obsadil Zátisie a 12. marca 1644 slávnostne vtiahol do Košíc. Odtiaľ jeho oddiely začali postupovať v troch prúdoch na západ a keďže nenarazili na vážnejší odpor čoskoro ovládli územie východného i stredného Slovenska, ba jeden prúd povstalcov prenikol až k Trenčínu.

Ofenzívny nástup cisárskych síl Johanna Götza a Mikuláša Esterháziho prinútil Rákociho povstalcov ustúpiť, pričom menšie bojové strety sa odohrali v údolí Váhu. Pri lpli sa ustupujúci povstalci a podporné osmanské oddiely pokúsili vlákať časť cisárskych síl do pasce, no ich zámer nebol úspešný. Na dôvažok cisárski vojaci v noci prepadli tábor Rákociho vojakov a iba nedôslednosť cisárskych veliteľov zachránila povstalcov od väčších strát.

Po týchto neúspechoch sa Rákoci sústredil na obranu strategických miest a hradov na východe krajiny, najmä Košíc, Prešova, Blatného Potoka a Tokaja a začal rokovať o mieri. Cisársky generál Esterházi sa pokúsil oblahnúť Košice a získať Prešov. Pre odmietavý a nepriateľský postoj obyvateľstva širokého okolia však musel ustú-

POZNÁMKY

piť. V tomto čase sa zároveň odohrala priam romantická udalosť, ktorá mala za následok stratu dôležitého povstaleckého hradu Muráň. Cisárov prívrženec František Vešelényi (Wesselényi) si naklonil Máriu Séciovú (Szécsiovú), nazývanú vďaka kráse Muránska Venuša, ktorá mu pomohla obsadiť Muránsky hrad.

V auguste 1644 zvolal Juraj Rákoci snem hornouhorských stolíc do Košíc, na ktorom sa, po prísľuboch pomoci zo strany Švédska a Poľska, rozhodlo pokračovať v boji. Po šarvátke pri rieke Nitre Götzovi žoldnieri prinútili povstalecké oddiely ustúpiť. Götz mal rozkaz dobíeť do Rákociovcov, ale neriskovať zničenie draho najatej žoldnierskej armády, preto sa takticky presunul na obranu dolnouhorských (stredoslovenských) banských miest.

Obrázok 11: Cisár Ferdinand III., ktorý panoval v rokoch 1637 – 1657

Víchor tridsaťročnej vojny sa začal k uhorským hraniciam približovať opäť na jar 1645, keď švédsky generál Torstenson pri Jankove zdrvivco porazil cisárske a bavorské sily a začiatkom apríla stál už pod hradbami Viedne. Mal v pláne spojiť sa s Rákocim a spoločne mesto obľahnúť. Sedmohradský knieža však váhal, a tak svojim otáľaním zmaril vhodnú príležitosť na útok. Až v máji 1645 sa menšia časť povstaleckých síl pri Trenčíne spojila so Švédmi a spoločne prešli na Moravu. Juraj Rákoci sa s hlavnými silami síce

pohli za nimi, no Torstenson medzičasom stiahol svoje oddiely na obliehanie Brna. Rákoci a Torstenson mali rozporné názory na ďalší postup. Švédsky vojvodca chcel spoločnými silami dobyť Brno, Rákoci zasa uprednostňoval obsadenie Bratislavy. Napokon sa dohodli na kompromise. Rákoci vyslal k Brnu vojsko v sile osemtisíc mužov, sám však zostal na západnom Slovensku. Blokáda Brna nebola úspešná a neuskutočnilo sa ani obliehanie Bratislavy. Rákociho drancujúce oddiely hajdúchov narazili na ozbrojený odpor poddaných v okolí Malých Karpát, navyše v Rákociho zázemí sa zaktivizovali posádky cisárskych hradov. Veľké starosti mu robili sústreďujúce sa cisárske sily na západnom Slovensku, ako aj postoj Vysokej Porty (Tureckej, resp. Osmanskej ríše), ktorá mu pohrozila stratou sedmohradského stolca, ak nezačne svoj postup.

V tejto situácii sa Rákoci rozhodol uzavrieť prímerie s cisárom Ferdinandom III. Mierové podmienky boli podpísané 16. decembra 1645 v Linci a po dlhom desať mesačnom dohadovaní boli ratifikované na bratislavskom sneme v roku 1647. Linecký mier zaručoval uhorským protestantom náboženskú slobodu vzťahujúcu sa i na poddaných, zachoval uhorskej šľachte jej stavovské výsady a sám Juraj Rákoci rozšíril územie svojho panstva o sedem stolíc. V mierovej dohode bolo zakotvené aj ustanovenie o vrátení kostolov, ktoré protestantom po roku 1606 odobrali katolícki zemepáni. Z požadovaných 400 kostolov sa protestantom vrátilo späť len 90. Spory medzi katolíckmi a protestantmi pretrvávali naďalej. Ani predstavitelia uhorskej katolíckej cirkvi však neboli s dohodou spokojní, takže mier nemal dlhú trvácnosť. Na cirkevnej synode v Trnave v roku 1658, čiže desať rokov po Rákociho smrti, uhorská katolícka hierarchia vyhlásila mierové podmienky podpísané v Linci za neplatné. Masívnej, neraz aj násilnej, rekatolizácii už nestáli v ceste žiadne legislatívne prekážky. Umožnila to aj skutočnosť, že čoraz viac uhorských magnátov konvertovalo ku katolicizmu, takže vplyv i moc protestantského tábora citelne upadala.

4 POVSTANIE IMRICH A TÖKÖLYHO V ROKOCH 1678 – 1685

Na čelo ďalšieho protihabsburského hnutia sa dostal mladý uhorský veľmož Imrich Tököly. Už v roku 1678 stál na čele zoskupenia kuruckých bojovníkov, ktorí operovali v Šariši a na Spiši. Tököly so svojimi oddielmi postúpil až k banským mestám a prinútil viaceré z nich ku kapitulácii. Podarilo sa mu urovnať spory, ktoré vládli medzi kurucmi, a v roku 1680 ho zvolili za hlavného veliteľa spojených kuruckých vojsk.

Keď kurucké hnutie stratilo podporu Francúzska a Poľska, začalo sa čoraz viac orientovať na Osmanskú ríšu. Tökölyho vyslanci na jeseň v roku 1681 predložili v Istanbule návrh na utvorenie samostatného uhorského kniežatstva. Malo zahŕňať sedem uhorských stolíc pripojených počas povstaní Gabriela Betlena a Juraja I. Rákociho k Sedmohradsku. Tököly toto teritórium fakticky ovládal už roku 1680. Neskôr k tomuto územiu pripojil ešte ďalších päť stolíc.

Imrich Tököly bol rodák z Kežmarku, študoval na evanjelickom kolégiu v Prešove. Po Vešelého sprisahaní v roku 1666, do ktorého sa zapojil aj jeho otec, ušiel do Sedmohradska, kde získal značný vplyv medzi utečencami. V roku 1680 ho zvolili za hlavného veliteľa spojených kuruckých vojsk. Po uzavretí Karlovičského mieru v roku 1699 žil v exile, zomrel v maloázijskom Izmite.

Obrázok 12: Imrich Tököly
(Thököly, Tököli, Tekely 1657 – 1705)

POZNÁMKY

V roku 1682 Tököly, už ako vazal Osmanskej ríše, začal ozbrojené akcie na cisárskom území. Jeho vojakom sa Istou podarilo dobyť citadelu pri Košiciach a pod hrozbou, že ak sa mesto nepoddá, Tököly ho vydá napospas Osmanom, získal aj Košice. Obsadil Prešov, Levoču a čoskoro sa zmocnil celého východného Slovenska, Liptova i Oravy. Pri obsadzovaní mu pomáhala aj najväčšia osmanská armáda, akú kedy Vysoká Porta poskytla vodcom protihabsburských povstaní. Po získaní Filakova aj Turci oficiálne uznali Tökölyho vládu na ním obsadenom území. Turecký miestodržiteľ Ibrahim paša mu odovzdal insígnie symbolizujúce kráľovskú moc a Tököly sa zaviazal platiť sultánovi za ochranu ročne 40 tisíc toliarov. Kráľovský titul však neprijal, používal titul knieža a pán Uhorska. Tökölyho kniežatstvo Turci nazývali *Orta Madžaru* – Stredné Uhorsko. Hlavným mestom „kuruckého kráľa“, ako Tökölyho posmešne prezývali, sa stali Košice. Vodca povstania vojensky ovládol veľkú časť Slovenska, vrátane banských miest až po rieku Hron. Cisárske vojská sa stiahli za Váh. Spolčovanie kurucov s Osmanmi stálo obyvateľov Slovenska nemalé obete. V novembri 1682 Tököly uzavrel prímerie s cisárom Leopoldom I. Viedni prepustil dolnouhorské (stredoslovenské) banské mestá, za čo dostal odškodné tritisíc zlatých mesačne. Cisár však jeho kniežací titul neuznal.

Obrázok 13: Veľkovezír Kara Mustafa

V roku 1683 ohromná turecká armáda pod velením veľkovezíra Karu Mustafu postupovala k Viedni. Chcela dobyť hlavné mesto monarchie a natrvalo pokoriť moc Habsburgovcov. Armáda Osmanskej ríše bola však už za zenitom moci a medzinárodný vývoj začal nahrávať Habsburgovcom.

V polovici júla 1683 osmanské vojská obklúčili Viedeň a začali podnikať prvé útoky na jej hradby. Relatívne slabá posádka pod velením Ernsta Rüdiger Starhemberga vyvinula nesmierne úsilie a s vypätím všetkých síl odrazila celkom 18 osmanských útokov. V konečnom štádiu obrany, keď sa už Osmani pripravovali

na rozhodujúci útok, sa na vyvýšeninách okolo Viedne objavili spojenecké oslobodzujúce vojská a zaujali pozície na kopci Kahlenberg. Poľský kráľ Ján III. Sobieski a cisársky vojvodca Karol Lotrinský dňa 12. septembra ráno začali útok a boj, ktorý

trval až do večera. Skončil sa úplnou porážkou a ústupom Osmanov, ktorí stratili okolo dvadsaťtisíc mužov a zanechali v rukách víťazov celý tábor s nesmiernym bohatstvom i množstvo zajatcov. Táto bitka znamenala začiatok konca osmanskej moci v Uhorsku, zároveň však spečatila aj osud kuruckého odboja Imricha Tökölyho. Porazená osmanská armáda sa zastavila až pri Rábe, kde sa Kara Mustafa popravami snažil zabrániť rozkladu vojska. Na sultánov príkaz však napokon aj veľkovezíra 25. decembra 1683 popravili zaškrtením.

Obrázok 14: Poľský kráľ Ján III. Sobieski vo víťaznej bitke pri Viedni 12. septembra 1683

Po víťazstve pri Viedni Sobieski spolu so spojeneckými silami postupoval územím Dolného i Horného Uhorska v snahe pacifikovať Osmanov a Tökölyho kurucov. Do zimy spojenecké vojská získali Ostrihom i ďalšie dôležité pevnosti, medzi nimi aj Levice. Poľské oddiely pomáhali pri vytlačaní Osmanov a Tökölyho kurucov z územia Slovenska, ale po nezhodách sa Sobieski rozhodol vrátiť späť do Poľska. Pri spiatočnej ceste ešte dobyl Sečany a Sabinov, kým Spiš a Levoču obsadili cisárske oddiely. Na začiatku roka 1684 cisárski vojaci dobyli 17 stolíc a 12 miest. Mnohí z uhorských veľmožov prijali ponuku cisára Leopolda na amnestiu a prešli na jeho stranu. V ťažení roku 1684 sa ozbrojené sily nasadené proti Osmanom a Tökölymu členili na štyri časti. Hlavnému a najsilnejšiemu prúdu v sile štyridsaťtisíc mužov velil Karol Lotrinský. Za cieľ útoku si zvolil Budín, ale napriek viacerým víťazstvám sa mu hradby uhorskej metropoly dobyť nepodarilo. Pozornosť cisárskeho velenia sa potom sústredila na Nové Zámky, ktoré začiatkom júla 1685 obľahli cisárske vojská pod velením Karola Lotrinského v počte štyridsaťtisíc mužov.

Na rozkaz Dvorskej vojenskej rady sa Karol Lotrinský presunul s väčšinou svojich síl k Ostrihomu, pričom obliehanie Nových Zámok pod velením maršala Aeneasa Capraru pokračovalo a 19. augusta 1685 na jeho hradbách zavliala cisárska zástava. Tri dni pred pádom tejto pevnosti aj Karol Lotrinský slávil úspech, keď porazil osmanskú armádu pod Ostrihomom a prinútil ku kapitulácii aj samotný Ostrihom. Završením triumfu bolo dobytie Budínskeho hradu 2. septembra 1686.

POZNÁMKY

Obrázok 15: Dobýjanie Nových Zámkov, ktoré cisárske vojsko úspešne zavŕšilo 19. augusta 1865

Oslabenie osmanskej moci znamenalo koniec autority Imricha Tökölyho. Počas obliehania Viedne Osmanmi v roku 1683 sa mu síce Bratislava podriadila, ale už sa neodhodlal dobývať hradný vrch. Kurucké vojská postupne opúšťali slovenské stolicu a ustupovali na východ. Po dobytí Prešova a kapitulácii Košíc v roku 1685 zostala v rukách povstalcov iba pevnosť Mukačevo, ktorú bránila Tökölyho manželka Helena Zrínska. Varadínsky paša v snahe urýchliť mierové rokovania, pozval Tökölyho na slávnostný obed, kde ho dal zradne uväzniť.

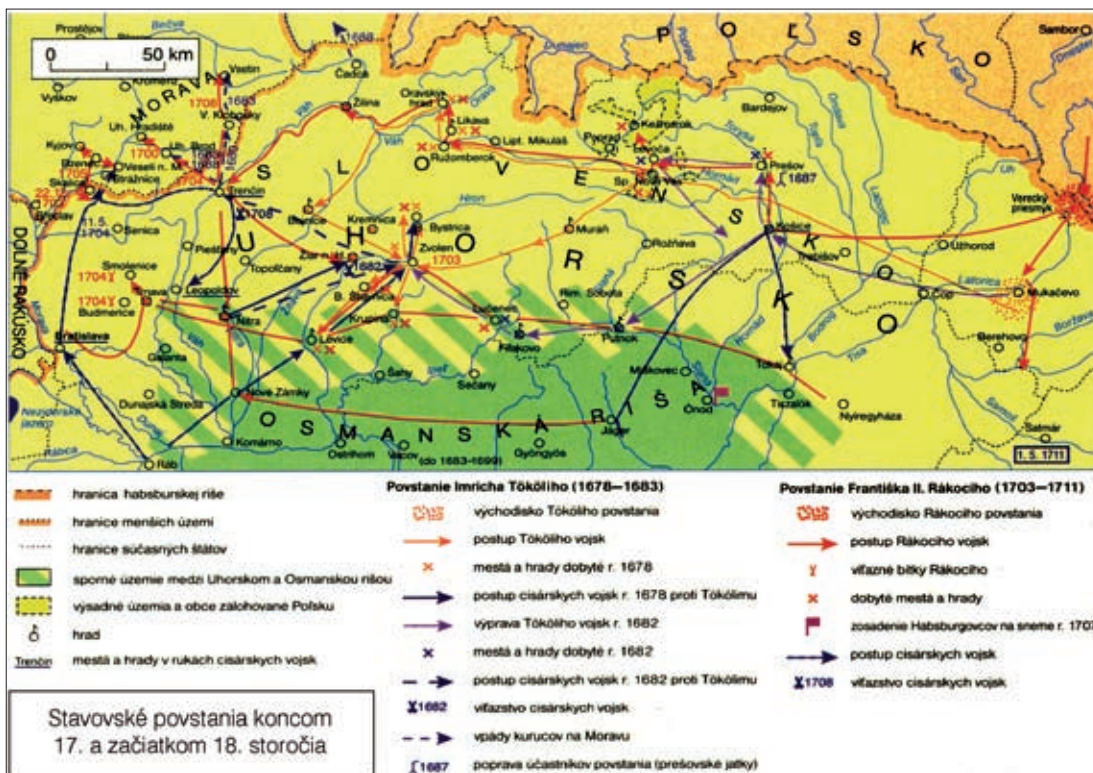

Obrázok 16: Uväznenie Imricha Tökölyho varadínskym pašom na súvekej nemeckej rytine

Keď sa zvešť o uväznení Tökölyho rozšírila, asi dvanásťtisíc kurucov prešlo do cisárskeho tábora. Osmani si uvedomili svoj omyl a vodcu kurucov prepustili. Varadínskeho pašu za trest popravili, ale rozpad kuruckého spoločenstva sa už nedal zadržať. V roku 1688 padla aj posledná bašta bývalej kuruckej moci – Mukačevo. Tököly zomrel v Izmite v Turecku v roku 1705. Jeho telesné pozostatky preniesli do Kežmarku až v roku 1906 a uložili ich v tamojšom evanjelickom kostole.

Tökölyho povstanie okrem obnovenia uhorskej stavovskej ústavy a náboženskej slobody neobsahovalo žiadne iné požiadavky, napriek tomu sa výrazne odlišovalo od predošlých stavovských povstaní. Bolo vyvrcholením novej vlny protihabsburského odboja, ktorý sa začal Wesselényiho sprisaháním a pokračoval v podobe kuruckého povstania s masovou účasťou nepriviligovaných vrstiev. Spoločenskú

základňu povstania predstavovali už nielen šľachtici, ale aj mešťanstvo, poddaní a ďalšie nešľachtické skupiny. Napriek širokej podpore obyvateľstva a značnej vojenskej sile sa povstanie skončilo neúspechom, a to najmä kvôli jednostrannej zahraničnej orientácii na Osmanskú ríšu. Z tohto dôvodu sa Tököly dostal do zahraničnopolitickej izolácie a v kresťanských krajinách Európy si vyslúžil hanlivé pomenovanie „knieža v kaftane“.

Obrázok 17: Stavovské povstania v 17. – 18. storočí

5 POVSTANIE FRANTIŠKA II. RÁKOCIHO V ROKOCH 1703 – 1711

František II. Rákoci, s ktorého menom je spojené posledné a najväčšie protihabsburské stavovské povstanie, sa narodil na východnom Slovensku v obci Borša. Mal slávnych predkov z rodu Rákociovcov a Zrínskovcov, ktorí sa zapísali do dejín v bojoch proti Osmanom, ale do značnej miery symbolizovali aj protihabsburské úsilie sedmohradskej a uhorskej šľachty. Jeho otec František I. Rákoci sa zapojil do Vešelénihho sprisahania, matka Helena Zrínska zdedila bojového ducha svojich predkov a preslávila sa tvrdošijnou obranou hradu Mukačevo na konci Tökölyho povstania.

Obrázok 18: Knieža František II. Rákoci (1676 – 1735), vodca posledného protihabsburského povstania

POZNÁMKY

Rákociho povstanie vypuklo v roku 1703 a malo nielen protihabsburský, ale aj protifeudálny charakter. Poddaní videli v odboji príležitosť nájsť východisko zo svojho ťažkého postavenia. Utvrdzovali ich v tom aj prísluby o slobode, zlepšení sociálnych pomerov, ako aj patenty, ktorými ich Rákoci oslobodil od povinností k zemepánom za účasť v povstaleckom vojsku. Väčšina týchto príslubov však zostala v proklamatívnej podobe. Rákoci hľadal zahraničnú pomoc vo Francúzsku a v Poľsku, čiastočne v Sliezsku, neskôr vo Švédsku a v Rusku. Takto sa vlastne povstanie stalo súčasťou európskeho vojnového konfliktu, v ktorom o španielsky trón bojovali predovšetkým Bourbonovci a Habsburgovci.

Obrázok 19: Kurucký generalissimus
Mikuláš Berčeni

Po úspešnom ťažení v Zátísi koncom leta 1703 kurucké oddiely pod velením Ladislava Očkaja z Očkova, vpadli do oblasti dolnouhorských (stredoslovenských) banských miest a získali niektoré hrady na južnom Slovensku. Kuruci obsadili hornouhorské stolice, ako aj hrady na Orave a v Trenčianskej stolici. Rýchle kurucké úspechy a skutočnosť, že do ich tábora prešli aj mnohí cisárovi prívrženci, prinútili cisársky dvor konať rozhodnejšie. Leopold Schlick stojaci na čele cisárskych vojsk, posilnených príslušníkmi stoličnej a šľachtickej pohotovosti, porazil Očkaja pri Leviciach, no pri Zvolene 15. novembra 1703 bolo cisárske vojsko porazené kurucmi, ktorým velil Mikuláš Berčeni (Bercsényi), hlavný veliteľ povstaleckých síl.

Po zvolenskom úspechu povstalci opäť obsadili banské mestá a do konca roka kontrolovali veľkú časť západného Slovenska. Odvážnejšie jazdecké skupinky sa preháňali aj po pláňach neďaleko Viedne a vpadli na Moravu. Rákoci sa zmienil, že na jeho úspechoch malo značný podiel aj slovenské obyvateľstvo.

V roku 1704 na území Slovenska boli najvýznamnejšou vojenskou udalosťou dve veľké bitky, a to koncom mája pri Smoleniciach a koncom decembra pri Trnave. V júni 1704 cisársky generál Siegbert Heister v bitke pri Koroncó dosiahol nad kurucmi výrazné víťazstvo. Tí však dobyli Nové Zámky, obklúčili Leopoldov a 26. decembra 1704 pri Trnave sa Rákoci pokúsil zastaviť postup Heistera, ktorý chcel rozraziť obe strany zvierajúcu Leopoldov. Sily protivníkov boli zhruba rovnaké. Obaja mali okolo dvadsaťtisíc mužov, Rákoci však disponoval menším počtom diel. Pokiaľ ide o kvalitu, výcvik, skúsenosti a výzbroj, cisárska armáda bola vo výhode. Mala aj skúsenejší veliteľský zbor. Kuruci sa z pôvodného postavenia na bojisko presunuli až na poslednú chvíľu, a tak im nezostal dostatočný čas na prieskum terénu.

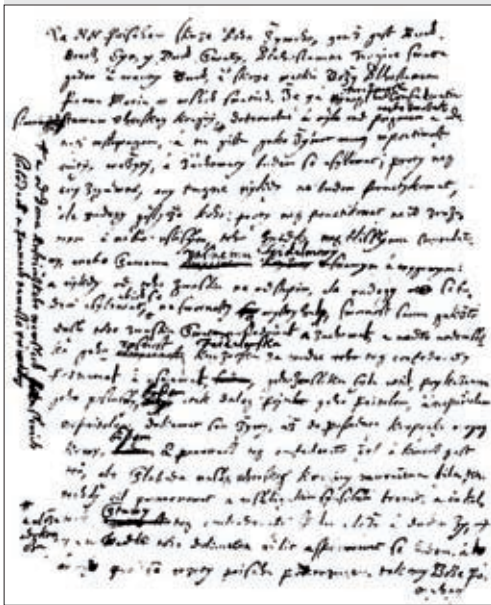

Obrázok 20: Bitka pri Trnave 26. decembra 1704

Berčeni mal viesť útok pravého krídla, ľavému krídlu velil Anton Esterházi a v strede bol Rákoci, ktorý si ponechal aj hlavné velenie. Heister, pred potokom Parná, rozostavil svoje rady do pravidelného obdĺžnika. Zaútočil s dragúnmi na kuruckú pechotu a dostal sa do jej tyla. V rozhodujúcom okamihu jeden z Rákociho peších plukov, skladajúci sa z nemeckých strelcov, omylom otvoril paľbu na susedný kurucký pluk. Pravé krídlo povstalcov zakolísalo a dalo sa na útek, takže kuruci bitku prehrali. Straty na oboch stranách boli vyrovnané, predstavovali zhruba po tisíc padlých. Heister po bitke obsadil Trnavu, kde dal sťah všetkých ranených kurucov a oslobodil Leopoldov z obklúčenia.

V roku 1705 Berčeni zatlačil Heistera do okolia Bratislavy a v lete sa vojenská aktivita preniesla do Považia. Začiatkom mája 1705 zomrel cisár Leopold I. Jeho nástupca Jozef I. vymenoval za hlavného veliteľa cisárskych vojsk v Uhorsku podmaršala Ludwiga Herbevilla. Ten sa neúspešne pokúsil rozbiť sústredenie kurucov pri Leopoldove. V lete 1705 sa Rákoci dozvedel, že Herbeville bude tiahnuť do Sedmohradska na pomoc cisárskemu generálovi Jeanovi-Louisovi Rabutinovi. Rozhodol sa zastaviť podmaršala ešte na území Slovenska, a tak si udržať pozície v Sedmohradsku. Po viacerých uhýbavých manévroch oboch vojsk protivníci zviadli bitku pri Budmericiach 11. augusta 1705. Cisárske oddiely Jána Pálfiho (Pálffyho) a Herbevilla koordinovane zaútočili na kurucké jednotky a prinútili ich na útek. Bitka pri Budmericiach nemala väčší strategický význam a kuruci sa rýchlo vzchopili. V septembri 1705 Rákoci zvolal do Sečian snem, kde ho zvolili za vodcu konfederovaných stavov Uhorska a zaviazal sa chrániť slobodu troch uznaných cirkví – katolíckej, evanjelickej a kalvínskej.

POZNÁMKY

Obrázok 21: Kurucká prisaha z roku 1705 – najstaršia slovenská vojenská prisaha

Vojenská prisaha v slovenčine z obdobia posledného stavovského protihabsburského povstania je zapísaná za latinským a nemeckým rukopisným textom prisahy. Text bol prijatý na povstaleckom sneme v Sečanoch dňa 20. septembra 1705, čiže tri dni po vyhlásení Uhorskej stavovskej konfederácie na čele s kniežatom Františkom II. Rákocim.

Text prisahy s viacerými vsuvkami a opravami je zapísaný dosť neúhladným písmom. Ide vlastne o koncept, ktorý znie nasledovne:

„Ja, N. N., prisaham skrze Boha žyweho, jenž jest Buch Otecz, Syn y Duch Swaty, Blahoslawena Trojice Swata, jeden a wečný Buch a skrze matku Boży Bl(a)hoslawenu, Pannu Mariu y všech swatich. Že ja nynejšu (nasleduje nadpísané teraznejšu) Confederatiu anebo zwazek slawnich stawuw Uhorskej krajiny (nasleduje marginálna vsuvka: a od Domu Austriaczkeho we všech narušenich slobodach a prawach namesko priwedeny) dobrovolne a milerad prijimam

a do nej wstupujem, a tu jistu jako život muj w poctiwosty mity, ważyty a zachowaty budem se usylovat, proty nej any zjewne, any tajne nykdy ne budem practykowat, ale radejy jestlyže koho proty nej practycowat nečo zrozumym a nebo uslišym, toho hnedky najbliššymu comendantowy, anebo Samemu oswycenemu Knyžecy (nadhášané Jasnemu Feidelmowy) osnamym a wyjawym; a nykdy od toho zwazku ne odstupim, ale radejy o to se budem usylovat, abich se neswornosti wystryhal, swornost samu jakžto dušy toho zwasku Swato nasledowat a zachowat, a nadto nadewšetko jeho oswycenost (nadhášané Jasnost Feidelemsku) Knyžecku za wudce tej Confederatiy poznawat a usnawat budem, jeho z všecku sylu uctiit, prykazanym jeho poslušny budem, a tak daley, prytelem jeho pritelem, a nepritelum nepritelem dokawat sem žywy, až do poslednej krolejky mojej krvi budem. A ponevacz tej confederacii cýl a konec jest ten, aby sloboda našej uhorskej krajiny nawrácena bila, ten techdy cil promowowat (čiže podporowat' či rozširowat') a všelijakim spusobem branit, a čokolwek stawy tej confederatii spolu uloży a dokonczy, y ja podle toho doborowolne ridit a spravowat se budem. A to moje predsewzety prisahu potwrdzujem. Tak my Bože pomahaj.“

Kurucká prisaha v slovenčine z roku 1705 je zatiaľ najstaršou známou slovenskou vojenskou prisahou. Má veľký význam z jazykového aj z obsahového hľadiska. Je svedectvom toho, že tisíce Slovákov, ktorí prisahu skladali v rodnom jazyku, bojovali v poslednom stavovskom povstaní za mnohé nepochybne demokratické, sociálne i náboženské ciele a idey.

Na sneme v apríli 1707, kde sedmohradské stavy legalizovali Rákociho za sedmohradské knieža, bolo vyhlásené odtrhnutie Sedmohradska od Habsburgovcov a odsúhlasená konfederácia s uhorskými stavmi. Vnútorne rozpory však narastali. Dlhotrvalé boje vyčerpávali krajinu, niektoré stolice odmietali plniť Rákociho vojenské požiadavky, časť šľachty ho obviňovala z absolutistických zámerov a popudzovalo ich vypísanie nových daní. Drancovanie a násilnosti soldatesky vyvolávali nenávisť na oboch stranách. Rástla túžba po mieri.

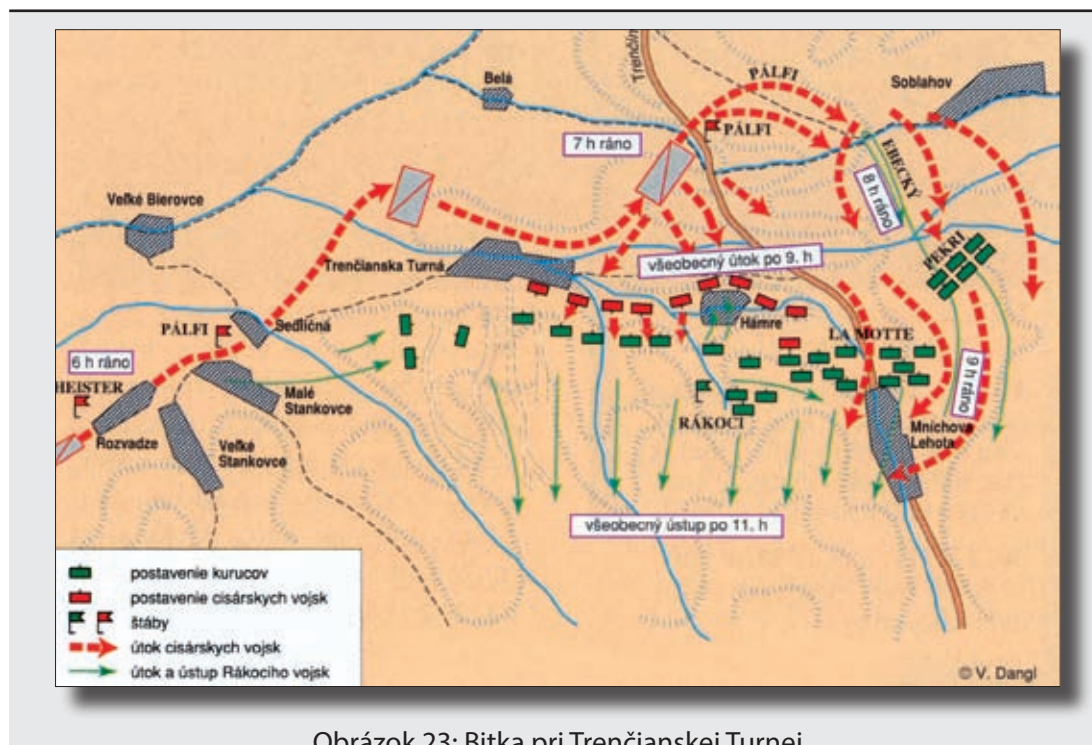
Príznaky vnútorného rozkladu povstaleckého hnutia sa citelne prejavili na búrlivom sneme v Ónode, kde odbojné uhorské stavy detronizovali Habsburgovcov. Dňa 6. júna 1707 sa prerokúvalo memorandum Turčianskej stolice, obsahujúce po-

nosy na nadmerné zaťažovanie jej obyvateľstva daňami a naturáliami, ako aj výzvu na skoré uzavretie mieru. Pamätný spis predostrel snemu námestník turčianskeho podžupana Melichar Rakovský, ktorého vzápätí napadli a šablami dorúbali najbližší Rákociho prívrženci. Jedným z nich bol mladý, vtedy sotva 18 ročný Ladislav Berčéni, neskorší maršal Francúzska. O nevšednej a neslýchanej udalosti v Ónode napísal jej priamy svedok, francúzsky brigadier (brigádny generál) Louis Lemaire, vojenský pridelenec na dvore kniežata Rákociho: „Syn grófa Berčéniho, štáby mladý barbar, ... vrazil šablu do umierajúceho snemového vyslanca (Rakovského), takže aj keď azda v obeti zostalo kúska života, toto bodnutie spečatilo jeho osud. Potom predstúpil pred zúčastnených a vztýčil krvou pokropenú šablu na dôkaz, že aj on sa podieľal na exekúcii...“ Smrti neunikol ani ďalší turčiansky vyslanec, stoličný podžupan Krištof Okoličáni, ktorého dokaličeného sťali o tri dni neskôr.

Obrázok 22: Svojoľná poprava vyslancov Turčianskej stolice na ónodskom sneme v júni 1707 na súdobej rytine

Definitívny zlom v Rákociho povstaní nastal v roku 1708 a bol spojený s bitkou pri Trenčianskej Turnej, ktorá sa odohrala 3. augusta.

Obrázok 23: Bitka pri Trenčianskej Turnej

POZNÁMKY

František II. Rákoci obsadil vyvýšeniny a kopcovitý, silne zvrásnený terén tiahnucci sa od Trenčianskej Turnej po Soblahov, v šírke asi sedem a pol kilometra. Mal so sebou asi pätnásťtisíc mužov, z toho asi osemtisíc pešiakov a sedemtisíc jazdcov a 14 diel, ktoré boli sústredené nad Mníchovou Lehotou. Na pravom krídle stálo ľahké jazdecko a časť pechoty pod velením generála Pekriho. Tu bol zaradený aj pluk Štefana Ebeckého. Ďalšia časť pechoty zaujala bojové postavenie v ťažko prehľadnom teréne, cez ktorý sa tiahli priekopy, ktoré sťažovali útok jazdeckva. Stred bojovej zostavy, ktorému tradične velil knieža Rákoci, krylo nemecké jazdecko, nemeckí a poľskí karabinieri, teda elitné dvorské oddiely. Ľavé krídlo viedol generalissimus Berčeni. Cisársky poľný maršal Heister prichádzal z juhovýchodu od Rozvadze a Sedličnej. Jeho predvoj tvorilo ľahké jazdecko generála Jána Pálfiho, ktoré sa dostalo do menších potýčok so strážnymi oddielmi kurucov. Keď na čele hlavných síl dorazil na bojisko aj Heister, bol zaskočený výhodným rozložením kuruckej armády a najmä jej číselnou prevahou. Sám disponoval – popri delách – iba jazdeckom v sile asi osemtisíc mužov. Preto sa rozhodol stiahnuť k Belej a presunúť svoje vojská bližšie k Trenčínu pod ochranu diel tamojšej posádky. Heisterov manéver Rákoci považoval za vhodný na to, aby zaútočil. Dal rozkaz na paľbu a nariadil Pekrimu, aby z pravej strany vpadol do tyla cisárskych vojsk. Pekri začal jazdcov viesť cez úzky rozpadajúci sa násyp, ktorý sa tiahol medzi dvoma rybníkmi pri Soblahove. Keď ho Ebecký upozornil, že tento terén je pre jazdecko riskantný, Pekri zaváhal a vydal rozkaz na ústup. Vznikol zmätok, ktorý využil generál Pálfi a zaútočil. Jeho prvý útok síce ešte kuruci odrazili, ale ďalší už nevydržali. Pekriho jazdecko sa dalo na útek. Pálfiho úspech podnietil Heistera zastaviť svoj postup a vrhnúť do útoku ďalšie sily. Boj sa rozvinul aj na iných úsekoch. Bojovalo sa so striedavým úspechom, ale ústup pravého krídla už vniesol medzi kurucov zmätok. Rákoci v snahe zachrániť situáciu, vyslal na pomoc pravému krídlu svoj oddiel elitných karabinierov a osobnou prítomnosťou na najohrozenejšom mieste sa pokúsil o zvrat. Pri preskakovaní jednej z priekop však jeho kôň zakopol a on zostal ležať v bezvedomí. Medzi kurucmi sa rozšírila správa, že padol. Tým sa zmätok v radoch kuruckého vojska završil. Začali sa rozpadáť bojové šíky a celé oddiely a pluky sa dali na útek.

Pri Trenčianskej Turnej bol porazený výkvet kuruckej armády. Zahynulo asi tritisíc kuruckých vojakov, okolo 400 vojakov a 25 dôstojníkov bolo zajatých. Rákoci stratil delostrelectvo. Viaceré kurucké pluky boli rozprášené a nikdy sa už pod Rákociho zástavou nesústredili. Porážka mala nenapraviteľný morálny dopad a vo veľkej miere prispela k úpadku kuruckého hnutia. Od roku 1708 už vojenskú iniciatívu zreteľne preberali cisárski velitelia. Kuruci síce ešte zaznamenali niekoľko menších úspechov, Rákoci si však už márne kládol otázku „ako by sa dali Slováci rozhýbať?“. Do konca roka 1710 kapitulovali Nové Zámky, Levoča, Spišská Nová Ves, Krásna Hôrka, Bardejov, Prešov, Muráň i Košice. Rákociho politicko-vojenské aktivity už boli

bezvýsledné. Odišiel do Poľska a keď odišiel aj Berčeni, hlavným veliteľom kuruckej armády sa stal maršal Alexander Károlyi (Károlyi). S Rákociho vedomím začal rokovať o mieri s novým hlavným veliteľom cisárskych vojsk Jánom Pálfiom.

Dňa 30. apríla 1711 bol v Satmári (dnes Satu Mare v Rumunsku) uzavretý mier. Nasledujúci deň na Majténskom poli dvanásťtisíc kuruckých vojakov zložilo zbrane symbolickým odovzdaním 147 kuruckých zástav a prisahalo vernosť cisárovi.

Obrázok 24: Cisársky vojvodca maršal Ján Pálfi

Obrázok 25: Kapitulácia kurucov na Majténskom poli na súvekej rytine

Satmársky mier zaručoval amnestiu všetkým Rákociho prívržencom a účastníkom povstania. Panovník sa zaviazal dodržiavať slobody Uhorska a Sedmohradska. Uhorské stavy si ubránili svoje privilégia, ale otázku slobody poddaných a mieru ponechávali v kompetencii feudálov. Mier bol kompromisom medzi panovníkom a odbojnou časťou uhorských stavov, ktoré si uvedomili, že treba rátať s existenciou a posilnením moci Habsburgovcov a svoje záujmy musia v budúcnosti prispôbovať tejto skutočnosti. Sám Rákoci, ktorý podmienky mieru odmietol, dožil v osmanskom exile. Zomrel v roku 1735 v Tekirgade (známom aj pod názvom Rodošto). V roku 1906 jeho pozostatky slávnostne previezli do Košíc a uložili v Dóme sv. Alžbety.

Povstanie Františka II. Rákociho bolo najväčším, ale aj najrozporupnejším z radu protihabsburských povstaní. Malo v podstate rovnaké ciele ako predchádzajúce hnutia, no malo už výrazne protifeudálny charakter. Za najvýraznejší faktor treba považovať napríklad prvé uzákonenie slobody vyznania troch hlavných náboženstiev, všeobecné zdanenie, proklamované oslobodenie poddaných zúčastňujúcich sa na povstaní a napokon snahu o detronizáciu Habsburgovcov. Takmer všetky boje počas ôsmich rokov trvajúceho povstania sa odohrávali na území slovenských stolíc, takže aj útrapy, ťarchy a vojnové bremená zostali oveľa viac v povedomí slovenského ľudu, ako v iných častiach Uhorska. Z tohto pohľadu boli inak vnímané aj kuruci a labanci (cisárski) na východnom Slovensku, ako na strednom a západnom Slovensku. Nepochybne závažnou udalosťou bola exekúcia predstaviteľov Turčianskej stolice na sneme v Ónode a následne napríklad vyškrtnutie, čiže zrušenie Turčianskej stolice, ktorá sa považovala už vtedy za „najslovenskejšiu stolicu“ a neskôr sa stala centrom slovenského kultúrneho diania. Táto udalosť sa následne viacvrstovo premietla do historickej pamäti i tradície Slovákov.

Zaujímavým príkladom odkazu povstania Františka II. Rákociho v slovenskej tradícii je napokon aj postava Juraja Jánošíka. Bol kurucom aj labancom (reflexia tejto príslušnosti je zväčša indiferentná, čiže ani kladná, ani záporná), ale do historickej pamäti Slovákov sa dostal a dodnes je zafixovaný predovšetkým ako „dobrý“ zbojník.

POZNÁMKY

6 STRATÉGIA A TAKTIKA V DOBE PROTIHABSBURSKÝCH POVSTANÍ

Prvoradým cieľom vojenskej stratégie habsburskej monarchie počas celého novoveku bolo zabezpečenie a obrana jej hraníc, a to predovšetkým proti osmanskej expanzii. Výsledky bitiek a vojen ovplyvňoval celý rad faktorov. Išlo o rozdiely vo výzbroji, výcviku, fyzickej zdatnosti, v morálnych vlastnostiach vojakov, v ich zručnosti a v schopnosti plniť bojové a taktické úlohy. V neposlednom rade išlo aj o ekonomický potenciál bojujúcich strán, keďže vojny v 17. storočí a začiatkom 18. storočia si vyžadovali čoraz väčšie finančné náklady. Vojenské velenia armád sa snažili čo najrýchlejšie aplikovať všetky nové a moderné prvky zabezpečujúce strategickú i taktickú prevahu, a tým aj schopnosť dosiahnuť víťazstvo. Spôsob vedenia vojny, keď sa bojujúce strany snažili dosiahnuť naraz strategické ciele, a keď jedna veľká bitka zväčša rozhodla o výsledku celej vojny, nahradil systém taktického manévrovania. Zjednodušene povedané, kto chcel vyhrať vojnu, nesmel si nechať zničiť vojsko v bitke.

Tridsaťročná vojna výrazne ovplyvnila oblasť vojenskej taktiky. Základom každej bojovej zostavy bola pechota, ktorú podporovalo na jej postupe, či pri obrane, delostrelectvo, umiestnené v jednotlivých batériách pred zostavou alebo v medzerách medzi oddielmi pechoty. Hlavnú ofenzívnu funkciu v boji malo jazdecktvo, ktoré útočilo predovšetkým na krídlach bojových zostáv. Už v priebehu tridsaťročnej vojny sa z bojiska vytratila obrnená pechota, jazdeckí kopijníci a arkebuzníci. Zároveň sa začali uplatňovať palné zbrane a ľahké plukové delostrelectvo a zvyšoval sa význam nových druhov vojska, predovšetkým dragúnov, ako aj ľahkého jazdecktva – husárov.

Obrázok 26: Typy vojakov z obdobia tridsaťročnej vojny: arkebuzier, jazdecký trubač, zástavník, dôstojník, mušketeri a pikanier

Vojenská taktika v druhej polovici 17. storočia a napokon aj v 18. storočí vychádzala z lineárnej taktiky, ktorú za tridsaťročnej vojny zaviedol švédsky kráľ Gustáv Adolf II. Aj napriek istým postupným zdokonaleniam, v lineárnej taktike stále prevládala pomerne strnulý a toporný spôsob boja, v ktorom sa uplatňoval len frontálny útok a obrana. Útok uskutočňovalo zväčša ťažké jazdecktvo, náporu protivníka vzdorovala predovšetkým pechota, na ktorej spočívalo aj hlavné ťažisko boja. Pechota sa

formovala do bitky po práporoch, a to do vyrovnaných a zomknutých radov v dvoch alebo troch bojových sledoch, pričom každý šík mal zvyčajne tri rady. Na krídlach, neraz až desať km dlhých líniiach, bolo zoradené jazdectvo po švadrónach. Ľahké delostrelectvo stálo na pravých krídlach peších práporov a ťažké poľné delá boli sústredné jednak uprostred a jednak na krídlach bojového zoradenia pechoty a jazdectva.

Do bojovej zostavy rozvinuté sledy boli od seba vzdialené na 150 až 300 krokov. Najsúvislejší bol prvý sled. Ďalšie sledy v priebehu bitky zaplňali medzery prvého sledu, vysúvali sa na krídla alebo chránili tylo. Ak armáda útočila, ťažké delostrelectvo stálo pred prvým sledom a na krídlach, v prípade obranného boja sa ťažké delá umiestňovali spravidla za prvým sledom. Plukovné, čiže ľahké delostrelectvo krylo medzery medzi prápormi. Bitka sa začínala spravidla delostreleckou paľbou. Pechota postupovala proti nepriateľovi v dlhých radoch, rovnomerným krokom. Keď sa dostala na účinný dostrel, čiže približne na 150 – 200 krokov pred nepriateľa, celé prápory alebo čaty sa na povel zastavili a spustili strelbu. Pravda, bez nejakého presnejšieho cielenia, lebo vtedajšie pušky neboli na to prispôsobené. V strelbe salvami sa jednotlivé párne alebo nepárne čaty striedali, takže paľba takmer neustávala a prelínala sa pozdĺž celej útočnej línie. Intenzívnou paľbou sa jedna i druhá strana snažila čo najviac narušiť šík nepriateľskej línie. Do takto vzniknutých trhlín potom rýchlo vnikli cválajúce jednotky jazdectva, ktoré mali za úlohu prelomiť bojovú zostavu a vyvolať zmätok v tyle nepriateľa, a tým uľahčiť útočný postup vlastnej pechoty.

Obrázok 27: Mušketeri pri strelbe

Mušketieri pri strelbe museli zvládnuť množstvo úkonov. Výcvikový dril mušketera bol podľa inštruktážnej príručky Jacoba de Gheyna zo začiatku 17. storočia rozfázovaný na 43 úkonov, ktoré sa vykonávali na príslušný povel.

Prvý rad pešieho sledu tvorili skúsenejší vojaci. Keď postojacky vystrelili, presunuli sa za tretí rad. Vzápätí pokľakol a na povel vystrelil druhý rad, v ktorom boli spravidla nováčikovia alebo menej skúsení vojaci. Za nimi v treťom rade stáli najskúsenejší a bojom zocelení vojaci, ktorých úlohou bolo okrem iného aj povzbudzovanie neskúsených spolubojovníkov. Keď tretí rad vystrelil a presunul sa do chrbta šíku, na čele sledu stáli opäť vojaci prvého radu, ktorí medzičasom stihli nabiť pušky, takže mohli pokračovať v strelbe salvami. Samozrejme, uvedený spôsob predstavuje síce

POZNÁMKY

bežnú, no predsa len modelovú situáciu, ktorá v závislosti od daných okolností (početnosť vojsk, terénne podmienky a podobne) mávala viaceré varianty. Sled, čiže šík, netvorili vždy tri rady, mohol mať štyri alebo len dva rady. Obmenou pri strelbe bol zasa postup, keď začal páliť posledný rad prvého sledu ponad ostatné, pred ním pokľaknuté rady. Potom sa postavil a vystrelil predchádzajúci rad, a tak sa pokračovalo až po prvý rad. Vojaci v poslednom rade sledu zatiaľ stihli nabiť a postup v strelbe sa opakoval.

Pešie prápory pri útoku trvale vyrovnávali rady a udržiavali krok. Táto strnulosť síce umožňovala udržať lineárnu bojovú zostavu, avšak spomaľovala jej pohyb a viazala ju na rovinný terén bez väčších prekážok. Ak sa pechota priblížila k nepriateľovi dostatočne blízko, podnikla bodákový útok. Boje na bodáky sa však odohrávali len zriedkavo, lebo brániaca sa strana spravidla ustúpila. Po ustúpení nepriateľa alebo prelomení jeho bojovej zostavy sa bitka považovala za vyhratú. Víťaz spravidla porazeného neprenasledoval, aby nenarušil vlastnú zostavu a nevystavil sa tak neočakávanému útoku nepriateľa, predovšetkým jeho jazdectva. O výsledku bitky teda rozhodovala hlavne účinnosť a sila palby, a nie boj zblízka, ako v minulosti. Sústavným cvičením a drilom sa síce podarilo dosiahnuť, že vojak vedel z pušky vystreliť tri až päťkrát za minútu, ale účinnosť strelby jednotlivca bola stále pomerne slabá. A toto bolo dôvodom, prečo sa strieľalo salvami, ktoré navyše mali aj závažný psychický účinok. Dodatočne sa s pomocou rôznych štatistických metód vyrátalo, že na začiatku 18. storočia bol zo 6 250 výstrelov len jeden zásah smrteľný.

Lineárna taktika i lineárna bojová zostava si vyžadovali vysokú vzájomnú späťnosť, ktorá spočívala v súbežnom plnení rozkazov a zosúladenej činnosti všetkých druhov a stupňov vojsk. A to už pri samotnom presune i rozvinutí vojska, no najmä na bojisku pri útoku či obrane alebo ústupe. Každý pluk i prápor, každá švadróna, či delostrelecká batéria a napokon aj všetci radoví vojaci mali v bojovej zostave konkrétne miesto a presne stanovené funkcie a poslanie. Hoci dosiahnutie víťazstva v bitke podmienoval rad rôznych faktorov (materiálnych, organizačných i organizátorských, terénnych a v neposlednom rade i psychických), v zásade možno povedať, že nádej na úspech mala predovšetkým tá armáda, ktorá prevyšovala nepriateľa v strelbe a pohybe.

Vo výcviku mužstva sa kládol hlavný dôraz na zručnosť. Išlo o to, aby si vojak osvojil a čo najrýchlejšie vykonával všetky mechanické úkony súvisiace s jednoduchou bojovou činnosťou, a to podľa povelov, ktoré sa vydávali spravidla prostredníctvom stanovených bubnových alebo trúbkových signálov. V pechote to bol hlavne nácvik strelby salvami a poradová príprava, v jazdectve ovládanie chladnej zbrane a jazda na koni. Najmä v pechote však výcvik prerastal do prehliadkového drilu a spolu s poradovou prípravou slúžil na dosiahnutie bezhraničnej poslušnosti, ktorá potláčala osobnú iniciatívu jednotlivca a vytvárala z neho iba bezduchú figúrku na šachovnici bojiska.

Špecifickou črtou vojenstva protihabsburských povstaní bolo, že kým habsburská vojenská stratégia v dôsledku vojen proti Osmanom bola v zásade obrannou stratégiou, v povstaleckých vojskách mala útočný charakter. Túto stratégiu diktovali nielen vojensko-politické ciele povstalcov, ale aj samotná štruktúra povstaleckých hajdúskych a kuruckých vojsk.

Taktika kuruckých vojsk vychádzala z útočnej strategickej alternatívy a spočívala v rýchlych, spravidla neočakávaných útokoch ľahkého jazdeckta podporovaného pechotou, v izolovaní alebo vyhladovaní cisárskych posádok, hradov a pevností, v narušovaní zásobovacích trás a pustošení zázemia protivníka, v rozdrobovaní a vyčerpávaní jeho síl v rámci menších potýčok, šarvátok a prepadov. Táto taktika mala v daných podmienkach aj silný psychický účinok, lebo podlamovala morálku cudzích žoldnierskych cisárskych vojsk, ktoré boli navyknuté predovšetkým na boj v bitkách podľa súdobých vojenských pravidiel. Velitelia povstaleckých vojsk sa preto snažili cisárskym oddielom nanucovať svoj spôsob boja. Spoliehali sa pritom na pohyblivé ľahké jazdeckto so širokým akčným rádiom pôsobenia.

Obrázok 30: Kurucká jazdecká jednotka počas bojového presunu

Kuruci sa vyhýbali väčším bitkám v poli a prijímali ich len vtedy, keď mali početnú prevahu, alebo keď si to okolnosti vynútili a nemali inú možnosť. Kurucké vojsko zaujímalo v bitkách obdobné postavenie ako iné armády, čiže v strede bojovej zostavy bola pechota, na krídlach jazdeckto, delostrelectvo bolo umiestnené pred prvou líniou v strede alebo v medzerách prvej línie. Negatívnou črtou kuruckých vojsk v poľných bitkách bolo, že podliehali panike už po prvých neúspechoch. Vtedy spravidla jazdeckto utieklo a ponechalo pechotu svojmu osudu. Strážna služba a zaisťovanie táborov taktiež nepatrili medzi prednosti povstaleckých vojsk. Závažným nedostatkom kuruckého vojska bola však jeho disciplína a nesúrodosť a z toho vyplývajúca slabá súčinnosť jednotlivých druhov zbraní, ako aj susedných plukov, či práporov v boji.

POZNÁMKY

7 ZÁVER

Protihabsburské stavovské povstania sledovali takmer výlučne ciele uhorskej (v jej rámci i slovenskej) šľachty a osobné záujmy vodcov. V ich programoch išlo v zásade o obnovenie stavovských práv a zlomenie absolutistického úsilia habsburskej dynastie. Vo vtedajšom Uhorsku povstania posilňovali v šľachte ideológiu výsadného postavenia „uhorského národa“ – *natio hungarica*, mali však aj charakter náboženského a čiastočne aj sociálneho boja. Tento zápas sprevádzali rôzne príkoria, utláčania a krutosti. Z hľadiska slovenského národného vývoja však protihabsburským povstaniam nemožno uprieť určitý klad. Napokon, ako o tom svedčia mnohé dokumenty (napríklad uvedená kurucká prisaha z roku 1705), do povstaní sa zapojili aj početné vrstvy Slovákov z pospolitého ľudu, keďže dúfali v zlepšenie svojho sociálneho či konfesijného postavenia.

Uzavretie Satmárskeho mieru v roku 1711 znamenalo nielen ukončenie protihabsburského odboja, ale aj prelom vo vývoji Uhorska, ktoré bolo s konečnou platnosťou začlenené do habsburskej monarchie. Habsburgovci si uchovali uhorskú kráľovskú korunu a šľachta zasa svoje výsady a privilégia, najmä nezdaniteľnosť.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

DANGL, V.: Bethlen proti Habsburkům. In: *Slovo k historii : Sešity k poznání národní minulosti*, roč. 1992, č. 37, 31 s. ISSN 0862-6057.

DANGL, V.: *Bitky a bojiská v našich dejinách 1 : Od Samovej ríše po vznik stálej armády*. Bratislava : Perfekt, 2005. 248 s. ISBN 978-80-8046-310-7.

DANGL, V.: *Bitky a bojiská v našich dejinách 2 : Od vzniku stálej armády po prvú svetovú vojnu*. Bratislava : Perfekt, 2007. 298 s. ISBN 978-80-8046-374-8.

DANGL, V.: *Slovensko vo víre stavovských povstaní*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. 212 s.

DANGL, V. - KOPČAN, V.: *Vojenské dejiny Slovenska : 1526 – 1711 : II. zväzok*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 1995. 228 s. ISBN 80-976113-2-8.

DANGL, V. - SEGEŠ, V.: *Vojvodcovia : 111 osobností vojenských dejín Slovenska*. Praha : Ottovo nakladateľství, 2012. 472 s. ISBN 978-80-7360-986-3.

KLUČINA, P.: *Třicetiletá válka : Obraz doby 1618 – 1648*. Praha : Paseka, 2004. 416 s. ISBN 80-7185-663-0.

KÓNYA, P. a kol.: *Dejiny Uhorska (1000 – 1918)*. Bratislava : Citadella, 2014. 787 s. ISBN 978-80-89628-59-9.

KÓNYA, P. (ed.): *Doba kuruckých bojov = Kuruc küzdelmek kora*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014. 613 s. ISBN 978-80-555-1234-1.

MRVA, I. - SEGEŠ, V.: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012. 400 s. ISBN 978-80-8046-586-5.

SEGEŠ, V.: Kurucké vojenské normatívy v čase povstania Františka II. Rákociho. In: KÓNYA, P. (ed.): *Doba kuruckých bojov = Kuruc küzdelmek kora*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014, s. 127-133.

SEGEŠ, V. a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava : Ottovo nakladateľstvo, 2015. 576 s. ISBN 978-80-7451-469-2.

SEGEŠ, V. - ŠEĎOVÁ, B. (eds.): *Neďaleko od Trenčína... : Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. Trenčianska Turná, Bratislava : Obec Trenčianska Turná, Vojenský historický ústav, 2008. 254 s. ISBN 978-80-89523-04-7.

SEGEŠ, V. - ŠEĎOVÁ, B. (eds.): *Pramene k vojenským dejinám Slovenska II/1 : 1526 – 1648*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2015. 231 s. ISBN 978-80-89523-37-5.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Pokúste sa charakterizovať situáciu v Uhorsku na začiatku 17. storočia.
2. Objasnite postoj uhorskej šľachty k Habsburgovcom v priebehu stavovských povstaní.
3. Charakterizujte kurucké hnutie a jeho úlohu v protihabsburských povstaniach.
4. Charakterizujte výsledky Satmárskeho mieru a jeho význam pre dejiny Uhorska.
5. Popíšte vývoj vojenstva v Uhorsku v priebehu stavovských povstaní.

MOBBING NA PRACOVISKU V PODMIENKACH OS SRpor. PhDr. Ivana **SLYŠKOVÁ****ÚVOD**

Súčasnosť razí trend rýchlosti, vývoja, úspešnosti, a to vo všetkých smeroch a odvetviach nášho života. Práve takto nastavený smer vedie ľudí k súťaživosti a uponáhľanému životnému štýlu, ktorý ich od seba skôr vzdaluje, než aby podporoval komunikáciu a nadväzovanie vzťahov medzi nimi. Neustále chceme všetkého viac a chceme to hneď. Viac priateľov, viac peňazí, áut, mobilných telefónov, nehnuteľností, dovolení, atď.

Pre dosiahnutie našich cieľov a uspokojenie potrieb však potrebujeme prostriedky – peniaze, čo znamená, že potrebujeme získať, resp. udržať si pracovné miesto. Zmenou neprešiel iba životný štýl ľudí, ale rovnako aj pracovné prostredie. Ženy sa dostávajú do popredia mužských tímov, dochádza k stretom rôznych kultúr, automatizácia znižuje počty zamestnancov. Firmy a organizácie prechádzajú na systém menších, ale efektívnejších pracovných skupín, s ktorými úmerne narastá konkurenčný boj. Ekonomická situácia vyvoláva v ľuďoch neistotu, pocit vlastného ohrozenia a ústi do boja za udržanie práce.

Jednou z organizácií, ktorá rovnako ako ostatné, podlieha neustálej novelizácii a napredovaniu sú Ozbrojené sily Slovenskej republiky. Profesionalizácia v roku 2006 viedla k zániku základnej vojenskej služby a k transformácii na systém práce na úrovni profesionálnych vojakov. Nielen minulé, ale aj súčasne prebiehajúce zmeny prinášajú rôzne psychologické, ako aj sociálne dôsledky pre jednotlivcov a celý systém, a práve tieto môžu vytvárať priestor pre konkurenčný boj a súperenie.

Nemenej dôležitým faktorom vplývajúcim na vznik nežiadúcich pracovných javov sú medziludské vzťahy, v ktorých bežne dochádza ku konfliktom. Ak je však na pracovisku veľa konfliktných situácií a prebiehajú dlhší čas, môžu viesť k prejavom správania, ktoré možno označiť ako psychické násilie na pracovisku.

Vzťahy medzi zamestnancami sú základným prvkom každej firemnej kultúry. Pozitívna klíma a dobré medziludské vzťahy sú v organizácii prínosom v podobe efektívnej práce, a preto jedným z hlavných úsilí firmiem a organizácií by mala byť prevencia, odhaľovanie a odstraňovanie nežiadúcich foriem správania.

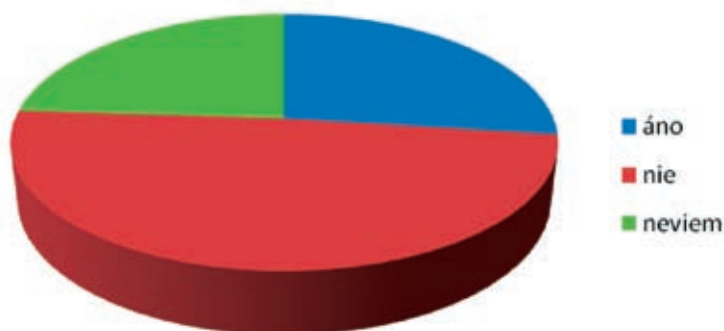
1 MOBBING – VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Pojem mobbing sa prvý krát objavil v 80. rokoch 20. storočia. Pochádza z anglického slova „to mob“, ktoré v preklade znamená „obťažovať“, „hromadne napadnúť“, „vrhnúť sa na niekoho“. Do psychológie ho zaviedol švédsky sociológ a „priekopník“ mobbingu Heinz Leymann, keď zistil, že útoky zvieracej skupiny na votrelca s cieľom brániť svoje teritórium sú podobné typu správania vyskytujúceho sa u ľudí na pracoviskách. Spomínaný autor popísal mobbing ako psychologický teror, ktorý obsa-

huje nepriateľskú a neetickú komunikáciu v pracovnom živote, ktorú systematicky praktizuje jedna alebo viac osôb voči jednotlivcovi, ktorý sa v dôsledku toho stáva bezmocným a bezbranným. Upozorňuje však, že o mobbing sa jedná iba vtedy, ak sa na postihnutého útočí aspoň jedenkrát týždenne, najmenej po dobu pol roka a útoky vedie jednotlivec alebo viacero osôb (Olšovská, 2013). Najrozšírenejšou a do značnej miery špecifickou formou mobbingu je „**bossing**“, ktorý spĺňa rovnaké kritéria ako mobbing, avšak páchatelom je šéf – „*boss*“.

Dokázať, že sa niečo na pracovisku deje, nie je jednoduché. Väčšinou buď nedisponujeme dôkazmi, alebo sú nejednoznačné, pretože šikanovanie sa často deje sofistikovanou formou prostredníctvom príkazov, či systematických kontrol zamestnancov. Z tohto dôvodu väčšina obetí, ani svedkov nepodnikne žiadne kroky na obranu. Obet sa vyhýba riešeniu situácie z obavy zhoršenia situácie, prípadnej pomsty, ohovárania, či dokonca straty zamestnania. Olšovská vo svojej práci uvádza výsledky viacerých výskumov, ktoré naznačujú, že v Európe sa účastníkmi, či svedkami násilia na pracovisku stáva 5 až 20 % zamestnancov. Na Slovensku sa so zavražďovaním, slovnými útokmi a ďalšími prejavmi stretáva tretina zamestnancov. Podľa ďalších zistení sa obeťou mobbingu stáva jeden zo šiestich zamestnancov a svedkom ponižovania sa stáva až 80 % zamestnancov, ktorí však nezakročia voči takýmto konaniam (Olšovská, 2013).

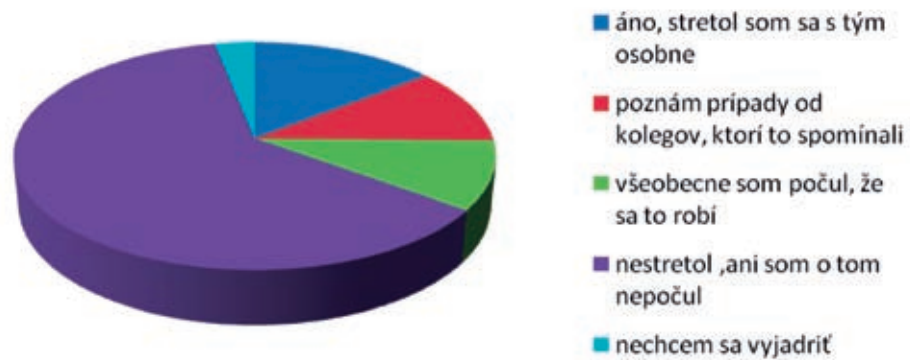
Na popísanie reálneho stavu výskytu mobbingu v podmienkach Ozbrojených síl SR bol cieľný sociologický projekt Oddelenia psychologických a sociologických činností Personálneho úradu OS SR pod názvom „Identita profesionálneho vojaka, mobbing.“ Prvotným cieľom realizovaného výskumu bolo zistiť, či profesionálni vojaci poznajú pojem mobbing. Až 49 % opýtaných tento pojem vôbec nepoznalo, a teda možno konštatovať, že pre väčšinu je mobbing neznáme slovo.

Graf 1: Stretli ste sa s pojmom mobbing na pracovisku? (Vyhnalová, 2014)

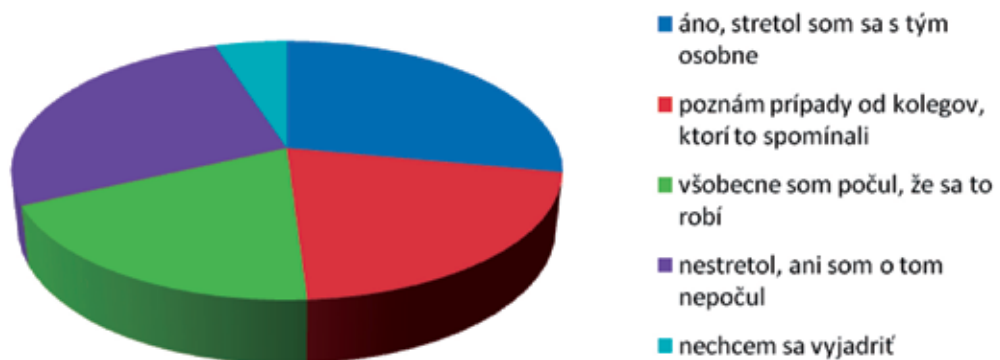
Ďalšia časť projektu sa upriamila na zistenie existencie neprimeraného konania nadriadeného na vzniknutú situáciu, z dôvodu svojej pozície, teda využitia svojho postavenia. Výsledky poukázali, že až 28 % profesionálnych vojakov má s uvedenou situáciou skúsenosť, 21 % respondentov pozná takéto prípady mobbingu od kolegov a 19 % vojakov počulo, že sa to robí.

POZNÁMKY

Graf 2: Stretli ste sa s tým, že Váš nadriadený konal neprimerane na vzniknutú situáciu z dôvodu svojej nadriadenej pozície? (Vyhnalová, 2014)

Tretím cieľom bolo zistiť, či sa profesionálni vojaci stretli s prípadmi mobbingu počas výkonu vojenského povolania. Výsledky prieskumu poukázali na 25 % profesionálnych vojakov, ktorí sa počas výkonu vojenského povolania osobne stretli s prípadmi, u ktorých by sa dalo povedať, že išlo o mobbing, 19 % opýtaných prostredníctvom kolegov a 16 % vojakov počulo, že sa to robí.

Graf 3: Stretli ste sa počas výkonu vojenského povolania s prípadmi, u ktorých by sa dalo povedať, že išlo o mobbing? (Vyhnalová, 2014)

V prípade dopytovania sa na vplyv mobbingu na danú osobu pri výkone práce respondenti najčastejšie uvádzali **nížší pracovný výkon, neschopnosť sústrediť sa na prácu a vyhýbanie sa práci** formou dovolenky, práceneschopnosti, či služobného voľna.

2 HLAVNÍ AKTÉRI MOBBINGU

Obetou mobbingu sa vo všeobecnosti môže stať každý člen kolektívu, či pracovnej skupiny. Laické ponímanie osobnosti obeť je prezentované tak, že mobbovaní sú len slabí, nevýrazní, utiahnutí, či istým spôsobom handicapovaní ľudia. Výskum a prax poukazujú, že mobbing však postihuje obyčajných ľudí, dokonca rovnako mužov a ženy. V mobbingu na rozdiel od šikanovania neplatí, že obeťou sa stáva len slabší jedinec, práve naopak, paradoxom psychického teroru v pracovnej oblasti je, že terčom sa stáva silný, vytrvalý, ctížiadostivý, talentovaný, iniciatívny,

výkonný jedinec s pevnými morálnymi zásadami. Dôvodom je, že útočník ho vníma ako faktor ohrozujúci jeho postavenie v rámci hierarchických pracovných statusov. Neexistuje typický profil obeť, avšak existujú faktory zvyšujúce osobitné ohrozenie:

- *Osamotenosť* – či už z hľadiska pohlavia, rasy, či napr. odborného zamerania. Žena v mužskom kolektíve sa často môže stať terčom mobbingu.
- *Nápadnosť* – osoby nápadne odlišné od iných, či už z fyzického alebo psychického hľadiska, napr. telesným handicapom, prízvukom, dialektom, sociálnym statusom (slobodný, rozvedený, ženatý), atď.
- *Úspešnosť* – sa často stáva podnetom k mobbingu. Môže sa prejavovať formou teroru k úspešnému kolegovi, ktorý bol povýšený, odmenený, a to dokonca aj v prípade, ak predtým bol obľúbený.
- *Novosť* – nový kolega, resp. príslušník pracovného kolektívu sa často stáva terčom mobbingu, a to najmä v prípadoch ak disponuje vyšším vzdelaním, nižším vekom ako priemer skupiny, atraktívnosťou, odbornosťou, atď.

Páchatel'ov profil, rovnako ako u obeť, nie je možné typicky definovať. Za istých okolností sa ním môže stať ktokoľvek, pretože v každom z nás sa ukrýva určitá miera agresie, ktorá sa môže prejavovať pod vplyvom ohrozujúcej situácie. Najčastejšími páchatel'mi mobbingu (bossingu) sa stávajú vedúci pracovníci, najmä keď sa náhle dostanú na vyššie funkcie. Mobber (boss) má odbornou verejnosťou vyššespecifikované osobnostné črty, ktoré možno charakterizovať ako emocionálnu labilitu, myšlienkovú rigiditu, zvýšenú sugestibilitu, agresivitu, popudlivosť, egoizmus, silnú autoritatívnosť, prehnanú suverénnosť, intoleranciu k odlišnému a neschopnosť adekvátne riešiť problémy. V správaní je možné pozorovať najmä útočné a agresívne prejavy, s cieľom dokázať silu a mocenské postavenie. Častokrát ide o ľudí trpiacich komplexmi, strachom z ohrozenia vlastnej pozície, rozhodovania a uznania. Motivačným činiteľom sa stáva fakt, že mobber vníma obeť ako profesionála schopnejšieho ako on sám, čo vedie k intenzívnej snahe pracovne ju znemožniť, či dokonca ju donútiť k odchodu zo zamestnania.

Typickými prejavmi **spoluúčastníkov** mobbingu, tzv. prisluhovačov je buď aktívna podpora pôvodcov teroru, alebo pasívne prizieranie sa, či prehliadanie problému, a tým podpora psychického teroru. Isté stratégie mobbingu, by boli bez účasti prisluhovačov dokonca nerealizovateľné. Úspešnosť mobbera značne závisí na jeho kolegoch. Ak je páchatel'om mobbingu nadriadený, nezaobíde sa bez svojich podriadených. Jeho prioritou je presvedčiť pomocných prisluhovačov o nebezpečnosti vplyvu obeť pre nich samotných. Pociť nebezpečenstva ľudí zblízuje, a to dokonca aj vtedy, ak je nebezpečenstvo fiktívne. Mobber pôsobí na svojich spoluúčastníkov pocitom ohrozenia, s cieľom presvedčiť ich o nebezpečnosti, resp. nevhodnosti jeho obeť na pracovisku, aby mu ľahšie a ochotnejšie prisluhovali a pomáhali pri výkone mobbingu.

POZNÁMKY

3 PRÍČINY A RIZIKÁ VZNIKU MOBBINGU

V úvode sme načrtli, že súčasná spoločenská atmosféra je ovplyvnená znižujúcim sa počtom zamestnancov, konkurenčným bojom, či celkovou ekonomickou situáciou. Práve tieto faktory vytvárajú živnú pôdu pre vznik mobbingu.

Mobbing vo všeobecnosti v sebe zahŕňa množstvo odlišností a individualít. Odborná verejnosť sa však zhoduje v základnom fakte, ktorým je príčina vzniku. Spúšťačom býva dlhodobý neriešený konflikt, prameniáci zo všedných pracovných situácií. Pri detailnom pohľade na príčiny vzniku mobbingu nachádzame množstvo faktorov, z ktorých najvýznamnejšiu rolu zastáva najmä osobnosť páchatel'a, resp. útočníka. Zväčša ide o sociálne neprispôsobivých jedincov – agresívnych, psychopatických, neurotických, nesamostatných, závistlivých, atď. Či už ich vedú nesympatie, peniaze, závisť alebo strach z konkurencie, výsledkom ich správania je narušené sociálne prostredie na pracovisku. Naopak, podiel obete na vzniku mobbingu je prekvapivo malý (Svobodová, 2008).

Medzi bazálne riziká, ktoré podporujú vznik mobbingu je možné zaradiť:

- *Byrokratická organizácia* – založená na hierarchickom usporiadaní pozícií, dominancii predpisov a dodržiavaní pravidiel, medzi rizikové odvetvia patrí školstvo, zdravotníctvo, štátna správa a samospráva.
- *Pracovná klíma* – celková pracovná atmosféra. Zlá pracovná klíma vedie k utváraniu stresu a agresie, ktorá môže spustiť mobbingový proces.
- *Firemná kultúra* – v prípade nízkej úrovne alebo úplnej absencie etiky, dominantnosť pravidiel a predpisov, nízka informovanosť zamestnancov, nevhodný štýl riadenia.
- *Ekonomická situácia* – reprezentovaná strachom zo straty zamestnania, stratou istôt, konkurenčným bojom.
- *Pracovné preťaženie* – časový tlak, neprimerané úlohy ústia do vzdoru a agresie, ktorej spôsob ventilácie môže byť prostredníctvom rôznych mobbingových stratégií.
- *Nuda, jednotvárnosť* – nuda a stereotypná práca otvára priestor pre mobbing na pracovisku. Útoky na kolegu spestrujú jednotvárný pracovný život.
- *Štýl riadenia* – autoritatívny štýl riadenia je najčastejším faktorom podporujúcim vznik mobbingu, resp. bossingu.

Riziko vzniku mobbingu je väčšie v organizáciách, ktoré sú založené na hierarchickom usporiadaní pozícií, dominancii predpisov a dodržiavaní pravidiel. Podľa Szarkovej (2009) mobbing – šikanovanie alebo psychický teror, ako negatívny sociálno-patologický jav vznikajúci v uzavretej skupine, bol prvýkrát popísaný

a charakterizovaný vo vojenskej psychológii. Dziaková (2009) popisuje potenciálny zdroj násilia v hierarchizácii kompetencií a s ňou súvisiacu hierarchizáciu moci. Armáda je založená na vzťahu podriadenosti a nadriadenosti, sú v nej sústredení jedinci so špecifickou osobnostnou výbavou, motiváciou, životným štýlom, hodnotami a morálkou, na ktorých sú kladené špecifické požiadavky, a teda armádne prostredie je náchylnejšie na nežiadúce prejavy ako iné pracovné prostredia.

Kmošena (2007) uvádza, že v podmienkach Ozbrojených síl SR môžu byť rizikóvymi pracoviskami podporujúcimi vznik mobbingu najmä tie, v ktorých sa plánujú, resp. prebiehajú reorganizačné zmeny. Obava o stratu miesta a z toho vyplývajúci konkurenčný boj sú olejom do ohňa mobbingu. Ako ďalší faktor vidí jednotky, v ktorých je vysoká fluktuáciu personálu, jednotky vyznačujúce sa špecifickými osobnostnými charakteristikami vojenského personálu, či neefektívnym štýlom riadenia. Priestor pre realizáciu mobbera sa otvára aj v procese adaptácie zregrutovaného personálu do jednotiek.

V súčasnom svete práce mobbing predstavuje významný sociálny problém. Nech už je príčina jeho vzniku akákoľvek, je dôležité mať na zreteli, že zdrojom tohto typu nežiadúceho správania sú ľudia a ich obeťou sa opäť stáva človek.

4 FÁZY MOBBINGOVÉHO PROCESU

V prípade mobbingu a jeho priebehu je v zásade jedno v akom pracovnom prostredí, firme alebo organizácii pracujete. Vždy prebieha podľa rovnakého vzoru. Proces trýznenia obete je možné, podľa viacerých autorov, rozčleniť na nasledovné vývojové fázy:

1. **Konflikty, jednotlivé prípady** – spúšťačom je väčšinou nevyriešený konflikt, ktorý spôsobuje zhoršenie pracovnej atmosféry a prerastá do schválnosti, útokov, šírenia klebiet. V tejto fáze útoky nie sú ešte plánované a fáza nie je dlhá.
2. **Nástup psychického teroru** – konanie je premyslené a plánované, s cieľom poškodiť obeť. Pre túto fázu je typické zhoršovanie psychického a fyzického stavu obete. Formujú sa pocity strachu, izolácie, znižuje sa sebadôvera, obeť sa stáva zraniteľnejšia a citlivejšia. Znižuje sa jej schopnosť správne reagovať na útoky.
3. **Prípade sa stáva oficiálnym** – táto fáza je typická ubližovaním, napádaním alebo priamym útokom. Obeť čelí obvineniam, podceňovaniu, či preťažovaniu. Je označovaná za problémového a neschopného pracovníka. Mobbing sa tak stáva oficiálnou a akceptovateľnou skutočnosťou, schválenou formou správania a konania v pracovnom kolektíve, a to zo strany spolupracovníkov aj vedenia.

POZNÁMKY

4. **Vylúčenie** – v prípade zavrhnutia a vylúčenia obeť z pracovného kolektívu je cieľ dosiahnutý. Obeť je zničená a zlomená, pričom jej správanie vykazuje znaky, ktoré jej boli neoprávnene vyčítané. Nadriadený zvyčajne prijme rozhodnutie, ktoré je voči postihnutému nespravodlivé a pred ostatnými ho označuje za vinníka situácie. Zväčša sa táto situácia končí odchodom mobbovaného z práce.

5 STRATÉGIE MOBBINGU

V predchádzajúcich častiach sa popisuje mobbing ako dlhodobý proces prebiehajúci podľa istých, značne sa zhodujúcich pravidiel. Na páchanie psychického teroru páchatelia používajú rôzne techniky, a to s jediným cieľom – poškodiť obeť. V praxi nachádzame rozdielne spôsoby mobbingu u mužov a žien. Ženy používajú aktívne formy mobbingu (klebety, vysmievanie), muži preferujú pasívne formy (ignorovanie, vyhrážanie, pridelenie nevhodných úloh). Hubertová (1995) vo svojej knihe popisuje nasledujúce stratégie mobbingu.

Šírenie klebiet – šuškania

Ako sami dobre vieme, klebety sú súčasťou každodenného života. Dokonca na základe psychologických výskumov boli zistené pozitívne aspekty „ohovárania“, ktoré v zamestnaní plnia istú formu spoločenskej funkcie počas dňa. Sú však klebety také neškodné, za aké ich považujeme? V prípade posúdenia klebiet rozhodujúcim kritériom je rozsah a zámer, ktorý sa za nimi ukrýva. V prípade, ak klebeta očierňuje postihnutého a môže mu akýmkoľvek spôsobom uškodiť je hranica akceptovania jednoznačne prekročená. Podnety pre vznik ohrozujúcich foriem klebetenia v organizáciách sú rôzne. Medzi najčastejšie však patria vlastné slabosti, ktoré prenášame na iné osoby, či dokonca otvorená závisť voči kolegovi, alebo túžba po moci, či prehnaná ctižiadostivosť (Hubertová, 1995). Obeťou sa človek stáva rýchlo, častokrát túto formu psychoteroru vôbec nespozorujeme, resp. ju odhalíme až v čase, keď je už naša povest', dôstojnosť a vážnosť naštrbená a nachádzame sa v ťažkej situácii.

Stratégie šírenia klebiet

- **Šuškanie** – obeť môže len tušiť, že sa v jej neprítomnosti o nej hovorí, istotu však nemá.
- **Skryté narážky** – ak obeť nič netuší, je pre ňu obtiažne vysvetliť si dvojzmyselné poznámky a čudné komentáre. Neustálym premýšľaním začne pochybovať sama o sebe, prestáva veriť vlastným zmyslom a dospieva k záveru, že trpí domýšľavosťou.
- **Jednorazové prípady sa zveličia a zovšeobecnia** – z jednorazovej aktivity sa urobí zvyk, resp. sa nafúkne do veľkých rozmerov. Príkladom môže byť, ak kolegu raz vidíme v nejakom lokáli a pripíšeme mu imidž muža, ktorý každý večer chodí po krčmách a pije.

- **Osočovanie** – je zlomyseľné šírenie klebety, ktorá je pre obeť ničivá. Napríklad, že nový kolega je alkoholik, ktorý kradne peniaze.
- **Očierňovanie u šéfa** – cieľom je poškodenie obete alebo zvýšenie vlastnej atraktivity v očiach nadriadeného. Väčšinou má formu „mimovoľného“ komentára zameraného na chyby, resp. charakterové slabosti obete alebo „reprodukovanie“ vyjadrení obete. Príklad: Kolega sa smial z Vášho štýlu riadenia, považuje Vás za neschopného.
- **Obeti sa nepriamo pripisujú previnenia, ktoré nevykonala** – príklad: Pokazila sa tlačiareň, netlačil naposledy pán XY?
- **Cielavedomý „odstrel“** – neustále sa vymýšľajú nové klebety s cieľom poškodiť obeť. Hľadajú sa stále nové spôsoby šírenia – anonymné listy šéfovi, odkazy na tabuli, atď.

Následky šuškandy

Pri tejto forme mobbingu najväčšie ohrozenie spočíva v tom, že častokrát nevieme rozpoznať, že sme sa stali predmetom ohovárania. Okrem vlastnej zmätenosti dochádza k zníženiu spoločenskej vážnosti a k poklesu vlastnej sebaúcty.

Ako si môžem pomôcť sám

V prvom rade nečakať na známky prejavu klebiet. Už v prípade prvotných pochybností sa pokúsiť klebetu eliminovať v zárodku. Jedným zo spôsobov je dopytovať sa kolegov, čo sa o Vás hovorí. Ďalším krokom je konfrontovať samotného šíriteľa klebiet. Konfrontácia by mala prebiehať vecne, pokiaľ možno pokojne a v prítomnosti iných spolupracovníkov, aby šíriteľ nemohol žiadnu skutočnosť odškriepiť. V prípade, či už poznáme šíriteľa klebiet alebo sa zdroj nedá objasniť, je dôležitý rozhovor s nadriadeným, ktorý vyrieši konkrétneho páchatela, prípadne tento rozhovor bude slúžiť ako odstrašujúci príklad.

Ako môžu pomôcť druhí

Na začiatku je dôležité si uvedomiť, že v pracovnom nasadení nemôžeme sledovať každú vzniknutú klebetu. Na druhej strane, ak klebetu zachytíme je dôležité neskĺznuť k jej šíreniu, a tak sa stať spolupáchatelom, ale pokúsiť sa ju eliminovať skôr, než napácha škody. Jedným z krokov ako klebetu zniesť zo sveta, je dohovoriť osobe zodpovednej za šírenie klebety, a to vo forme upozornenia na následky jej domnienok. Ďalším variantom je poučenie samotnej obete, ktorá má právo byť informovaná, čo sa o nej hovorí, pretože len tak má možnosť brániť sa. Poskytnúť podporu a ochranu, by malo byť samozrejmosťou. V neposlednom rade môžeme pristúpiť ku konfrontácií kolegov, alebo upozorniť nadriadeného na skutočný stav.

POZNÁMKY

Izolácia kolegu

Základnou ľudskou potrebou je potreba niekam patriť. Táto potreba sa nevzťahuje len na rodinný život, ale dôležitosť spoločenských kontaktov, by sa taktiež nemala podceňovať v pracovnej oblasti. V prípade izolácie mobbovaný nie je pozývaný na spoločné obedy, oslavné akcie, či priateľské posedenia, pracovné porady, školenia a mení sa tak v „persona non grata“ = nežiadúcu osobu. Komunikácia patrí medzi základné potreby človeka a je predpokladom pre spoločenské kontakty. Kto stratí možnosť rozprávať sa s druhými ľuďmi, odovzdávať a vymieňať si informácie, začne už po krátkom čase trpieť (Hubertová, 1995). Významnú úlohu pri izolácii obete zohrávajú spolupáchatelia – pomocní prisluhovači. Zo strany mobbera dochádza k vyvíjaniu tlaku na ich osoby s cieľom zamedziť komunikácii medzi nimi a obeťou za cenu rôznych výhod a pracovných benefitov.

Stratégie izolácie

- **Odmietnutie pomoci** – na žiadosť o pomoc páchatel' odpovedá záporne aj v prípade, že práve nie je pracovne vyťažенý a nemá rozumné vysvetlenie pre odmietnutie.
- **Zatváranie dverí** – páchatel' demonštratívne zatvára pred obeťou dvere, čím ju nielen vylučuje z diania kolektívu, ale jasne dáva najavo, že vstup a počúvanie je zakázané. Rovnakým spôsobom môže páchatel' prerušiť rozprávanie v momente, keď vstúpi obeť do miestnosti.
- **Vylúčenie zo spolupráce** – páchatel' a spolupáchatelia vylúčia obeť z úlohy, ktorú mali vypracovať spoločne.
- **Ignorovanie** – je formou mobbingu, kedy obeť zámerne nezdravíme, nehovoráme sa a aj v prípade kladenia otázok zo strany obete sa páchatel' tvári, že ho nepočul.
- **Bránenie vo vyjadrení** – obeti sa bráni vyjadriť názor, zámerne sa jej pripomienky prehliadajú, dokonca sa môže obeť okríknúť, úmyselné umlčať.
- **Utajovanie informácií** – obeť je zámerne odstrihnutá od toku informácií, pričom obeť sa cíti nielen izolovaná, ale dopúšťa sa chýb, ktoré pramenia z neinformovanosti.
- **Vylúčenie zo spoločenských aktivít** – mobbovaný nie je pozývaný na spoločné obedy, oslavné akcie, či priateľské posedenia, pracovné porady, školenia, atď.
- **Priestorová izolácia** – preloženie obete do vzdialenej kancelárie, umiestnenie stola do zadného kúta kancelárie, atď.

Následky izolácie

Ako už bolo popísané, každý človek túži byť milovaný, vážený, akceptovaný, a tak sa izolácia stáva silným útokom na pocit vlastnej sebaúcty. Časový interval znášania tejto formy mobbingu je u ľudí individuálny, rovnako ako možné následky. Každopádne pocit vylúčenia, vypudenia, neznášanlivosti sa veľmi rýchlo prejaví v zúfalstve obete. Od hodnotenia iných závisí náš vlastný obraz o sebe, a teda ak sa na nás pozerajú ako na zbytočného, rušivého, má to veľký vplyv na naše sebavedomie. Ak vládne na pracovisku komunikačné ticho hovoríme o stresovom faktore pre postihnutého, ktorý vedie k rôznym psychickým a fyzickým symptómom (Hubertová, 1995).

Ako si môžem pomôcť sám

Hlavným bodom obrany je rýchla reakcia. Obrana by mala pozostávať zo spojenectva s kolegami, ktorým ozrejmime naše pochybnosti a požiadame o pomoc. Ak cítime podporu iných, sme schopní konať a vystupovať sebavedomejšie. Spojenectvo nám nemá slúžiť ako bojovná skupina, ale ako podpora pri nadväzovaní rozhovoru s páchatelom. V prípade, že sa nám podarí nadviazať rozhovor, je nutné viesť ho v intenciách čestnosti a zreteľnosti, t. j. mal by prebiehať vecne, skutočnosti by mali byť opisované krátko a presne. Nemá sa jednať agresívne, ale spoločne pátrať po príčinách vzniku takejto neznášanlivosti. V neposlednom rade je však nutné dať najavo, že v prípade trvania tejto situácie sa obrátíme na vyššie miesta. Nezabúdajme ani na posilnenie sebavedomia v súkromnom živote, ktoré nám pomôže v prípadnom znášaní útokov na vlastnú sebaúctu v pracovnej sfére.

Ako môžu pomôcť druhí

V prípade, ak nie sme do problému bezprostredne zainteresovaní, je dôležitý pravý čas zásahu. Jedným zo spôsobov je vyjadrenie podpory obete, že nie je sama a podporu demonštrovať aj navonok. Nevyhnutným krokom je aj konfrontácia páchatelov a prediskutovanie možných príčin konfliktov. Verejne dať najavo, že tento typ správania sa páchatelom nebude trpieť.

Sabotovanie práce

Sabotovanie práce prezentuje zákernú podobu mobbingu, kedy je mobber schopný postarať sa o miznutie pracovných podkladov (spisov, listov a pod.) a následne o ich „náhodné“ objavenie. Zámerne zabezpečuje nespoluprácu obete s kolegami pri riešení pracovnej úlohy, prípadne využíva informačnú lož, kedy zamlčuje dôležité skutočnosti pre výkon povolania. Nezriedka sa dopúšťa aj duchovnej krádeže dobrých nápadov, či nových návrhov. Je schopný zadávať nezmyselné úlohy a vyžadovať ich plnenie, a tak obeť nadmerne pracovne zaťažovať. Ďalšou alternatívou je zadávať úlohy, ktorých splnenie nie je v silách obete a ostatní ich nechcú riešiť z dôvodu náročnosti.

POZNÁMKY

Stratégie sabotovania práce

- **Krádež podkladov** – obeti sú odcudzené potrebné spisy, náradie alebo akékoľvek veci potrebné k jej pracovnej činnosti. Občas sa objavia po niekoľkých týždňoch, či mesiacoch v taške, na stole, alebo sa neobjavia už nikdy.
- **Falzifikácia, poškodenie** – jedná sa o prípady, kedy ukončená práca obete je zámerne prerábaná do chybnnej, neúplnej podoby s cieľom vykresliť obeť ako neschopnú.
- **Podsúvanie nesprávnych informácií** – dôležité informácie sú zámerne podávané nepresne alebo sa úplne zamlčia.
- **Sprenevera** – dôležitý pracovný materiál, či podklady, na ktoré obeť súrne čaká nikdy nedôjdu, záhadne sa stratia.
- **Blokáda** – ide buď o odoprenie pomoci a spolupráce, alebo prisľúbenie pomoci obeti, avšak po dosiahnutí časového termínu na splnenie úlohy dôjde k zrušeniu sľubu („Žiaľ, predsa Ti nestihnem pomôcť.“).
- **Prisvojovanie si nápadov** – nápady a návrhy obete sú prezentované nadriadenému ako vlastná myšlienka páchatela. Obeť sa často o „duchovnej krádeži“ nedozvie.

Následky sabotovania práce

Ničenie práce postihnutého so sebou prináša nielen zbytočnú prácu a z toho prameniaku fyzickú a psychickú únavu, ale nevyhnutne privoláva aj hnev nadriadených, pretože obeť sa javí ako nespoľahlivá, chybová, neschopná. Dôveryhodnosť postihnutého sa začne spochybňovať a dochádza k rozvoju pochybností aj u samotnej obete a následnom úpadku do depresie. Neustále prekonávať bariéry v zamestnaní spôsobuje záťaž a jej dlhodobé pretrvávanie spôsobuje pracovný stres, ktorý môže vyvrcholiť rôznymi ochoreniami.

Ako si môžem pomôcť sám

V prvom rade je potrebné identifikovať páchatela. Vedomosť, či je našim súperom jeden kolega alebo skupina, nám umožní zvoliť správnu stratégiu obrany. Základným krokom je prevencia, t. j. ak existuje možnosť uzamknite pracovný stôl, priebežne kontrolujte dokumenty a potrebné nástroje. Zaznamenávajte si sabotážne akcie, ktoré Vám v prípade konfrontácie páchatela poslúžia nielen ako argumenty, ale v očiach kolegov môžu posilniť Vašu dôveryhodnosť. V neposlednom rade požiadajte o pomoc kolegu, ktorý Vám pomôže konfrontovať páchatela. V diskusii s touto osobou sa držte férových, vecných a opatrných vyjadrení, vyhnite sa obviňeniam, útokom a klamstvám na adresu páchatela. Ak Vaše zistenia sú podporené druhou osobou, môžete proces mobbingu ukončiť, a to buď formou šance o urovanie alebo posunutím prípadu nadriadenému.

Ako môžu pomôcť druhí

Aj keď v mnohých prípadoch sa nám zdajú tvrdenia kolegu absurdné, dôležité je vychádzať z dôvery voči nemu. Človek, ktorý hľadá pomoc potrebuje podporu, a to aj v prípade, že miznutie vecí zo stola sa nám zdá nanajvýš podivné. Na začiatku je vhodná ostražitosť, ktorá náš úsudok potvrdí alebo vyvráti. Ak sa preukáže sabotovanie práce kolegu, je vhodné o konflikte otvorene hovoriť a apelovať na česť kolegov, prípadne postúpiť prípad nadriadenému.

Znevažovanie výkonov a schopností

Všeobecne možno povedať, že ľudia značnú časť svojho sebavedomia a uspokojenia čerpajú z pracovnej oblasti. Nejedným výskumom bolo dokázané, že nezamestnaní ľudia trpia pocitom nepotrebnosti, zbytočnosti, spoločenskej vyradenosti. Je zjavné, že ocenenie v pracovnej oblasti sa nedá porovnať so súkromnou sférou. V prípade, ak je upierané uznanie, dochádza k zásahu do pocitu osobného blaha, ktorý sa prejaví aj v našom súkromí. K znevažovaniu pracovných výkonov a schopností nemusí dochádzať len zo strany nadriadeného, ale rovnako kolegovia svojimi poznámkami môžu prezentovať názor, že neuznávajú odborné schopnosti a spôsobilosti obeť (Hubertová, 1995).

Stratégie znevažovania

- **Dramatizácia** – predstavuje prípady, na ktoré sa za bežných okolností rýchlo zabudne. Dramatizujú a opakujú sa však dovtedy, kým o nich každý nevie (napríklad neskorý príchod do zamestnania).
- **Nadmerná kritika** – aj v skvelom výkone je možné nájsť chybu, resp. priestor na zlepšenie. Postihnutý nemá šancu získať uznanie aj napriek nadmernému úsiliu.
- **Kompromitácia** – „mimovoľné“ znemožnenie pred kolektívom. Postihnutý má potrebu ospravedlniť sa, aj keď ide o výmysel (napríklad „Čo ty robíš celé dni v práci, ani ťa nevidieť?“).
- **Spochybňovanie** – mobber svojim zdanlivo dobre mieneným komentárom spochybňuje rozhodnutia obeť (napríklad „Bolo vhodné začať touto úlohou?“).
- **Spochybňovanie cieľa** – mobber spochybňuje schopnosť obeť dosiahnuť stanovený cieľ.
- **Znižovanie kompetencií** – obeť sú pridelené podradné úlohy, často s vysvetlením, že je príliš vyťažená.
- **Spochybňovanie odbornosti** – podhodnocovanie vzdelania, pracovných skúseností, či charakterových čŕt obeť vo vzťahu k plneniu úlohy.

POZNÁMKY

Následky znevažovania

Neustála kritika a negatívna spätná väzba môžu viesť k zníženiu odborného sebavedomia, k pochybnostiam o vlastnej kompetencii a schopnostiach na plnenie úloh. Často sa pod tlakom dopúšťame chýb, ktorým by sme sa za normálnych okolností vyhli. Vplyvom zhadzovania sa utvára pocit vlastného zlyhania, nepotrebnosti, neschopnosti, dochádza k strate dôvery v seba samého, až k výskytu depresii.

Ako si môžem pomôcť sám

Prvým krokom je vymanenie sa z bludného kruhu, ktorý predstavuje našu snahu prekonať kritiku ešte lepším a precíznejším pracovným výkonom, ktorý je však opäť hodnotený nedostačujúco. Nato, aby sme sa zo spomínaného kruhu oslobodili je vhodné, v prípade že sme urobili chybu, sebavedome ju priznať a akúkoľvek ďalšiu reakciu definovať ako prehnajú. Priznať svoje slabé stránky je určite podstatné, ale rovnako podstatné je aj demonštrovať tie silné.

Ako môžu pomôcť druhí

Na začiatku je vhodné s odstupom objektívne zhodnotiť schopnosti a výkony obete. V prípade, že sa presvedčíme, že „chyby“ obete sa nevhodne zveličujú, že dochádza k znevažovaniu jej odborných schopností, mali by sme konfrontovať páchatela a zreteľným spôsobom poukázať na odlišné posudzovacie kritéria v prípade obete.

Poškodenie súkromia a osobnosti

Intímny život a súkromná sféra ľudí je jedným z najčastejších predmetov výsmechu mobbera. Útok na osobnosť obete a jej život je prejavom uvoľnenia nahromadeného napätia a agresie páchatela. Už menej si všíma následky, ktoré tieto zväčša „nevinné“ výsmechy môžu zanechať na obeti.

Stratégie poškodzovania

- **Posmievanie sa vzhľadu** obete – terčom posmešných komentárov sa stáva výzor obete – účes, šaty, postava, atď.
- **Imitácia obete** – posmech sa sústreďí na imitáciu prejavov správania obete, napr. chôdze, hlasu, dialektu.
- **Výsmech handicapu** – je bezcitným prejavom mobbera, ktorý svoj výsmech sústreďí na handicap obete, pričom môže napodobňovať rečové alebo telesné chyby, či choroby postihnutého.
- **Jatrenie rán** – opakujúce sa poznámky a pripomínanie ťažkej udalosti v živote obete (napr. ak ženu opustil muž).
- **Vyvracanie presvedčenia** – môže mať formu výsmechu alebo nadávania na náboženské, či politické presvedčenie obete.

- **Hodnotenie súkromného života** – ide o diskutovanie, výsmech, či dokonca kritiku zameranú na rodinný život, partnerské vzťahy, záľuby, záujmy obeť.
- **Poškodzovanie osobného majetku** – ide o zdanlivo náhodné zmiznutia alebo poškodenia osobného majetku obeť (napr. vypustenie vzduchu z kola na bicykli).
- **Zverejnenie dôverných informácií** – ide o formu šírenia informácie o obeť, s ktorou sa buď sama zdôverila alebo sa ju kolegovia dozvedeli náhodne. Druhým kritériom je časté vyťahovanie takejto informácie s cieľom opakovane obeť strápníť.
- **Teror prostredníctvom telefónu** – cieľom je zníženie kvality života aj mimo práce. Môže ísť o večerné, či nočné anonymné telefonáty alebo zdanlivo dôležité pracovné povinnosti.
- **Zainteresovanie rodiny obeť** – jedná sa o prípady, kedy sa do procesu mobbingu vťahujú rodinní príslušníci obeť (napr. anonymné listy partnerovi, telefonáty rodinným príslušníkom, atď.).

Následky poškodzovania

Následky tejto formy mobbingu sú vážne, pretože postihujú obeť spravidla aj po práci. Vťahovaním rodinných príslušníkov do procesu mobbingu, zasahovanie do súkromného života, či intímnej sféry vedie nielen k zníženiu spoločenskej vážnosti, k ohrozeniu vlastnej dôstojnosti, ale aj k narušeniu súkromného a partnerského života obeť, čo v konečnom dôsledku môže viesť k vzniku rôznych psychických a fyzických ochorení.

Ako si môžem pomôcť sám

Ak sa chceme vyhnúť tomu, aby drobné podpichovanie prerástlo do nepríjemných útokov, je vhodné pri prvých náznakoch šikanovania stanoviť jasné medze. Určenie hraníc nám pomôže posilniť naše sebavedomie, ktoré účinne odrazí prípadné útoky. Iným zo spôsobov je okamžité odmietnutie urážky, napr.: „Takéto poznámky si nabudúce odpustite.“ Ďalšou technikou obrany je kladenie otázok. Vtipkovanie a podpichovanie zväčša prichádza ako nejasná narážka, a tak vhodným spôsobom ako odzbrojiť protivníka je spýtať sa ako to myslel. Medzi všeobecné prostriedky podpory patrí hľadanie „spriazneného“ kolegu, či postúpenie prípadu nadriadenému.

Ako môžu pomôcť druhí

V tomto prípade dochádza k častému podceňovaniu prvotných útokov na osobnosť obeť. Keďže sa jedná o podpichovanie, či posmešky, môžeme nadobudnúť presvedčenie, že ide o neškodnú hru. Ten, kto prvý poukáže na príkoria je považovaný za toho, čo kazí hru. Je však dôležité neustúpiť, a tak zamedziť eskalovaniu psy-

POZNÁMKY

chického teroru. V prípade, že sme prvotné útoky nezachytili a mobbingový proces je už rozbehnutý, je vhodné mobbera a spolupáchateľov konfrontovať s dosahom ich správania a vyjasniť, že nejde o zábavu, ale systematické poškodzovanie osobnosti človeka (Hubertová, 1995).

Poškodenie zdravia

Cieľavedomé poškodzovanie zdravia sa vykonáva rôznymi spôsobmi. Hlavným cieľom však nie je priame poškodenie obete, ale predovšetkým zastrašovanie a znepokojuvanie. Z tohto dôvodu sú priame fyzické útoky skôr ojedinelé a vyskytujú sa najmä v mužských pracovných kolektívoch.

Stratégie poškodenia zdravia

- **Hrozba násilím** – môže mať formu jednoznačných poznámok, výhražných listov, či používania gest, ktoré obeť pociťuje ako priamu hrozbu.
- **Zranenia a zlé zaobchádzanie** – zväčša sa maskujú ako náhodné ublíženie alebo kanadský žart.
- **Skryté škodenie obeti** – ide o také prejavy správania, ktoré na prvý pohľad nie sú identifikovateľné ako škodlivé. Odhaliť páchatela je zložité (napríklad sypanie laxatív do kolegovkej kávy).
- **Nútená zdraviu škodlivá práca** – obeť je nútená k práci, ktorá spôsobuje psychické, či fyzické ochorenia.

Následky poškodenia zdravia

V prvom rade ide o rôzne fyzické prejavy, ako bolesť a telesné ťažkosti. K psychickým prejavom sa zaraďuje neustály strach z hrozieb, ktoré môžu vyvrcholiť panickými atakmi a rozvojom rôznych psychosomatických ochorení. V neposlednom rade dochádza k poškodeniu sebavedomia obete a vzniku depresíí.

Ako si môžem pomôcť sám

Trpieť týranie a fyzické násilie s očakávaním, že raz sa skončí, v tomto prípade nie je správne. Mlčať zo strachu, aby to páchatelov ešte viac nenabudilo k činnosti, je väčším rizikom, ako prelomiť mlčanie a prípad postúpiť nadriadenému. Len vlastný strach páchatelov, napríklad zo straty zamestnania po prevalení mobbingu, je účinným spôsobom ako eliminovať útoky na našu osobu. Nadriadeného by sme mali čo najskôr informovať a požiadať o ochranu.

Ako môžu pomôcť druhí

Dôležitým krokom je identifikácia signálov zo strany obete. Viditeľná izolácia kolegu, obranné reakcie a zastrašené správanie v prítomnosti určitých osôb sú podnety, na základe ktorých by sme mali nadviazať s obeťou dôverný rozhovor. Ponuka pomoci a jednoznačné varovanie páchatela môže trýznivé činy oslabiť alebo úplne

odstrániť. Strach z prepustenia, právnych dôsledkov, resp. odsúdenia mobbingového správania je väčšinou dostačujúci na zastavenie psychického teroru.

Sexuálne obťažovanie

Sexuálne obťažovanie možno definovať ako spôsoby správania, ktoré si jedinec neželá, ktoré ho znevažujú a ponižujú, prekračujú ním stanovené hranice a v prípade ich odmietnutia hrozia negatívne dôsledky. Hoci obeťou môže byť muž rovnako ako žena, najčastejšími obeťami sa stávajú ženy, predovšetkým medzi 20. a 30. rokom, ktoré pracujú prevažne v mužskom kolektíve.

Literatúra poukazuje na fakt, že ak pracovné miesto je neobvykle obsadené príslušníkom opačného pohlavia, stáva sa tento príslušník s veľkou pravdepodobnosťou obeťou mobbingu. Všeobecne armády vo svete vytvárajú pracovné pozície najmä pre mužov a ženy na týchto pozíciách sú stále ešte výnimkou, a teda výskyt mobbingu vo forme sexuálneho harašmentu je pravdepodobný. Príslušník opačného pohlavia v skupine (jednotke) je najčastejšie vystavený sexuálnemu obťažovaniu z dvoch základných podnetov:

- zjavnej náklonnosti páchatel'a k obeť, ktorú si však jedinec neželá,
- páchatel'ovej snahy obeť opačného pohlavia znevážiť a ponížiť pred jednotkou, s cieľom upevniť si svoje dominantné postavenie alebo dosiahnuť rezignáciu a odchod obeť, a tak udržať homogénnosť jednotky.

Následky sexuálneho obťažovania

V prípade výskytu tejto formy mobbingu, je pre obeť obťažne vôbec o probléme hovoriť. Väčšina obeť po prekonaní pocitov bezradnosti a bezmocnosti začína pociťovať odpor, zhnusenie a trápnosť situácie. Dlhodobý proces sexuálneho obťažovania vedie k rôznym psychosomatickým ochoreniam, poruchám spánku, jedenia, koncentrácie, atď.

Ako si môžem pomôcť sám

Všeobecne je možné popísať viacero techník, prostredníctvom ktorých sa môžeme aktívne brániť:

- jasné vyjadrenie nesúhlasu s konaním páchatel'a a výzva, aby od podobného konania upustil,
- obrana voči dotykom vo forme odstrčenia útočníka alebo facky je účinnou sebaobranou obeť,
- hrozba oznámenia obťažovania nadriadenému a s tým súvisiace dôsledky môžu taktiež odradiť páchatel'a od opakovaných pokusov,
- oficiálna sťažnosť na páchatel'a.

POZNÁMKY**Ako môžu pomôcť druhí**

V prípade, že sa stávame svedkami sexuálneho obťažovania je dôležitá rýchla reakcia. Čím rýchlejšie budeme na situáciu reagovať, tým sú väčšie šance na jej odstránenie už v počiatku. Základnými pravidlami pomoci obeti sú vyjadrenie podpory v prípade riešenia vzniknutého problému, zreteľné odsúdenie nevhodného konania páchatela, jeho konfrontácia a v prípade pretrvávania problému, postúpenie prípadu nadriadenému.

Špecifický prípad – nadriadený

Mobbing zo strany nadriadeného, tzv. bossing, predstavuje pre obeť najviac ohrozujúcu situáciu. Jej dopad môže zasiahnuť nielen spoločenské kontakty, ale aj odbornú povosť, kariéru a následne ekonomickú situáciu obete. Rizikovým faktorom je nemožnosť rovnocennej obrany, pretože nadriadený vychádza pri stratégiách mobbingu zo svojho nadradeného postavenia.

Ozbrojené sily sú špecifickým systémom, v ktorom významnú úlohu vo vzájomných vzťahoch predstavuje moc. V prípadoch, v ktorých sa jedná o životy nie je možné diskutovať o tom, prečo sú všetky silové zložky organizované autokratickým spôsobom, s dôrazom na osobnú zodpovednosť veliteľa. Práve zo zodpovednosti vyplýva vyššia veliteľova právomoc. Veliteľ je osoba, ktorá má nielen formálnu autoritu danú funkciou, ale tiež neformálnu silu osobnosti, ktorá podporuje jeho niekedy nepopulárne rozhodnutia a príkazy. Meyerwitz opisuje veľký rozdiel medzi „mocou“ a „autoritou“. Moc chápe ako schopnosť človeka vyvíjať nátlak na druhých a autoritu ako schopnosť človeka získať si dôveru. Táto kombinácia kladie veľké požiadavky na osobnosť veliteľa. Bossing sa zvyčajne rozvinie v prípadoch, kedy sú žiadúce osobnostné charakteristiky veliteľa potlačené:

- túžbou po moci, ktorá sa prejaví najmä u čerstvo povýšených, ktorí si prostredníctvom postavenia potvrdzujú svoju moc,
- nežiadúcimi osobnostnými faktormi,
- prenášaním tlaku organizácie na podriadených, t. j. tlak od vlastných nadriadených veliteľ prenáša na nižšie postavených kolegov,
- strachom, ktorý je jednou z najčastejších príčin bossingu, či už sa jedná o strach zo straty kontroly, z prevahy podriadeného, či z nevyslovených myšlienok o ňom samotnom.

Mobbingové stratégie šéfa

- **Neprimeraná práca** – pridelovanie namáhavej, zbytočnej, či nebezpečnej práce podriadenému. Môže sa prejavovať napríklad vo forme pridelovania banálnych úloh, ktoré nezodpovedajú kvalifikácii a schopnostiam obete, alebo naopak ide o prácu, na ktorú nemá obeť dostatočné schopnosti, vedomosti alebo možnosti.

- **Systematická kontrola** – kontrola, ktorá sa vymyká bežným spôsobom, či už vzhľadom na frekvenciu alebo obsah kontroly.
- **Izolácia** – obeť je vylúčená z porád, jej názory nie sú akceptované, je premiestnená do inej pracovne, atď.
- **Narážanie na psychický stav** – obeť sa podsúvajú psychické poruchy a ochorenia.

Ako mi môžu pomôcť druhí

Obeť sama o sebe nemá zjavné možnosti ako bojovať voči neoprávneným útokom zo strany nadriadeného. Silný pracovný kolektív, ktorý vyjadrí podporu a sympatie obeť nadriadeného je základným atribútom zmiernenia dopadu bossingu. Sila kolektívu je možnosťou ako sa vysporiadať, či odstrániť šéfa z dosahu mobbovaného kolegu alebo dokonca úplne z pracovného prostredia.

6 PREVENCIA MOBBINGU

Na otázku predchádzania vzniku ako aj priebehu mobbingu môžeme v princípe nazerať z dvoch základných strán. Čo môže urobiť organizácia v rámci prevencie vzniku tohto typu nežiadúceho sociálneho správania a čo môže urobiť samotný zamestnanec v rámci predchádzania vzniku útokov na jeho osobu.

Z pohľadu organizácie

Pri prevencii mobbingu zo strany organizácie by primárnym krokom malo byť preverenie, či sa už mobbing v jej radoch nevyskytuje. Jeho existenciu možno preveriť napríklad tým, že sa preskúmajú všetky prípady, kedy zamestnanci opúšťajú firmu z akéhokoľvek dôvodu. Ak sa totiž vyskytuje vysoký počet odchodov zo zamestnania, môže to niečo znamenať. Ak získa organizácia od odchádzajúceho zamestnanca výpoveď o vnútropodnikových problémoch, prípadne o psychickom terore, nemala by tieto podnety zanedbávať. Podniky a organizácie často podceňujú opatrenia proti pôvodcom mobbingu, hoci negatívne dopady šikany sú viditeľné. Dôvody ľahostajnosti vedenia organizácie sú rôzne, počnúc neschopnosťou nadriadeného problém riešiť konštruktívne, až po obavu z nežiadúcich následkov, ak sa výskyt mobbingu potvrdí.

Základným bodom prevencie je preto voľba schopného, odborne zdatného šéfa na čelo organizácie, ktorý dokáže viesť ľudí a riešiť konflikty v ich zárodku. Kľúčoví sú aj vedúci zamestnanci, ktorých úlohou by mala byť eliminácia príležitosti pre vznik mobbingu. Znamená to monitorovať, či vznikajú na pracovisku nejaké konflikty, intrigy a napäté situácie, či sa dodržiava firemná kultúra a predovšetkým okamžite zakročiť už pri prvom náznaku mobbingu.

Ďalšou formou prevencie mobbingu je plán riešenia násillia na pracovisku, ktorý by mala mať pripravený každá firma, organizácia či útvar, bez ohľadu na svoje zameranie. Dôležité sú najmä stratégie, ako sa vysporiadať s konkrétnym incidentom

POZNÁMKY

pred jeho vznikom, pri ňom a rovnako aj po ňom. Nemenej podstatným krokom v prevencii mobbingu je kvalitný výber nových zamestnancov, spočívajúci vo vhodnom prijímacom konaní, ktoré by malo odkryť osobnosť so sklonmi k mobbingu. Ukazovateľmi bývajú sklony k agresivite, konfliktom, hádkam, prehnanej súťaživosti, tvrdohlavosti, závisti, netolerancii a pod.

Dôležitým prvkom pri prevencii mobbingu je osveta, t. j. všetci zamestnanci by mali byť dostatočne informovaní ako majú reagovať a čo majú urobiť v prípade, keď sa mobbing objaví. Hoci sa o mobbingu hovorí čoraz viac, informácií je stále nedostatok. Každý zamestnanec by mal vedieť čo to mobbing je, ako môže ohroziť atmosféru vo firme a tým aj výkonnosť zamestnanca a jeho produktivitu, a predovšetkým ako sa brániť. Jedným z účinných spôsobov môže byť vyškolenie zamestnancov, ktorí by dohliadali na vzťahy na pracovisku a pomáhali riešiť konflikty, čím by likvidovali mobbing už na jeho začiatku (Piatková, 2010).

Svobodová (2008) popisuje odporúčania na prevenciu, ako aj riešenie prípadných problémov nasledovne:

1. správny výber zamestnancov,
2. patrón pre nového zamestnanca,
3. podnikové dohody, kódexy,
4. školenia, semináre, výcviky,
5. odstránenie možných príčin konfliktov,
6. sledovanie situácie, dotazníky so spätnou väzbou, hodnotenie,
7. pravidelné sedenia,
8. hovorenie o mobbingu, pokiaľ sa vyskytne,
9. určenie osoby zaoberajúcej sa mobbingom (preškoliť ju a poskytnúť jej profesionálne vzdelanie v tejto oblasti),
10. porady zamerané na problematiku mobbingu,
11. zriadenie skrinky na podnety a návrhy,
12. prezentácia modelov na urovanie, sebaobranu.

Z pohľadu zamestnanca

Zamestnanec, ako samostatná osoba v prevencii mobbingu, nemá veľa možností. Jednou zo základných zásad je, aby svojim správaním prispieval k utvrdzovaniu firemnej kultúry, k rešpektovaniu kódexu a pravidiel, podieľal sa na monitorovaní pracovných situácií a bránil výskytu podnetov spúšťajúcich mobbingový proces.

Ďalšími z odporúčaných všeobecných zásad je nehovoriť na pracovisku o vlastnom súkromí a o súkromí kolegov, nadriadených a podriadených. V prípade objavenia sa prejavov mobbingu je potrebné jednať rýchlo. Nebyť slepý a hluchý k ľuďom a okolnostiam okolo seba. Tváriť sa, že nič nevidíte alebo podporovať stranu silnejšieho nie sú práve vhodné reakcie. O vzniknutej situácii treba hovoriť otvorene a s oboma stranami. Vypočuť si a orientovať sa na hľadanie konštruktívneho riešenia.

Preveniu mobbingu možno dosiahnuť aj prostredníctvom sebareflexie, ktorá by mala byť zameraná na nasledujúce body:

- Neprovokujete kolegov? Porozmýšľajte, či sa nesprávate provokačne. Požiadajte o spätnú väzbu neutrálnu osobu, ktorá potvrdí alebo vyvráti vaše domnienky.
- Rozmýšľajte ako môžu problémy vzniknúť a čo môžete urobiť, aby sa ich vznik eliminoval.
- Rozoberte si situáciu, všetky zistenia a konkrétne dôkazy.
- Budte si vedomý vlastnej hodnoty a práva byť rešpektovaný bez ohľadu na služobné postavenie.
- Prekonajte strach a povedzte o nevhodnom správaní sa útočníka. Musíte narušiť bariéru ticha.

7 ZÁVER

Násilie na pracovisku môže mať rôzne podoby. V odbornej literatúre je označované termínmi ako mobbing, bossing, zneužívanie, šikanovanie, psychoteror alebo morálne obťažovanie.

Násilie sa stáva bežnou súčasťou našich životov, pričom sa s ním stretávame prakticky každý deň, a to vo všetkých jeho formách. Práve frekvencia výskytu násilia prispieva k znižovaniu citlivosti ľudí na jeho prejavy. Ľudia si na agresívne prejavy zvykajú, sú ochotnejší ich akceptovať a sami sú pripravení správať sa násilne.

Keďže mobbing nikdy nie je ojedinelý negatívny prípad na pracovisku, jeho nepriaznivý dopad zasahuje nielen šikanovaného zamestnanca, ale aj celé pracovné prostredie, preto je dôležité venovať mu náležitú pozornosť.

K efektívnejšiemu riešeniu prípadov násilia na pracovisku je potrebné vytvoriť preventívne opatrenia zabraňujúce jeho vzniku v akejkoľvek forme. Vedúci zamestnanci často nemajú potrebné vedomosti a znalosti o jeho výskyte, formách, priebehu, ktoré by im umožnili rozpoznať znaky prebiehajúceho násilia a nevedia ako ho riešiť. Taktiež zamestnanci nevedia ako sa prípadnému napádaniu brániť a na koho sa obrátiť.

POZNÁMKY

Hoci sa o obťažovaní na pracovisku diskutuje, vhodnou formou prevencie v tejto oblasti sa javí informačná kampaň. Zabezpečenie ďalšieho vzdelávania zamestnancov, do kompetencie ktorých patrí riešenie personálnych otázok je veľmi dôležité. Vzdelanie by sa malo sústrediť predovšetkým na pomoc pri stanovení postupu rozpoznania a bránenia sa proti násiliu. Významné preventívne nástroje sú aj zakotvenie povinnosti zamestnávateľa vytvoriť zdravé pracovné prostredie, ktoré zabráni vzniku obťažovania a prijatie interných postupov riešenia mobbingu v prípade jeho výskytu na pracovisku.

Nemenej dôležité je aj vytvorenie ochranných mechanizmov a poradenstva pre poškodeného zamestnanca a zamestnávateľa, či už formou právneho alebo psychologického poradenstva.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BERRYOVÁ, L. M.: *Psychológia v práci*. Bratislava : Ikar, 2009. 693s. ISBN 978-80-551-1842-0.

CINKANIČOVÁ, I.: Teror na pracovisku. In: *Obrana*, roč. 22, 2014, č. 6, s 37. ISSN 1336-1910.

DZIAKOVÁ, O.: *Vojenská psychologie*. Praha : Triton, 2009. 544 s. ISBN 978-80-7387-156-7.

HUBERTOVIČ, B.: *Psychický teror na pracovíšti : Mobbing*. Martin : Neografia, 1995. 139 s.

JESSE, E.: *Judge Dismisses 'Epidemic' of Rape in Military Case*. [online]. 2011. The Daily Beast. Dostupné na internete: <<http://www.thedailybeast.com/articles/2011/12/13/judge-dismisses-epidemic-of-rape-in-military-case.html>>.

KMOŠENA, M.: Problematika sociálne nežiaducich javov. In: *Vojenská osveta*. Trenčín : Kultúrne a metodické centrum OS SR, 2007. S. 74-91. ISBN 978-80-969458-4-9.

KONEČNÝ, P.: *Současný stav mobbingu v armádě České republiky : Bakalářská práce*. České Budějovice : Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 2014. 73 s.

MEADE, B. J. - GLENN, M. - WIRTH, O.: *Mission Critical : Getting Vets With PTSD Back to Work*. [online]. 2013. NIOSH : Workplace Safety and Health. Dostupné na internete: <http://www.medscape.com/iewarticle/781380_3>.

OLŠOVSKÁ, A.: *Mobbing a bossing na pracovisku : Správa z riešenia výskumnej úlohy VÚ 2162*. Bratislava : Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2013. 209 s.

PIATKOVÁ, K.: *Mobbing a možnosti jeho riešenia : Bakalárska práca*. Praha : Bankovní institut vysoká škola v Praze, Katedra financií a finančných obchodov, 2010. 58 s.

Report of the Defense Task Force on Sexual Harassment and Violence at the Military Service Academies. [online]. 2005. Dostupné na internete: <http://www.dtic.mil/dtfs/doc_recd/High_GPO_RRC_tx.pdf>.

SCHWARTZ, B. - FLOWERS, J. V.: *Myšlienky pre psychiatrov a psychoterapeutov : Reflexie o terapeutickom umení*. Trenčín : Vydavateľstvo F, 2009. 159 s. ISBN 978-80-88952-57-2.

SVOBODOVÁ, L.: *Nenechte se šikanovat kolegou*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2008. 108 s. ISBN 978-80-247-2474-4.

SZARKOVÁ, M.: *Psychológia pre manažérov a podnikateľov*. Bratislava : Sprint dva, 2009. 224 s. ISBN 978-80-89393-00-8

ŠPANKOVÁ, M.: *Mobbing na pracovisku : Bakalárska práca*. Žilina : Žilinská univerzita, Fakulta špeciálneho inžinierstva, 2008. 57 s.

ŠTEINIGEROVÁ, M.: *Mobbing na pracovisku a jeho negatívne dôsledky na osobnosť obeť*. Žilina : Ústav božieho milosrdenstva v Žiline, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce, 2013. 52 s.

VYHNALOVÁ, M. - CINKANIČOVÁ, I. - BERNÍKOVÁ, Ľ.: *Identita profesionálneho vojaka, mobbing : Záverečná správa zo sociologického výskumného projektu*. Liptovský Mikuláš : Personálny úrad OS SR, 2014.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Možnosti prevencie mobbingu v OS SR.
2. Príčiny vzniku mobbingu v podmienkach OS SR.
3. Charakteristiky rizikových skupín ľudí, najviac ohrozených mobbingom.
4. Charakteristika páchatela mobbingu.
5. Stratégie konania na elimináciu mobbingu v pracovnom kolektíve.

POZNÁMKY

**VOJENSKÁ ETIKETA
ZÁKLADY PROTOKOLU A ETIKETY**

mjr. Ing. Miloslav **ARNOLD**

ÚVOD

Človek už od pradávna prichádza do styku s inými ľuďmi, preto si k nim musí vytvoriť určitý vzťah a spolunažívať s nimi. Aby toto spolunažívanie bolo prijateľné, mal by dodržiavať určité pravidlá, zvyklosti a návyky. Tieto pravidlá sa tvoria postupne a vyvíjajú sa aj normy spoločenského styku.

Už v časoch minulých sa hovorilo, že človek sa učí celý svoj život. Obzvlášť to platí v súčasnej uponáhľanej dobe. Veda a technika napredujú veľmi rýchlo a je potrebné neustále sa vzdelávať tak, aby sme kráčali s dobou. Aj v tejto dobe, by sme nemali zabúdať na oblasť, ktorá je nemenej významná, a to na spoločenskú výchovu. Hlavne mladých ľudí treba už od mladosti viesť v rodine a v škole k určitým návykom, tak aby boli pripravení na všetky úskalia ich ďalšieho života.

V nedávnej minulosti sa spoločenská výchova u nás dosť podceňovala, preto ak chceme zlepšiť imidž a kredit našich vojakov, musíme neustále zvyšovať úroveň ich spoločenského správania, chovania, a tiež sebavedomia.

Príslušníci nášho rezortu, by si mali čoraz viac osvojovať predovšetkým spoločenské a protokolárne zásady v praxi. V súčasnosti sa mnohí vojaci stretávajú s príslušníkmi zahraničných armád, a ak sa chceme ostatným vyrovnáť alebo byť lepší, musíme svoju úroveň stále zlepšovať.

Tento text má slúžiť ako metodická pomoc na zamestnaniach v rámci spoločenskovedných seminárov zaoberajúcich sa problematikou protokolu a etikety.

1 ZÁKLADY SPOLOČENSKEJ ETIKETY**1.1 Základné pojmy****Etiketa**

Etiketa je súhrn prijatých a dohodnutých zvyklostí, ktorými sa riadia naše styky a vzťahy. Pravidlá etikety ovplyvňujú rôzne okolnosti (ekonomické, náboženské, klimatické atď.).

Protokol

Na rozdiel od spoločenskej etikety protokolom nazývame medzinárodne prijaté pravidlá, ktorými sa riadi pracovný a spoločenský styk s vybranou skupinou ľudí (najmä štátnici, diplomati, umelci, športovci, osobnosti biznisu atď.).

Slušnosť

Slušnosť je dobrovoľné zmýšľanie človeka vždy pripraveného na určité obete a určité sebazaprenie, ktoré si vyžaduje spoločenský život.

Zdvorilosť

Zdvorilosť predstavuje úmyselné obmedzovanie vlastného individualizmu, je dobrovoľným podriadením sa platným normám a pravidlám spoločenského styku. Podstatou zdvorilosti je vysoká miera sebaovládania sa. Medzi slušnosťou a zdvorilosťou je rozdiel. Slušnosť môže mať človek v sebe, je mu daná alebo vrodená. Zdvorilosti, čiže spôsobu ako môžeme vyjadriť slušnosť, sa musíme naučiť.

Takt

Takt je prispôsobovanie všeobecných zásad a pravidiel spoločenského styku každému jednotlivému prípadu, ale bez toho, aby sa ustúpilo z princípu primeraného uplatňovania v konkrétnej situácii. Je najdôležitejšou kategóriou zo základných kategórií spoločenského styku. Znamená viac ako slušnosť a zdvorilosť. Takt je do slova umením vžiť sa do situácie toho, s kým sme v styku.

1. 2 Základné zásady

Pozdrav a podávanie ruky

Všetci sa vieme „spoločensky správať“, aspoň si to myslíme, kým sa neocitneme v konkrétnej spoločenskej situácii. Pozdrav a podávanie rúk sa neoddeliteľne spája so životom v spoločnosti.

Pozdrav je najjednoduchší a najzákladnejší prejav zdvorilosti a priateľstva. Je to výraz úcty človeka k človeku. V spoločenskom styku je určený tzv. princíp prednosti. Pozdravujeme príbuzných, priateľov, známych, jednotlivcov, ale aj viaceré osoby naraz. Pozdravujeme sa na verejnosti, súkromných miestach, pri príchode aj pri odchode. Kto koho zdraví? Mladšia osoba zdraví staršiu, muž zdraví ženu (dokonca aj vtedy, keď mu je podriadená), podriadený nadriadeného.

Pozdrav ako taký, by nemal byť prehnaný, afektovaný ani ľahostajný, mal by sa odvíjať z vnútornej potreby prejaviť niekomu svoju pozornosť, úctu a radosť zo stretnutia. Má sa vyslovovať zreteľne s úsmevom, s vlúdny výrazom a miernym úklonom hlavy. U mužov by mal byť úklon výraznejší, u žien menší, vonku zdržanlivejší, v miestnosti výraznejší.

Medzi najbežnejšie slovné pozdravy patrí:

- dobrý deň, dobrý večer, dobrú noc, do videnia,
- vitajte, pekne vítam, budte vítaný,
- ruky bozkávam a pod.

POZNÁMKY

Nie je možné pozdraviť každého a nie všetci sa zdravia rovnako. Inak zdravíme blízkych príbuzných, starých priateľov, inak vzdialenejších známych, spolupracovníkov bez osobného a priateľského vzťahu a inak náhodných známych. Pozdraviť známych sa patrí aj vtedy, keď nie sme si celkom istí, či nás zbadali.

K známemu nikdy nebežte, nevrieskajte, nerozháňajte sa rukami do priestoru a určite ho nezačnite vášnivo bozkávať. Stáva sa, že ľudia, ktorí sa už stretli sa o chvíľu stretnú znovu – vtedy nie je potrebné opätovne sa pozdraviť. Ak ide muž so ženou, zastavuje sa pri priateľoch len výnimočne. V takomto prípade je nutné partnerku predstaviť priateľom. Je absolútne vylúčené nechať ju stáť bokom.

V uzavretej spoločnosti prichádzajúci alebo odchádzajúci zdravia tých, ktorí už sú prítomní alebo zostávajú. Pri poradí v akom má prichádzajúci pozdraviť prítomných v uzavretej spoločnosti, platia tieto pravidlá: žena pozdraví najskôr hostiteľku a jej partnera, následne všetky ženy a potom ostatných prítomných mužov. Muž pozdraví najskôr hostiteľku a jej partnera, následne všetky ženy a nakoniec pozdraví ostatných prítomných mužov.

Pri pozdravení vlajky, zástavy alebo pri zdravení hymny zdravíme povstaním, u mužov platí aj obnaženie hlavy pri tomto úkone. Pozdrav trvá, pokiaľ sa vlajka alebo zástava vztyčuje, sníma alebo nesie popri nás. Rovnako zdravíme aj pri hymne. Česť vzdávame nielen našej hymne, ale aj hymne cudzieho štátu.

Pri pozdravovaní je zaužívané aj *podávanie ruky*. Hovorí sa, že spôsob podania a stisku ruky zrkadlí povahu človeka. Podanie ruky pri zvitani alebo zoznámení prezradí o vás veľmi veľa. Stisk ruky má byť primeraný, nie silný, ani nie slabý. Podáva sa celá dlaň ruky.

Pri podávaní ruky platí presne opačné poradie ako pri pozdrave. Ruku podáva vždy najskôr žena mužovi, starší mladšiemu, nadriadený podriadenému, hostiteľ hostovi. Pri podávaní ruky pozeráme partnerovi do očí, muž sa môže aj mierne ukloniť. Podávame pravú ruku a netrasieme s ňou. Ženám môžeme pri podávaní rúk ich ruku aj pobožkať (pobožkanie sa iba naznačí). Žena ruku pri pobožkaní mierne nadvihne, muž sa skloní. Ženy by sa tomuto úkonu nemali brániť a neschovávať ruku za chrbát. V miestnosti podávame ruku zvyčajne bez rukavice (ženy rukavicu nedávajú dole z ruky v prípade, ak sú rukavice súčasťou spoločenskej garderóby). Ak podávame ruku v zime na ulici, nie je potrebné dávať si rukavicu dolu, vždy to však záleží na tom, kto podáva ruku prvý.

Predstavovanie

POZNÁMKY

Predstavovanie je veľmi dôležitá súčasť spoločenských zásad. Praktizujeme ho spravidla vtedy, ak máme záujem s niekým sa zoznámiť a ak predpokladáme, že aj druhá strana si to želá alebo aspoň neodmietne. Predstavovanie je významný akt, počas ktorého sa získava dojem o druhej osobe, ktorý môže mať vplyv na ďalší vzťah.

Najbežnejšou formulkou pri zoznamovaní je:

- Dovoľte, aby som Vám predstavil pána (pani).
- Zoznámte sa, prosím: pán ten a ten a pani tá a tá.

Osoba, ktorej niekoho predstavujú alebo ktorej sa niekto sám predstavuje, k svojmu menu pripojí ešte „teší ma“ alebo „som rád, že vás poznávam“, prípadne inú zdvorilostnú vetu. Ak sa stretnú neznámi ľudia, platí zásada, že vždy predstavujeme spoločensky menej významnú osobu významnejšej a muž a žene, nikdy nie naopak.

Vo výnimočných prípadoch sa môže muž žene predstaviť aj sám. Mal by však dodržať zdvorilostnú otázku „Dovoľíte, aby som sa predstavil?“. V spoločnosti sa žena mužovi nikdy nepredstavuje sama. Pri predstavovaní sa zvyčajne podáva ruka, niekde je zvykom iba sa ukloniť.

Po predstavení je možné vymeniť si osobné vizitky, ktoré nám umožnia lepšie si zapamätať meno a overiť si správnu výslovnosť.

Vedieť byť na správnom mieste

V každej situácii je dôležité vedieť byť na správnom mieste. *Spoločensky čestné miesto je miesto napravo*, či už kráčame, sedíme v divadle alebo cestujeme v dopravnom prostriedku.

Ženy, osoby staršie alebo nadriadené, ale aj osoby, ktorým chceme prejaviť úctu, idú vždy po našej pravici. Pri nastupovaní do dopravného prostriedku, ale aj do osobného automobilu nastupuje najskôr žena, ale pri vystupovaní je to vždy muž, preto aby mohol žene ponúknuť pomoc.

Najčestnejšie miesto v *automobile* je *vpravo vzadu*, druhé *vľavo vzadu*. Muž nechá ženu vybrať si vyhovujúce miesto aj pri neoficiálnych záležitostiach. Pri zostupovaní po schodoch muž vždy kráča o krok

POZNÁMKY

vpredú pred ženou, aby jej v prípade potreby mohol pomôcť. V prípade daždivého počasia, muž drží otvorený dáždnik žene, mladší staršiemu.

Pri vychádzaní z budovy muž vyjde najskôr, otvorí dáždnik a až potom vychádza žena.

Vykanie alebo tykanie

Tykanie a vykanie je večným problémom etikety. Je jednou z foriem oslovenia a správne oslovenie je dôležitý prostriedok komunikácie, či už v zamestnaní alebo v súkromí. Je potrebné mať na zreteli, že na oslovenie je viac-menej citlivý každý a v našich zemepisných šírkach etiketa vyžaduje navzájom si vykať od dosiahnutia dospelosti. Dnes už nijako neprekvapí, že v pracovnom tíme, do ktorého práve vstupujeme, si väčšina alebo dokonca všetci ľudia tykajú. Tykanie medzi kolegami a často aj medzi nadriadeným a podriadeným uľahčuje komunikáciu. Navyše ľudia v rámci firemného tímu denne trávajú spolu dlhé hodiny, preto sú si bližší, čo na tykanie vyslovene nabáda.

Na druhej strane však tykanie zvädza k tomu, aby si k vám niektorí kolegovia alebo nadriadení viac dovolili, aby vás ľahšie využívali. Ako sa hovorí, vždy je ľahšie povedať „ty hlupák“ ako „vy hlupák“. Preto by ste mali vždy dobre zvážiť, či ponuku na tykanie prijmete alebo nie (prípadne komu ju ponúknete a komu nie).

Tykaním sa totiž stiera určitá imaginárna profesionálna hranica, ktorá by niekedy (a to viete pravdepodobne aj zo skúsenosti) mala byť zachovaná. Nepristupujte teda automaticky na ponúkané tykanie od svojho nadriadeného alebo kolegu, ktorý vám nie je sympatický. Odmietnuť tykanie nie je žiadny prehrešok proti slušnému správaniu, naopak máte na to právo, ale musíte tak urobiť taktne, napríklad vetou „Ak nebudete proti, radšej by som zostal pri vykaní“. Dôvod nemusíte vysvetľovať, je to čisto vaša vec.

Tykanie a vykanie závisí, samozrejme, aj od typu pracoviska. Napríklad v bankách a v štátnych inštitúciách je dodržiavanie hierarchie, určitých zásad a vykania prirodzenejšie, než v súkromných firmách. Tí, ktorí obhajujú vykanie, argumentujú aj tým, že človek sa pri ňom viac kontroluje a ani v afektívnych situáciách nepovie niečo, čo by neskôr ľutoval. Zároveň vravia, že tykanie smeruje k tomu, že si ho niekedy jeho aktéri mýlia s osobnou náklonnosťou.

Na druhej strane pracovisko, na ktorom by sa iba vykalo, by pôsobilo strnulo a nemoderne. Úctu je predsa možné vyjadriť nielen vykaním, ale aj intonáciou hlasu, oslovením, výberom vhodných slov či vzdialenosťou, ktorú dodržiavame pri rozhovore. Ak sa teda rozhodneme uplatniť na pracovisku tykanie, existujú určité zásady, ktorých dodržiavanie je nevyhnutné. *Nadriadení by nemali tykať svojim podriadeným bez ich predchádzajúceho súhlasu*, a to bez ohľadu na ich vek. *Tykanie navrhuje vyššie postavený nižšie postavenému, starší mladšiemu, dáma pánovi* (kedysi to bolo naopak, o tykanie s dárou musel požiadať pán). Nikdy nenavrhujte tykanie svojmu šéfovi ako prvý, ani keď požívate isté privilégia dlhoročného zamestnanca.

Ak vám tyká cudzinec, nemusí to znamenať nedostatok rešpektu. V niektorých jazykoch sa nerozlišuje medzi vykaním a tykaním. Vy však prejdite na tykanie až po jeho súhlase. Na mnohých pracoviskách sa čoraz viac rozširuje akési prechodné riešenie medzi vykaním a tykaním. Je ním kombinácia vykrania a mena. Napríklad: „Katarína, mohli by ste, prosím...“. Zdá sa, že je to prijateľná forma pre obe strany. Pozor je potrebné dávať aj pri písomnom styku. Ak musíte niekomu, s kým si ústne tykáte, napísať obchodný či úradný list, bezpodmienečne zotrvať pri vykraní, ale pri oslovení alebo pozdrave môžete pripojiť osobnú poznámku. Napríklad: „Vážený pán generálny riaditeľ“ a rukou pripíšete „milý Martin!“

Ak ste si už raz potykali, je pomerne ťažké opäť sa vrátiť k vykaniu. Ako sa správať v prípade, keď ste v podniku postúpili a stali sa šéfom? Prijímať aj naďalej uvoľnené a dôverné oslovovanie bývalých kolegov a terajších podriadených? V rámci podniku si môžete naďalej tykať. Ale ak sú prítomní hostia, treba prejsť na vykanie! Obojstranný rešpekt je totiž v živote rozhodujúci a na hostí budete pôsobiť oveľa serióznejšie a kompetentnejšie.

Žuvanie žuvačky v spoločnosti

Protokol a etiketa žuvanie v spoločenskom styku odmieta, považuje sa za neslušné, neúctivé, niekedy až provokatívne. Pri žuvaní žuvačky máme zle zrozumiteľnú reč, žuvačka je prekážkou v jasnom vyslovovaní. Žuvanie žuvačky je počut pri telefonovaní alebo použití mikrofónu. Ale do istej miery je žuvanie žuvačky v spoločnosti prijateľné, len treba dodržiavať určité pravidlá.

Dnes sa nemôžeme tváriť, že žuvanie žuvačky neexistuje. Čoraz viac sa stáva fenoménom našej doby. Taktiež je tu *spoločenská požiadavka na svieži dych*, keďže nedostatočná ústna hygiena a pach z úst sú taktiež prehreškom voči etikete. Predovšetkým platí, že na verejnosti treba prežúvať so zatvorenými ústami. Žuvačku zásadne z úst nevyberáme, keď niekoho zdravíme, podávame mu ruku alebo sa predstavujeme. Žuvačka by mala byť tabu tam, kde by mal byť vypnutý aj mobil. Napríklad na koncerte, v kostole, v divadle, na pohrebe a na spoločenských akciách, kde sa vyžaduje slávnostné oblečenie. Rovnako platí, že žuvačku by sme nemali žuť v reštaurácii, najmä nie medzi chodmi, ale tiež nie hneď po jedle. *Žuvačka je zakázaná v prítomnosti nadriadených, na poradách alebo aj na prijímacom pohovore*. Pri žuvaní si treba dávať pozor, aký „signál vysielame“ nášmu partnerovi

POZNÁMKY

v komunikácii. Často nemusíme nič povedať a reč tela hovorí za nás. Preto je dôležité, aby sme naším žuvaním neprezentovali“: „...nezaujímam ma čo hovoríš...“ alebo „...si mi ukradnutý...“. Často môžeme vzbudiť zlý dojem z nevedomosti a vo veľmi nevinných situáciách.

Aby sme vedeli správne zhodnotiť a zvládnuť spoločenské situácie, často stačí sebaopozorovanie a empatia voči druhým. Žuvanie patrí do súkromnej sféry, teda žuvajme, keď nás nik nevidí alebo keď to druhým neprekáža, napríklad v súkromí kdekoľvek, v aute pri dlhých cestách sa vyslovene odporúča, lebo zaženie naskoro únavu, v kancelárii ak sme sami alebo ak to kolegom neprekáža, veď žuvanie nám pomôže s koncentráciou, v lietadle pri štarte a pristávaní žuvanie pomáha vyrovnáť tlak, po jedle, najmä po veľmi aromatických jedlách, po cigarete, ak sa už nevieme zbaviť tohto zlovyku, tak by sme mali mať po ruke čosi na osvieženie dychu a mimochodom, žuvanie pomáha aj pri zbavovaní sa zlovyku fajčenia.

Žuvačka by sa mala žuvať so zavretými ústami, pretože nikto okrem vášho zubára nepotrebuje mať prehľad o stave vášho chrupu. Použitá žuvačka rozhodne nepatrí pod dosku stola, do popolníka alebo na ulicu na zem. Určite sa každému z vás už stala nepríjemná situácia s nalepenou žuvačkou na topánke alebo ste nahmatali žuvačku na spodku stola alebo stoličky. Alebo vložili ste už niekedy nevedomky tanier s nalepenou žuvačkou do umývačky riadu? Veru nič príjemné! Preto nerobte druhým to, čo sa vám nepáči. Odporúča sa zabaliť žuvačku do kúska papierika.

Ak nastane situácia, že si uvedomíte žuvačku v ústach prineskoro, nie je to žiadna tragédia. Vždy sa môžete ospravedlniť a odstrániť ju na toailete alebo sa odvrátiť od stola a vytlačiť žuvačku jazykom na servítku priloženú k ústam (nikdy si nedávajte ruky do úst!) a pod. Rozhodne sa neusilujte lepiť ju na podnebie, predstierať záchvat kašľa a pritom ju „nenápadne“ vyplúť do vreckovky. Takéto riešenia v konečnom dôsledku vždy vyznejú komicky. Žuvanie žuvačky sa dá zvládnuť aj bez prehreškov voči spoločnosti. V zásade platí, že ak beriete ohľad na svoje okolie a situáciu, v ktorej sa nachádzate, nemôžete nič pokaziť.

Kto má prednosť?

Pri mnohokrát položených otázkach, kto má prednosť: Muž alebo dáma? Starší alebo dáma? Nadriadený alebo dáma? väčšinou platí, že samozrejme dáma. Dáma je najvýznamnejšia. Dámam sa vždy snažíme vytvoriť podmienky tak, aby sme im mohli preukázať úctu. Pri porovnaní troch spomínaných kategórií dáma – starší – nadriadený, je to práve dáma, ktorá má prednosť. Avšak spoločenský život je zaujímavý a pestrý, a preto aj v spoločnosti musíme preukázať určitú mieru kreativity a identifikovať spoločenskú dôležitosť ľudí okolo nás.

Aj napriek tomu, že dáma je najvýznamnejšia v spoločnosti, sú určité situácie, kedy tomu tak nie je. Niekedy si situácia vyžaduje, aby muž žene prednosť nedával, pretože sa to nepatrí. *Jednou z príležitostí je vstup do miestnosti alebo reštaurácie, kde všeobecne muž dáva prednosť žene. Otvorí jej dvere a podrží ich, aby moh-*

la pohodlne vstúpiť. Keď sú však priestory pre ženu neznáme, riskantné alebo nezvyčajné, ako napríklad pri vstupe do reštaurácie, kaviarne alebo iného zábavného podniku, prvý vchádza muž. Žena, prípadne ženy vstupujú hneď za mužom. Muž pri vstupe sníme klobúk alebo čiapku a hľadá vyhovujúce miesta. Ak nevidí voľný stôl, nechodí po miestnosti, ale požiada čašníka, aby mu vyhľadal vhodné miesto. Ak sú ešte voľné stoly, nie je slušné prisadnúť si k stolu, kde sú už niektoré miesta obsadené. Nepatrí sa, aby si muž prichádzajúci do reštaurácie sám prisadol k stolu, kde sedí žena sama. Možno na niekoho čaká. Jedlo alebo nápoje objednáva muž, najskôr si však vyberá žena, muž jej môže poradiť.

Aj pri schádzaní dolu schodmi ide ako prvý muž. Nie preto, aby bol skôr v cieľi, ako sa často páni domnievajú, ale preto, aby dáme poskytoval oporu v prípade akéhokoľvek problému. Pozor, hore schodmi ide prvá žena a muž za ňou, aby jej pomohol v prípade, že sa potkne.

Rovnako tak pri návšteve kina sa niekomu môže zdať, že návšteva kina si nevyžaduje žiadnu znalosť pravidiel spoločenského správania, ale práve kino je veľakrát skúsenosťou so spoločenským prostredím. Do divadla, na koncert a do kina muž vstupuje ako prvý a podáva lístky uvádzacke. Ak ide skupina ľudí, za mužom nasledujú ženy a nakoniec ostatní muži. Muž v šatni pomôže žene z kabáta, vyzlečie si svoj a vstupuje do svojho radu čelom k už sediacim návštevníkom tak, aby mohol požiadať sediace o dovolenie prejsť na svoje miesta a uľahčiť prechod svojej partnerke. Žena sedí po mužovej pravici, ale z tohto pravidla existuje niekoľko výnimiek. Keby žena mala sedieť na konci radu, sadne si tam radšej muž, a muž si vymení miesto so ženou aj vtedy, keby žena nevidela na predstavenie cez vyššieho alebo objemnejšieho človeka sediaceho pred ňou.

Pri cestovaní vlakom alebo MHD, keďže vlak je neznáme miesto, z bezpečnostných dôvodov prechádza vlakom muž ako prvý. Hľadá vhodné miesto, aby mohol dámu usadiť. Pomôže jej nielen batožinu niesť, ale ju aj uložiť. Do autobusu alebo trolejbusu nastupuje najskôr žena, muž ide za ňou, aby jej v prípade potreby pomohol. Pri vystupovaní schádza po schodoch autobusu, vlaku alebo električky najskôr muž, aby svojej partnerke poskytol oporu.

Pri vystupovaní z výťahu má prednosť dáma. Problémom môže byť plný výťah, vtedy je výhodnejšie, ak má prednosť ten, kto stojí pri dverách najbližšie. Nastupovať do výťahu by však mal prvý muž! Tiež ide o bezpečnostné dôvody, chráni dámu v prípade neprijemnosti.

Hygiena

Pri spoločenskom styku má hygiena a starostlivosť o čistotu tela a oblečenia veľký význam. Ani najkrajšie šaty nám nepridajú na elegancii, keď budeme spotení alebo nebudeme mať umyté vlasy. *Hygiena je preto rovnako dôležitá ako správanie a oblečenie.*

POZNÁMKY

Na spoločenské akcie, kde prichádzame do blízkeho kontaktu s ostatnými hosťami, je nevyhnutné obliecť sa vždy čistú spodnú bielizeň a ponožky, pretože v týchto častiach nášho oblečenia je najväčšie množstvo potu. *Upravenosť je vonkajším prejavom našej osobnosti.* Netreba ju však stotožňovať s vyumelkovanosťou. Aj ležérne oblečený elegán môže byť vzorne upravený. Preto je veľmi dôležitá osobná hygiena. Nikto nezapôsobí ohromujúco luxusným oblekom, keď bude mať prepotenú košeľu a za nechtami bude mať špinu.

Nedostatky v osobnej hygiene nezachráni ani prehnaný mejkap, ani gél na vlasy, ani expanzívna toaletná voda. Preto skôr ako sa začneme obliekať na spoločenskú akciu, osprchujeme sa, umyjeme si vlasy a rovnako nezabúdame na ostrihanie nechtov. Dokonale upravené nechty nie sú iba estetické, ale najmä hygienickejšie. Ideálne je sprchovať sa dvakrát denne, ráno a večer, v horúcom lete niekedy aj počas dňa. Používanie deodorantu patrí spolu s pekným oblečením k doplneniu osobnosti, nikdy však nemôže nahradiť mydlo a vodu.

Pri príprave na spoločenskú akciu nezabúdame ani na ústnu hygienu, pretože prípadný zápach z úst určite nie je príjemný pre našich partnerov. Aj preto je lepšie pred spoločenskou akciou nekonzumovať aromatické jedlá a nápoje. Skôr ako vojdeme do sprchy, nezabúdame na vyčistenie topánok. Nezabúdame ani na prekontrolovanie vecí, ktoré si plánujeme obliecť. Neobliekame si veci, ktoré nie sú čisto vyprané, nohavice a košeľa prvotriedne vyžehlené. Pri úprave mužského tela nezabúdame ani na potrebné oholenie. Ak si plánujeme ponechať bradu, dbáme na to, aby nepôsobila zanedbane. Rovnako ženy by nemali zabúdať na patričnú depiláciu viditeľných častí tela, nôh a podpazušia.

Dary – umenie ich odovzdať a prijať

Od nepamäti sú dary predovšetkým spôsobom prejavovania, utužovania a zvýrazňovania vzťahov medzi ľuďmi. *Dar sa musí vedieť odovzdať a prijať, ale aj správne vybrať.*

Partneri si odovzdávajú dary aj pri spoločenských aktivitách. Prednosť sa dáva vždy darom regionálneho charakteru. Je vhodné, aby dar mal určitý kultúrno-propagačný charakter a v prostredí obdarovaného reprezentoval domácu výrobu. Pre zahraničných hostí sú vhodné ľudovo-umelecké výrobky (sklo, keramika, porcelán, drevo, výtvarné umelecké predmety, kniha o krajine, prípadne CD so slovenskou klasickou alebo ľudovou hudbou). Pred spoločenskou aktivitou je vhodné prostredníctvom protokolárneho pracovníka dohodnúť charakter darov. Nie je taktné dávať dary, ak to druhá strana neočakáva. Obdarovaný sa v takomto prípade môže dostať do nepríjemnej situácie.

V prípade, že dar neodovzdávame osobne, ale protokolárnou cestou, nezabudnime vložiť do daru aj svoju vizitku. Darček musí byť starostlivo zabalený s odstránenou cenovkou. Pri odovzdávaní dávame najavo, že obdarovanému urobíme darčekom radosť. Pri komornej atmosfére treba dar rozbaľiť, dať najavo svoje prekvapenie a potešenie, ale aj pochváliť vkus darcu.

Pri hromadných akciách sa dary nerozbaľujú, ale odkladajú na zvláštny stôl. V prípade, že obdarovaný sa rozhodne dary rozbaľiť, musí sa venovať všetkým darom a po rozbalení sa poďakuje.

Darovanie kvetov

V našom živote sú stovky situácií, pri ktorých je vhodné darovať kvety. Kvety sú vhodné takmer pri všetkých príležitostiach. *S kyticou kvetov nič nepokazíte.* Len treba vedieť, ako na to. Kvety odovzdáva muž žene, mladší staršiemu, podriadený nadriadenému. Kvety môžete darovať žene vždy. Žena ich môže darovať iba mužovi staršiemu, chorému alebo umelcovi. Kvetiny v kvetináčoch môžeme venovať iba príbuzným alebo veľmi dobrým priateľom.

Zvyčajne sa vyberá kytica, v ktorej je menej ako desať kvetov. Pri tomto počte musí byť v kytici počet kvetov nepárny. Párny počet patrí na hrob alebo na smútočné udalosti. Výber je jednoduchší, ak poznáte obľúbený kvet obdarovaného. Nič však nepokazíte, ak vsadíte na kvety typické pre dané ročné obdobie. Čím dôležitejšia je udalosť, tým je kytica väčšia.

Ak ste si už dali záležať na druhu, farbe kvetov a naaranžovaní kytice, mali by ste si pripraviť aj spôsob jej darovania. Spôsob závisí od okolností. Pri odovzdávaní platí zásada – obal dolu. Ak idete na návštevu, patrí sa aby ste papierový obal z kytice odstránili ešte pred vstupom do domu, či bytu. Ponechať môžete iba fóliový obal, ak je vhodný na danú príležitosť. Nezabudnite si pripraviť aj slová, ktoré poviete pri odovzdávaní kytice. Pri odovzdávaní kyticu držte v ľavej ruke. Pravá ruka zostáva voľná na pozdrav alebo blahoželanie.

Na divadelných premiérach sa kvety odovzdávajú službe, ktorá ich pri klaňačke doručí na javisko. Na koncertoch, v opere a na iných honosnejších kultúrnych príležitostiach sa kvety na javisko hádžu pri potlesku – patrí to k atmosfére.

Tam, kde sa kvety očakávajú, napríklad pri veľkej oslave v reštaurácii, požiadajte čašníka o vázu, aby kytice neboli niekde natlačené bez ladu a skladu. Žena by kvety nikdy nemala nechať ležať, mala by ich okamžite dať do vhodnej vázy.

Reč kvetov je dodnes najkrajšou a najzrozumiteľnejšou rečou, a na to by sme nemali zabúdať ani v dnešnom uponáhľanom svete.

Ako sa naučiť presnosti

V našej spoločnosti je nepresnosť častým a veľmi zaužívaným javom. Niektorí ľudia presnosť neberú celkom vážne a pritom zásada presnosti patrí k hlavným pravidlám slušnosti. Veľakrát sa to začína nevinne, prídete pár minút neskôr na poradu, zmeškáte začiatok divadelného predstavenia, prídete neskoro na dohodnutú schôdzku a pod. Mnohí si ani neuvedomujú, že svojím meškaním znevažujú svojich priateľov, partnerov a známych.

POZNÁMKY

Vo všeobecnosti platí, že na určité spoločenské udalosti, a to nielen protokolárne, by sme nemali v žiadnom prípade meškať. Ak sme pozvaní na slávnostnú večeru alebo ples, kde predpokladáme sedenie podľa zasadacieho poriadku, je nevyhnutnosťou prísť na túto príležitosť načas alebo pár minút skôr. Existujú aj príležitosti, ako napríklad koktail, kde nemusíme prísť presne na minútu. Môžeme prísť alebo odísť kedykoľvek, ale tiež je potrebné dodržať určitý časový interval príchodu. Na recepciu by sme nemali prísť ani príliš skoro, ale ani nie príliš neskoro. V posledných rokoch sa pri pozvaní na recepciu zaužívalo uviesť nielen začiatok, ale aj koniec recepcie, preto by sme mali vedieť kedy odísť. Taktiež, keď organizujeme spoločenskú udalosť, kde sme hostitelia, je nevyhnutné prísť v dostatočnom predstihu z dôvodu privítania svojich pozvaných hostí.

Presnosť v pracovnom styku by mala byť pre každého samozrejmosťou. Nepresnosť by nemala byť tolerovaná hneď od začiatku pracovnej činnosti. Pozvania na stretnutia alebo porady, či už ústne alebo písomné, by mali jasne stanoviť, že si dáte na presnosti záležať. Ak pozvaný nemôže dodržať termín, mal by ihneď informovať svojho nadriadeného. V prípade neskorého príchodu je našou povinnosťou ospravedlniť sa a na požiadanie v krátkosti vysvetliť dôvod meškania (môže sa to stať každému, no nemalo by to byť samozrejmosťou). Pri neskorom príchode na poradu je nevhodné „vpadnúť“ do rozhovoru, podávať si s každým ruky alebo inak vyrušovať. Meškание je možné vysvetliť počas prestávky. V prípade veľkého meškания sa môže stať, že spoločnosť zúčastnená na porade nás neprijme a nadriadený nás pošle preč. Toto môže mať pre nás zlé následky.

Platí, že ak vyžadujeme presnosť od svojho okolia, mali by sme byť v presnosti príkladom. Je jasné, že aj pre nadriadeného platí to isté ako pre nás. Nestačí len vyžadovať a ako nadriadený si vyhradiť privilégia. Takýto postoj podkopáva dôveryhodnosť nadriadeného.

2 PROTOKOL A CEREMONIÁL**Oslovovanie a titulovanie**

Oslovovanie je prostriedkom na utváranie želaného vzťahu k oslovenému, aj spätného vzťahu osloveného k oslovujúcemu. Spôsobom, akým niekoho oslovíme, vyjadrujeme svoj vzťah k nemu, to znamená stupeň príbuznosti, priateľstva, úcty. Oslovením môžeme vyjadriť aj opak, teda ľahostajnosť a nezáujem, preto musíme oslovovaniu venovať patričnú pozornosť, aby sme ním nikoho neurazili.

Aké oslovovanie je slušné a aké nevhodné, o tom rozhoduje vzájomný vzťah medzi zúčastnenými. Správny spôsob oslovenia je otázkou taktu. Poznáme dva druhy oslovovania: *tykanie a vykanie*. Tykaním naznačujeme veľmi blízky vzťah k osloveným osobám, vykaním úcty alebo vzdialenejší vzťah. Tykanie vždy navrhuje osoba spoločensky významnejšia, žena mužovi, starší mladšiemu a nadriadený podriadenému. Krstným menom oslovujeme iba veľmi dobrých priateľov a známych, spravidla tých, s ktorými si tykáme. Oslovovať kohokoľvek iba priezviskom je nesprávne a svedčí to o nedostatku spoločenského taktu.

Vzťahy sa môžu, ale aj musia prelínať, lebo blízky vzťah nesmie vylučovať úctu a naopak, úcta nie je prekážkou pre srdečný vzťah. V spoločenskom styku sa oslovanie spája s funkciou. Pre oslovanie v spoločnosti nie sú stanovené rovnaké pravidlá, preto sa oslovuje v súlade so zavedenými zvyklosťami a aj s patričným citom pre spoločenské správanie. Oslovanie používame v niekoľkých variantoch:

- v pracovnom styku – oslovujeme pán, pani spolu s menom,
- v styku s osobami vo verejných funkciách – pán, pani spolu s názvom funkcie (pán predseda, pani poslankyňa, pán rektor),
- v styku medzi vojakmi – pán, pani spolu s hodnosťou,
- v styku medzi osobami s akademickým titulom – pán, pani spolu s názvom titulu (pani profesorka, pán inžinier),
- v styku medzi nadriadeným a podriadeným – pán, pani s názvom funkcie (pán vedúci, pani riaditeľka),
- v styku medzi diplomatmi – pán veľvyslanec, Vaša excelencia,
- v styku s cirkevnými hodnosťami – Svätý otec (pápež), Vaša eminencia, pán kardinál, otec kardinál (kardinál), Vaša excelencia, pán arcibiskup, pán biskup, otec arcibiskup, pán farár, dôstojný pán (farár).

Pred zahraničnou návštevou si treba overiť, ako hosta oslovovať, pretože oslovanie a titulovanie má v každej krajine svoje špecifiká a nemusí byť vždy zhodné s našimi zvyklosťami.

Pozvánky

Poznáme rôzne spôsoby pozvania hostí, od osobných, telefonických až po písomné formou listu alebo tlačenu pozvánkou na kvalitnom papieri (zvyčajne s rozmermi 15 x 10 cm). Na neformálne aktivity môžeme pozvať iba osobne alebo telefonicky, na spoločenské aktivity pozývame zásadne písomným pozvaním. Pozvánky obsahujú meno a funkciu hostiteľa, meno pozvaného (písané zásadne rukou s čiernym atramentom), dôvod alebo príležitosť pozvania, deň, hodinu, miesto stretnutia a druh podujatia. Pri predstaviteľoch štátnej moci a vedúcich diplomatického zastupiteľského úradu sa umiestňuje na pozvánku štátny znak, pri primátoroch erb mesta. Spoločnosti a organizácie môžu použiť svoje logo alebo emblém. V ľavom dolnom rohu pozvánky sa uvádza oblečenie, v ktorom je potrebné prísť na akciu. V pravom dolnom rohu sa uvádza skratkou žiadosť o potvrdenie účasti spolu s telefónnym číslom, kde možno účasť potvrdiť alebo odmietnuť. Poznáme niekoľko zaužívaných skratiek, ktoré sa vyskytujú na pozvánkach (tabuľka 1).

POZNÁMKY

Tabuľka 1: Skratky používané na pozvánkach

Skratka	Jej význam	Čo musíme urobiť
R.S.V.P.	Láskavo odpovedzte	Telefonicky potvrdiť alebo odmietnuť účasť (čo najskôr po doručení pozvánky, najneskôr 48 hodín pred akciou, aby sme tak hostiteľa neprivedli do časovej tiesne)
R.L.O.	Ráďte láskavo odpovedať	Telefonicky potvrdiť alebo odmietnuť účasť (čo najskôr po doručení pozvánky, najneskôr 48 hodín pred akciou, aby sme tak hostiteľa neprivedli do časovej tiesne)
P.M.	Pripomenutie vopred dohodnutej akcie (používa sa u zvlášť dôležitých osôb ako opätovné pozvanie)	Zúčastniť sa, nie je potrebné odpovedať
Black tie Cravate noire	Čierny motýlik	Páni prísť v smokingu. Dámy prísť v malej alebo večernej toalete
White tie Cravate blanche	Biely motýlik	Páni prísť vo fraku (len biely motýlik) Dámy prísť vo veľkej večernej toalete
Decorations	Povinnosť prísť s vyznamenaniami	Zobrať si so sebou vyznamenania
Tenue de ville inofficial	Vychádzkový oblek jednoradový alebo dvojradový	Páni prísť vo vychádzkovom obleku Dámy prísť v spoločenských šatách alebo kostýme

Pozývajúcim by mala byť osoba a nie úrad alebo inštitúcia. Pozvánky posielame najneskôr 14 dní pre usporiadaním akcie. Na spoločenskú akciu nikdy nechodíme bez pozvania. Dôkladne si prečítame na pozvánke, či je adresovaná len pre nás alebo aj pre partnera. Pri pozvaniach na meno je pozvánka neprenosná. Pozvanie je potrebné vopred si preveriť, hlavne vtedy, keď ideme na akciu s pevným zasadacím poriadkom (divadlo, večera). Pozvánku na akciu si vždy berieme so sebou, aby sme nemuseli pri dverách nikoho presviedčať, že sme pozvaní. Manželia sa pozývajú na jednu spoločnú pozvánku. Slobodný hostiteľ môže pozvať vo svojom mene hostí aj s manželkami. Ak ženatý hostiteľ pozýva spolu so svojou manželkou, musí pozývať hostí aj s manželkami.

Pri ospravedlnení sa z pozvania je slušné uviesť aj dôvod neprijatia pozvania. Musíme dodržať to, čo sme hostiteľovi oznámili pri potvrdení resp. nepotvrdení účasti. Na spoločenské akcie nikdy neberieme deti.

Pre nedochvílnych hostí je možné uviesť na pozvánku dve skratky:

- s. t. (sine tempore) – prídte presne
- c. t. (cumtempore) – čas príchodu je voľný v priebehu desiatok minút.

Vizitky

POZNÁMKY

V dnešnej dobe sa vizitky považujú za samozrejmosť. Ten kto ich nemá, môže pôsobiť neprofesionálne. Vizitky sú dôležitou pomôckou pri spoločenskom styku, ale aj v komerčnej praxi na úrovni firiem. Navštívenka, alebo ako sa u nás väčšinou nazýva vizitka, má byť na kvalitnom bielom papieri s čiernym písmom, prípadne s malým štátnym znakom, logom alebo erbom mesta. Všetko závisí od toho, či vizitka to je. Na vizitkách nie je vhodné používať papier s mriežkovaním alebo s mramorovou vzorkou, veľmi lesklý papier, ani veľké rozmery a pod. Vizitka má byť podlhovastého tvaru. Veľkosť vizitky podlieha v rôznych krajinách miestnej zvyklosti. Veľkosť zvyčajne býva 6 x 9 cm, ale aj 5 x 9 cm, 5,5 x 9 cm alebo 4,5 x 8,5 cm.

Vizitky sa používajú pri rôznych spoločenských udalostiach, ako napríklad pri osobnom styku, pri obchodnom styku, pri blahoželaniach, pri poďakovaní, pri rozlúčke, pri kondolencii, na odovzdanie odkazu a pod. *V diplomatickom styku* sú používané vizitky s menom a diplomatickou hodnosťou. Akademické tituly sa u cudzojazyčných vizitiiek neuvádzajú. *V služobnom styku* sa používajú vizitky, kde okrem mena a funkcie je v ľavom dolnom rohu uvedená aj adresa úradu alebo spoločnosti a v pravom dolnom rohu sú kontaktné údaje ako telefónne číslo (pevná linka, mobil, fax) a v poslednej dobe veľmi zaužívaná emailová adresa. *Na súkromných vizitkách* sa uvádza namiesto adresy úradu alebo spoločnosti domáca adresa. Používanie súkromných vizitiiek je vhodné hlavne pri stretnutiach, kedy sa ponáhľame, resp. nemáme pri sebe kúsok papiera, kde by sme mohli zaznamenať našu adresu, alebo telefónne číslo. Jednoducho si vymeníme vizitky a kontakt sa nám nestratí. Je to aj esteticejšia forma výmeny informácií. Nie je vhodné kombinovať pracovné a osobné údaje na jednej vizitke. Pomerne často vyskytujú aj dvojjazyčné vizitky. Z pragmatických dôvodov, by mala byť cudzojazyčná vizitka samostatná. *Vizitku je potrebné nosiť v obale* tak, aby sme ju mohli odovzdať nepokrčenú. Ak by sme mali odovzdávať vizitku ufúľanú alebo pokrčenú, radšej nedávajme nič.

Vizitku odovzdávame hneď na začiatku stretnutia alebo rozhovoru, ale všetko závisí od situácie a neporušíme žiadne pravidlá, keď odovzdáme vizitku pri odchode. V zásade však platí, že *vizitku odovzdáva ako prvý vždy hosť*. Je nevyhnutné mať pri sebe dostatok vizitiiek, lebo v spoločnosti platí, že ak odovzdáme v skupine ľudí vizitku jednej osobe, musíme odovzdať vizitku aj ostatným. Malo by platiť, že najskôr odovzdáme vizitku najvyššie postavenému. Keď nie sme si istí hierarchiou, odovzdávame vizitky do radu každému v skupine.

Pri prijatí vizitky si ju starostlivo prečítame a ak nám nie je niečo jasné, treba sa majiteľa vizitky spýtať. Vizitku si následne uschováme do puzdra alebo peňaženky, alebo si ju necháme počas rokovania na stole, ulahčí nám to správne vyslovenie mena partnera. S vizitkou sa nepohrávame a neprekladáme ju. Ak sme dostali vizitku, nepíšeme na ňu pred osobou, ktorá nám ju dala, bez toho, aby sme sa spýtali, či tak môžeme spraviť. Ďalšia možnosť je, že poprosíme osobu, ktorá nám vizitku odovzdala, aby ona sama dopísala údaje (napríklad oprava neplatného tel. čísla na vi-

POZNÁMKY

zitke). Nedodržiavaním týchto elementárnych zásad preukazujeme nielen zásadnú neznalosť pravidiel etikety, ale môžeme svojho partnera aj uraziť. Na vlastnú vizitku môžeme písať – hlavne ak chceme nechať odkaz. Napríklad p. r. = purremercier (poďakovanie) alebo p. f. = pourféliciter (blahoželanie). Na vizitky sa okrem uvedeníh skratiek alebo formúl nepíše žiadna iná správa. Odkaz na vizitkách sa vždy píše rukou, obyčajne ceruzkou, nanajvýš perom. V prípade, že vizitku posielame, napríklad s kyticou kvetov, je nevyhnutné vložiť ju do malej obálky primeranej veľkosti vizitky.

Korešpondencia

Písomný styk je jedna z najstarších foriem komunikácie medzi ľuďmi. V minulosti naši predkovia všetku korešpondenciu písali rukou, dnes píšeme rukou už len súkromné listy. Všetky ostatné typy korešpondencie píšeme na počítači.

Možno nezaškodí zopakovať si, že *každý list by mal mať isté náležitosti*. V prvom rade je to meno a adresa odosielateľa (zvykne sa písať úplne hore) a meno, funkcia a adresa prijímateľa. Nespoliehajte sa na to, že tieto údaje ste napísali na obálku, tá sa môže ľahko stratiť. Ak vám záleží na presnom vybavení, je vhodné v nadpise napísať vec, aby bolo jednoznačne jasné, o čo vám v liste ide (žiadosť o zamestnanie, objednávka, žiadosť o vyjadrenie). Oslovenie a slušný pozdrav by mali byť samozrejmosťou. V samotnom liste je dobré zdržať sa akýchkoľvek podrobností, siahodlhých popisov a vysvetlení. To všetko by mala obsahovať príloha (počet príloh v liste a prípadne aj ich názvy je potrebné špecifikovať, aby sa tiež nestratili). Obsahom samotného listu má byť len veľmi stručne načrtnutý problém a riešenie, ktoré od adresáta očakávate.

Oficiálny písomný styk by mal vždy prebiehať v spisovnom jazyku. Do oficiálneho listu sa nehodia rôzne slangové a nárečové výrazy, či dokonca vulgárnosti, nech by sa vám to zdalo akokoľvek vtipné a invenčné. Hoci počítačové programy dnes už rozoznávajú pravopisné chyby, dôkladne list prekontrolujeme, aby sme sa vyhli formálnym, štylistickým a hrubým gramatickým chybám.

Korešpondenciu nikdy nepodceňujme, hovorí o našom vzťahu k ostatným osobám. Každý list by mal byť zdvorilý a zrozumiteľný. Náročné súvetia, odborné výrazy a pospletané väzby musí adresát čítať dvakrát, aby im porozumel.

Papier, na ktorom chceme list napísať, reprezentuje nás i náš vkus. To neznamená, že musí byť honosný alebo mimoriadne drahý. Farba papiera pri úradnom liste by mala byť biela prípadne krémová, nikdy nie však veľmi farebná. V dobe e-mailov možno vzniká dojem, že toto všetko je zbytočné, že elektronická korešpondencia je zbavená všetkých formalít. Možno je e-mailová korešpondencia strohejšia, bez zbytočných fráz, ale pozdrav a základné normy platia aj pre tento písomný styk.

Telefonovanie

POZNÁMKY

V súčasnosti je telefón veľmi rozšírený, často používaný a dobrý pomocník. Slúži nielen v pracovnom styku, ale aj v súkromnom živote na udržiavanie a rozvíjanie vzťahov medzi blízkymi ľuďmi. Telefonicky možno ľahko a rýchlo vybaviť množstvo najrozmanitejších záležitostí a často preklenúť veľké vzdialenosti. *Telefonický styk je podstatne menej formálny, je operatívnejší, rýchlejší, s možnosťou aktívnej spätnej väzby a okamžitej reakcie na slová toho druhého.*

Aj pri používaní telefónu sa musíme *riadiť pravidlami slušnosti*. Je potrebné si rozmyslieť, či naše volanie bude príjemné, a či volaného nevyrušujeme. Telefonovanie je pre nás takou samozrejmosťou, že si ani neuvedomujeme, že ním môžeme niekoho rušiť. Na začiatku telefonického rozhovoru povieme názov organizácie, meno a pozdrav. Ak volajúceho spoznáte po hlase, bude pôsobiť oveľa priateľskejšie a osobnejšie, ak ho pozdravíte jeho menom. Ak volajúceho nepoznáte, poznačte si jeho meno, najlepšie hneď na začiatku rozhovoru. Môže sa stať, že ste ho nerozumeli, preto sa pokojne spýtajte ešte raz. Meno potom môžete použiť na oslovenie v priebehu rozhovoru a pri rozlúčení. Avšak všetko s mierou. Pričasté opakovanie mena pôsobí dotieravo.

Napriek tomu, že ľudia hovoria jedným jazykom, pri komunikácii vznikajú veľmi často nedorozumenia aj pri osobnom kontakte. Preto je pri osobnej, ale ešte viac pri telefonickej komunikácii vhodné pýtať sa, či som porozumel správne, že... a zopakovať informáciu, ktorú ste dostali, ale už aj s vlastným vysvetlením. Tak sa vyhnete nebezpečenstvu, že na prvú nesprávne pochopenú informáciu sa bude nabaľovať ďalšia, ktorá môže spôsobiť nielen komunikačný šum, ale napríklad aj konflikt či chyby vo vašej práci.

Telefónny mikrofón prezradí oveľa viac, ako si uvedomujeme. Počuť v ňom našu zlú náladu, zlosť, iróniu, fajčenie, prípadne jedenie. Ak ste teda v takejto situácii a nie je to nevyhnutné, nezdvíhajte telefón. Osoba, s ktorou telefonujete totiž môže každý negatívny signál vziať na seba, a to môže nepriaznivo ovplyvniť výsledok rozhovoru. Pri prepájaní volajúceho dbajte, aby pre chybné a neefektívne odovzdávanie hovoru neblúdil celou vašou telefónnou sieťou len preto, že sa nikto necíti kompetentný.

Čím je človek menej schopný, tým okázalejšie stavia na obdiv nápadné vonkajšie znaky úspechu a bohatstva. To platí aj pre nosenie a používanie mobilného telefónu. Pri telefonovaní z mobilného telefónu je potrebné premýšľať, či je to naozaj nutné a či to nepočká na neskoršiu chvíľu. Človek, ktorý má pocit, že vás môže vyrušiť hocikedy, si neváži vašu prácu.

POZNÁMKY

Etiketa e-mailu

V súčasnosti je v profesionálnom styku dominantnou metóda komunikovania formou *elektronickej pošty, e-mailu*. Dnes túto službu namiesto telefónu, faxu alebo písomnej korešpondencie využívajú milióny ľudí. Táto služba je rýchla, flexibilná, spoľahlivá a nie je nákladná. K hlavným výhodám tohto druhu sprostredkovania informácií patrí fakt, že e-maily možno prijímať a odosielať prakticky kedykoľvek. Využívanie e-mailu je čoraz častejšie aj v súkromnom živote. Každý z nás si spomenie, ako sa mu v minulosti nechcelo písať listy alebo nejakému známemu telefonovať. E-mail predovšetkým šetrí čas a peniaze. E-mail sprostredkúva priamy kontakt s partnerom a správy sa dajú jednoducho uložiť a archivovať. Je to spoľahlivá komunikácia aj pri kontakte s ľuďmi na rôznych miestach a v rôznych časových pásmach. Tiež zjednodušuje komunikáciu medzi ľuďmi, ktorí ovládajú jazyk písmom, ale majú problém s hovoreným jazykom.

Slušné správanie v internetovom prostredí sa nazýva „netiketa“. Toto slovo sa skladá z dvoch častí „net“ a „iketa“ (namiesto etikety). Prvé slovo je anglického a druhé francúzskeho pôvodu. Základná myšlienka je v dobrovoľnosti, pravidlá nie sú záväzné, ale mali by slúžiť skôr ako odporúčenie pre písanie a odosielanie elektronickej pošty.

Napriek tomu, že e-mail je veľmi rozšírený, nie každý má k nemu prístup. Ide o relatívne nový spôsob komunikácie, preto ešte neboli vytvorené štandardy a pravidlá. Ľudia si teda vytvárajú vlastné štýly, čo môže byť v niektorých prípadoch mätkúce. Najväčším rizikom pri používaní e-mailovej komunikácie je, že e-maily nie sú úplne dôverné. Informácie uchovávané na serveroch nie sú stopercentne chránené pred ich nežiadúcim únikom. Kvôli dostupnosti a rýchlosti e-mailovej komunikácie je možné sklznuť do neformálnosti. E-mail zväzda k strohosti a priamosti, čo môže byť na škodu v rámci pracovnej a obchodnej komunikácie. Niekedy môže dôjsť aj k nedorozumeniam a k nesprávnej interpretácii komunikovaného obsahu.

Medzi základné pravidlá e-mailovej komunikácie patria:

- Pracovné či obchodné e-maily je potrebné formulovať jasne, stručne a zdvorilo. Na druhej strane však prehnaná stručnosť môže pôsobiť neslušne a skôr poškodiť ako pomôcť, takže platí – všetko s mierou.
- Nevynecháva sa oslovenie adresáta a vlastný podpis s prípadnými ďalšími kontaktmi. Najlepšie je pripájať celú „vizitku“
- Problémy môže spôsobiť diakritika – prítomnosť dĺžňov a mäkčeňov v texte. Pokiaľ nemáte istotu, že príjemca diakritiku akceptuje, je lepšie písať bez nej.

POZNÁMKY

- Dôležité je označenie subjektu – predmetu. Do predmetu je vhodné napísať stručný nadpis alebo zhrnutie obsahu, aby príjemca už na prvý pohľad videl o čo ide, a prípadne vedel priradiť danej správe prioritu pri spracovaní.
- Na e-mail by sa malo odpovedať najneskôr do 24 hodín, ak nie sme schopní okamžite reagovať na obsah, treba aspoň potvrdiť prijatie.
- Na oficiálne e-mail by je potrebné odpovedať vždy. V prípade dlhšej neprítomnosti na pracovisku je žiaduce nastaviť si automatickú odpoveď. Tá sa automaticky odosiela všetkým, ktorí vám v tom čase pošlú mail. Mala by obsahovať informácie o vašej neprítomnosti i časový interval, v ktorom nebudete prítomní a nebudete môcť odpovedať na e-mail. Do automatickej odpovede je vhodné uviesť kontakt na osobu, ktorá vás v urgentných prípadoch zastupuje.
- E-mail je „najchladnejšia“ forma komunikácie, dávajte si preto pozor, aby obsah mailu nevyznel hrubo, alebo povýšenecky.
- Budte priateľskí, ale vždy zdvorilí.
- E-mail nemá byť príliš dlhý. Príjemca si takýto e-mail pravdepodobne neprečíta alebo ho nebude čítať dostatočne pozorne.
- V tele e-mailu sa na zdôraznenie daného slova nepoužívajú veľké písmená, pretože to „znie“ nahnevane.
- Pracovná e-mailová adresa sa nepoužíva na súkromnú korešpondenciu a naopak.
- E-mail sa nikdy nepoužíva na oznamovanie správ, ktoré je ťažké oznámiť aj osobne – napríklad prepustenie zo zamestnania, choroba v rodine a pod.
- Anonymita elektronickej komunikácie môže zvädzať k tykaniu, ale príjemcom pošty môže byť nadriadený, starší človek alebo žena, preto používajte vykkanie.

V e-mailovej komunikácii sa používajú skratky, pozostávajúce zo začiatkových písmen alebo slabík anglických slov. Existuje ich veľmi veľa, ale je slušné používať ich s mierou. K najznámejším patria:

BCNU (be seeing you) – uvidíme sa,

BTW (by the way) – mimochodom,

EOD (end of day) – koniec dňa,

FYI (for your information) – pre tvoju informáciu,

IMO (in my opinion) – podľa môjho názoru,

POZNÁMKY

TIA (thanks in advance) – vopred ďakujem,

ASAP (as soon as possible) – čo najskôr,

FAQ (frequently asked questions) – často kladené otázky.

Pri písaní neformálnych e-mailov sa na odľahčenie listu veľakrát požívajú skratky, tzv. *emotikony*. Napríklad:

;-) mrknutie,

:-e sklamanie,

:-o údiv,

:-/ rozpaky,

:-D prekvapenie.

Protokolárne poradie v Slovenskej republike

Diplomatický protokol je súhrn medzinárodných noriem, špeciálne vypracovaných alebo tradíciou prijatých pravidiel a zvyklostí, ktorými sa v Slovenskej republike po formálnej stránke riadi styk oficiálnych predstaviteľov Slovenskej republiky, osobitne na úrovni prezidenta Slovenskej republiky, predsedu Národnej rady Slovenskej republiky, predsedu vlády Slovenskej republiky a ministra zahraničných vecí Slovenskej republiky, so svojimi zahraničnými partnermi, ako aj s tým súvisiaci priebeh rôznych oficiálnych ceremoniálov a protokolárnych aktov.

Protokolárne poradie slúži na praktické zabezpečovanie diplomatického protokolu a rôznych ceremoniálov s prevahou zahraničnopolitického alebo medzinárodného prvku. Toto poradie je potrebné rešpektovať pri organizovaní všetkých domácich a medzinárodných podujatí na Slovensku, najmä pri tvorbe zasadacieho poriadku na oslavách výročí, konferenciách a kongresoch. V dôsledku neznalosti protokolárneho poradia dochádza pri konaní najrôznejších akcií k jeho porušovaniu, čo môže vyvolať nevôľu pozvaných hostí.

Poradie predstaviteľov:

1. prezident SR,
2. predseda NR SR,
3. predseda vlády SR,
4. predseda Ústavného súdu SR,
5. bývalí prezidenti SR,

6. podpredsedovia NR SR,
7. podpredsedovia vlády SR,
8. ministri vlády SR v poradí:
 - minister zahraničných vecí SR,
 - minister obrany SR,
 - minister vnútra SR,
 - ostatní ministri bez záväzného poradia,
9. eurokomisár SR,
10. mimoriadni a splnomocnení veľvyslanci SR,
11. predseda Najvyššieho súdu SR,
12. generálny prokurátor SR,
13. predseda Najvyššieho kontrolného úradu SR,
14. verejný ochranca základných ľudských práv a slobôd,
15. guvernér Národnej banky SR,
16. predsedovia výborov NR SR v poradí:
 - zahraničný výbor,
 - výbor pre európsku integráciu,
 - ostatné výbory bez záväzného poradia,
17. poslanci NR SR,
18. europoslanci SR,
19. predsedovia vyšších územných celkov,
20. primátor hlavného mesta SR Bratislavy,
21. najvyšší predstavitelia registrovaných cirkví a náboženských spoločností v SR v poradí podľa počtu veriacich,
22. vedúci Kancelárie prezidenta SR,
23. vedúci Kancelárie NR SR,

POZNÁMKY

24. vedúci Úradu vlády SR,
25. podpredseda a ostatní sudcovia Ústavného súdu SR,
26. podpredseda a ostatní sudcovia Najvyššieho súdu SR,
27. podpredseda Najvyššieho kontrolného úradu SR,
28. prezident Prezídia Fondu národného majetku,
29. vedúci ostatných ústredných orgánov štátnej správy,
30. štátni tajomníci v poradí :
 - ministerstvo zahraničných vecí,
 - ministerstvo obrany,
 - ministerstvo vnútra,
 - ostatné ministerstvá bez záväzného poradia,
31. náčelník Generálneho štábu ozbrojených síl SR,
32. rektori vysokých škôl v SR v poradí:
 - prezident Slovenskej rektorskej konferencie,
 - prvý a druhý viceprezident Slovenskej rektorskej konferencie,
 - ostatní rektori bez záväzného poradia,
33. predseda Slovenskej akadémie vied,
34. prezident Policajného zboru SR,
35. primátor mesta Košice,
36. predseda Slovenskej obchodnej a priemyselnej komory,
37. prezident Konfederácie odborových zväzov SR,
38. prezident Asociácie zamestnávateľských zväzov a združení,
39. prezident Únie zamestnávateľov SR,
40. predseda Združenia miest a obcí SR,
41. prezident Slovenského červeného kríža,
42. predseda Slovenského olympijského výboru,

43. prednostovia okresných úradov (v abecednom poradí podľa názvu okresu),
44. primátori ostatných miest v SR (v abecednom poradí podľa názvu mesta),
45. starostovia obcí v SR (v abecednom poradí podľa názvu obce).

3 ZÁVER

Z dôvodu rozsiahlosti témy nemohli byť v tomto článku podané všetky informácie dotýkajúce sa danej oblasti. Je ešte mnoho tém, ktoré patria k protokolu a etikete. Život, ako taký prináša množstvo nepredvídaných situácií, na ktoré človek musí vedieť flexibilne reagovať. Tento text je určený hlavne tým, ktorí prichádzajú do kontaktu s príslušníkmi iných armád, či už doma alebo v zahraničí.

Účelom vyššie uvedených informácií nie je poučať, ale predovšetkým podeliť sa so skúsenosťami pri dodržiavaní pravidiel a noriem spoločenského styku. Článok má poradiť, ako sa má človek, vojak alebo zamestnanec efektívne správať v určitých životných situáciách.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV A ĎALŠEJ ODPORUČENEJ LITERATÚRY

ARNOLD, M.: Protokol v praxi (seriál). In: *Obrana*, roč. 14, 2006, č. 1 až 12. ISSN 1336-1910.

BOREC, T.: *Manažéri na cudzom parkete*. Bratislava : Neopublic Porter Novelli, 2009. 218 s. ISBN 978-80-970227-5-4.

GULLOVÁ, S. - MÜLLEROVÁ, F. - ŠRONĚK, I.: *Spoločenský styk, obchodní a diplomatický protokol*. Praha : Nakladatelství Oeconomica, 2005. 217 s. ISBN 80-245-0664-5.

CHORVÁT, F. - ORLÍK J.: *Lexikón slušného správania*. Bratislava : Matys, 1997. 215 s. ISBN 80-96783-80-7.

MATHÉ, I. - ŠPAČEK, L.: *Etiketa : Příruční encyklopedie slušného chování*. Praha : BB/art. 2005. 192 s. ISBN 80-7341-564-X.

OBERUČ, J. - VOPRAVIL, L.: *Základy spoločenského styku : Študijná príručka*. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia, 1998. 96 s. ISBN 80-8040-078-4.

Pravidlá diplomatického protokolu v Slovenskej republike. Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 553/2007.

SCHNEIDER-FLAIG, S. : *Lexikón slušného správania a foriem spoločenského styku*. Bratislava : Aktuell, 2005. 238 s. ISBN 80-89153-17-8.

SMEJKAL, V. - SCHELOVÁ BACHRACHOVÁ, H.: *Lexikon spoločenského chování*. Praha : Grada, 2011. 272 s. ISBN 978-80-247-3649-5.

POZNÁMKY

ŠPAČEK, L.: *Velká kniha etikety*. Praha : Mladá Fronta, 2005. 232 s. ISBN 80-204-1333-2.

ŠŤASTNÝ, V.: *Etiketa aneb společenské chování v profesním styku*. Praha : ASPI, 2005. 176 s. ISBN 80-7357-111-0.

ŠŤASTNÝ, V.: *Organizační protokol firem, institucí a jednotlivců*. Praha : Wolters Kluwer, 2009. 132 s. ISBN 80-7357-445-1.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Definujte základné pojmy v spoločenskej etikete.
2. Charakterizujte hlavné zásady tykania alebo vykiania v spoločnosti.
3. Vymenujte základné pravidlá e-mailovej komunikácie.
4. Definujte význam skratky R.S.V.P. na pozvánke.
5. Vymenujte desať najhlavnejších funkcií podľa protokolárneho poradia v Slovenskej republike.

Stavovské povstania v Uhorsku (1604 - 1711)

František II. Rákoci

V sedemnástom storočí ovplyvňovali život našich predkov v Uhorsku významné vojnové konflikty. Okrem tureckej hrozby sa museli vysporiadať s nepokojmi, ktoré priniesla séria protihabsburských povstaní. Povstanie Štefana Bočkaja vypuklo v roku 1604. Potom to boli povstania Gabriela Betlena (1619 – 1626) a Juraja I. Rákociho (1644 – 1645), ktoré boli súčasťou celoeurópskeho konfliktu – tridsaťročnej vojny. Nasledovalo povstanie Imricha Tökölyho (1678 – 1685) a protiturecké vojny. Posledné povstanie Františka II. Rákociho sa skončilo v roku 1711. Po tomto viac než sto rokov trvajúcim období nepokojov si Habsburgovci upevnili pozíciu na uhorskom tróne a uhorská šľachta zase svoje výsady a privilégia. Celý tento vývoj poznačil vývoj Uhorska v ďalšom historickom období.

Dobové maľby znázorňujúce stavovské povstania v rokoch (1604 - 1711)

Oslava vyhratej bitky

Povstalecký bojovník

Povstalecký veliteľ

ISBN 978-80-89609-12-3

